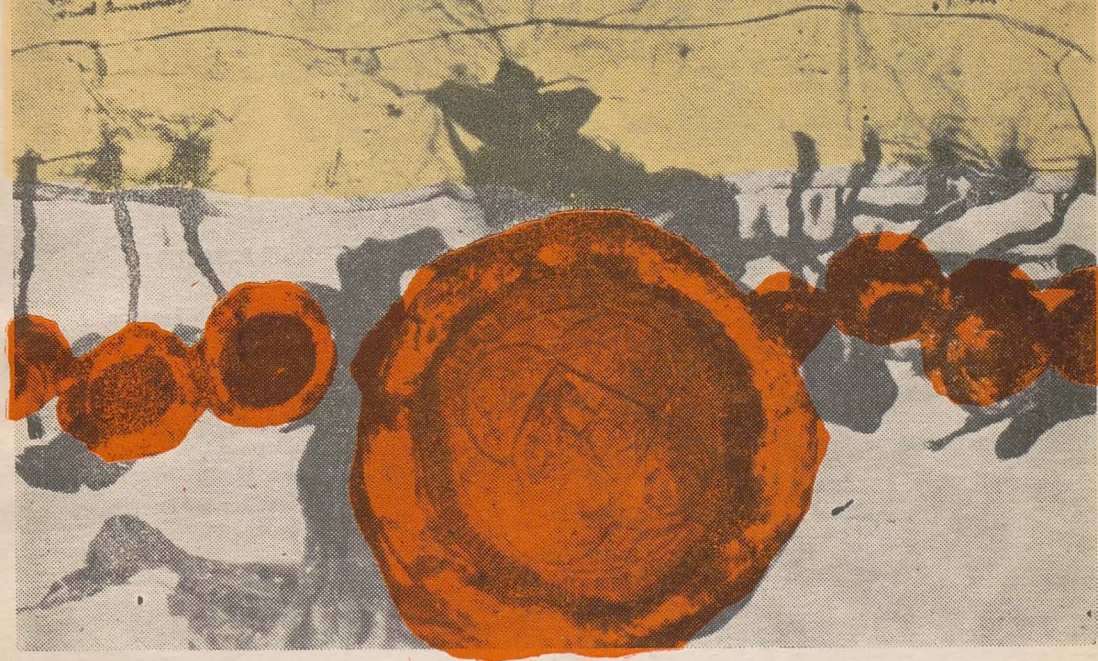
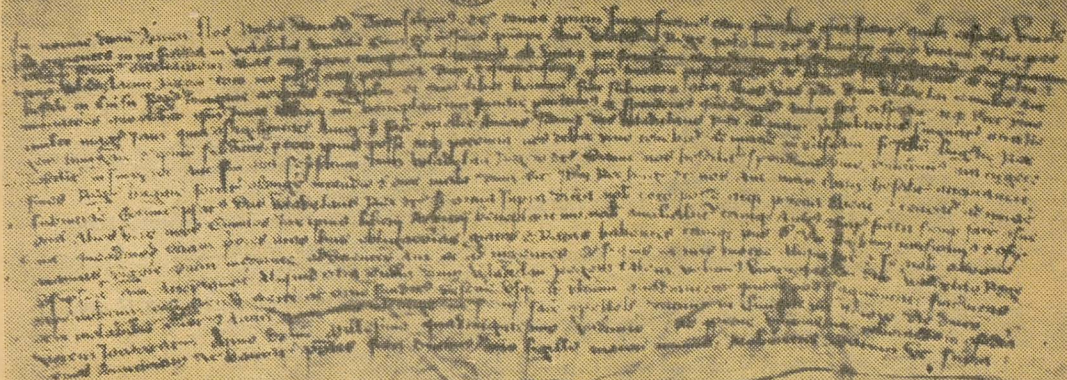

REVISTA ARHIVELOR

IULIE • AUGUST • SEPTEMBRIE **3/1986**

CUPRINS

2500 DE ANI DE LA PRIMELE LUPTE ALE POPORULUI GETO-DAC PENTRU LIBERTATE ȘI INDEPENDENȚĂ

V. MANOLE — Contribuția Daciei la completarea
 efectivelor armatei romane 241

C. FENEȘAN — Un proiect necunoscut, din secolul
 al XVIII-lea, de corpus al istoriei Daciei libere,
 romane și postromane 251

A. CACIORA, E. GLÜCK — Manuscrise arădene priv-
 vind continuitatea și unitatea poporului român . . . 263

600 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A DOMNITORULUI MIRCEA CEL BĂTRÎN

ST. ȘTEFĂNESCU — Mircea cel Mare — apărător
 al românilor și al Europei, la Dunărea de Jos . . . 264

R. CONSTANTINESCU — Considerații privind limi-
 tele cronologice și geografice ale stăpînirii lui Mircea
 cel Bătrîn (I) 271

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

FL. OPREA — Rolul stării higroscopice a hîrtiei în
 procesul de laminare a documentelor istorice . . . 285

ACHIZIȚII NOI

N. CHIPURICI — Filiala Arhivelor Statului Mehedinți 288

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

G. GĂNEȚ — Epitropia Casei Obștei tirgulului Birlad 296

L. BOAR — Colecția tabelelor de impunere a locui-
 torilor din comitatele Alba de Sus, Tîrnava, scau-
 nele săsești Rupea și Sighișoara și scaunele secu-
 iești Odorhei și Trel Scaune (1818—1848) 307

DOCUMENTE

GION D. IONESCU — Trel hrîsoave domnești re-
 găsite 307

P. CERNOVODEANU — Din corespondența diploma-
 tică a lui Constantin Brâncoveanu (IV) 311

M. SPIRIDONEANU — Din jurnalul Irinei Mavro-
 cordat (IX) 318

ȘTIINȚE SPECIALE

F. RÎNZIȘ — Două documente false din prima ju-
 mătate a secolului al XVII-lea (Țara Românească) . . 321

M. GEORGESCU — Sigilli săsești din județul Buzău
 (1835—1864) 341

T. MATESCU — Particularități ale documentelor
 românești emise în Dobrogea înainte de 1877 . . . 348

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE 351

CONSILIUL DE CONDUCERE

Maria Pîrvulescu — președinte,
 Liviu Boar, Ioana Burlacu,
 Nicolae Chipurici, Iulian Cărtănă,
 Constantin Condrea, Costin Feneșan,
 Ana-Cristina Halichias,
 Ștefan Hurmuzache,
 Gheorghe I. Ioniță,
 Dumitru Ivănescu, Corneliu Lungu,
 Alexandru Matei,
 Eleonora Mitrescu,
 Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat,
 Alexandru Nastovici,
 Emilia Poștăriță,
 Ștefan Ștefănescu,
 Mioara Tudorică,
 Silvia Vătafu-Găitan

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Costin Feneșan,
 Ana-Cristina Halichias,
 Ștefan Hurmuzache,
 Corneliu Lungu,
 Eleonora Mitrescu,
 Alexandru Nastovici,
 Florea Oprea, Maria Pîrvulescu,
 Mioara Tudorică — președinte,
 Silvia Vătafu-Găitan

Redactor șef :

Mioara TUDORICĂ

Redactor principal :

Ana-Cristina HALICHIAS

Secretor de redacție :

Alexandru NASTOVICI

COPERTA I :

Tratatul lui Mircea cel Bătrîn cu Vla-
 dislav Jagello, regele Poloniei (17 Mai
 1411, Giurgiu)

2500 DE ANI DE LA PRIMELE LUPTE ALE POPORULUI GETO-DAC PENTRU LIBERTATE ȘI INDEPENDENȚĂ

Contribuția Daciei la completarea efectivelor armatei romane

VASILE MANOLE

Problema pătrunderii provincialilor în rândurile armatei romane este de cea mai mare însemnătate pentru înțelegerea caracterului acestei armate și a rolului jucat de ea în cursul crizei din secolul al III-lea. Sporirea ponderii provincialilor, datorată aplicării, după Hadrian, a principiului recrutării locale, s-a tradus cu vremea în creșterea rolului în cadrul corpului de comandă, pentru că în timpul crizei din secolul al III-lea, când armatele au devenit principalul factor decizional în viața imperiului, aceștia să ajungă să joace un rol politic de maximă importanță, ocupînd chiar tronul imperial. Tipic din acest punct de vedere este cazul provincialilor balcano-dunăreni, care au furnizat imperiului cei mai mulți și mai buni soldați. Gruparea militară de la Dunărea mijlocie și inferioară, cea mai numeroasă și mai combativă din întregul imperiu, era, prin

* În vederea economisirii spațiului, în cazul surselor documentare mai frecvent citate am utilizat următoarele abrevieri :

An. ép. = *Année épigraphique*, Paris.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum. Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae*, Berolini 1863 — 1960, vol. I—XVI.

ND Oc., Or. = *Notitia Dignitatum, pars Occidentis, pars Orientis*, ed. O. Seeck, Berlin 1876.

compoziția efectivelor și a corpului de comandă, expresia pe plan militar a tinerei și viguroasei romanități răsăritene. Prin eforturile ei și ale împăraților ridicați de ea pe tron, imperiul și-a putut salva existența și unitatea.

Care a fost contribuția Daciei la asigurarea armatei romane cu efective și cadre de comandă? Primele mențiuni referitoare la pătrunderea dacilor în rindul armatei romane sînt anterioare cuceririi Daciei. Astfel, diplomele militare eliberate veteranilor Tutius Buti f(i)lius Dacus din classis Misenensis și Gorius Stibi f(i)lius Dacus din cohors Musulamiorum (Syria) datează din 9 februarie 71, și, respectiv, 8 noiembrie 88¹, ceea ce arată că aceștia fuseseră încorporați în anii 45 și, respectiv, 63 e.n. După cum s-a presupus deja, pare să fi fost vorba de urmași ai dacilor transferați la sudul Dunării în primii ani e.n. de comandantul roman Aelius Catus ² Însă de o pătrundere importantă a locuitorilor Daciei în rindul armatei romane nu poate fi vorba decît după anul 106 e.n. Spre deosebire de provinciile înființate mai demult, unde între data începutului recrutării în auxilia și cea a începutului recrutării în legiuni, în care cetățenia romană era obligatorie, există un interval cronologic a cărui mărime era determinată de rapiditatea procesului de romanizare a localnicilor în Dacia, care a devenit provincie într-o vreme de trecere la aplicarea principiului recrutării locale pentru legiuni, și în care colonizarea a fost masivă (în parte cu deținători ai cetățeniei romane), iar procesul de romanizare deosebit de rapid, începuturile recrutării în auxilia și legiuni s-au făcut la o diferență de timp extrem de redusă, practic vorbind inexistentă: înființarea primelor auxilia Dacorum se datorează lui Traian, ³ pe cînd primele încorporări pentru legiuni pe care le cunoaștem sînt din anii 117—118, între cei încorporați fiind și mai mulți purtători de cognomina locale (Bitus, Tarsa, Mucatus) ⁴, ceea ce arată că nu era vorba numai de coloniști veniți în Dacia, ci și de autohtoni, care, poate, în copilăria lor, vor fi asistat la evenimentele care au dus la transformarea patriei lor în provincie romană.

Din păcate, pentru studierea recrutării în Dacia pentru armata romană nu pot fi utilizate decît informațiile exprese ale inscripțiilor privind originea militarilor din această provincie. Dacă în cazul altor provincii, acestea pot fi completate pe calea analizei onomastice, pentru Dacia aceasta nu ne este de nici un folos, întrucît numele dacice erau asemănătoare sau identice cu cele tracice sud-dunărene, fără nici o posibilitate de departajare în stadiul cunoștințelor lingvistice actuale. Totuși, fără a minimaliza cu ceva rolul Traciei ca zonă furnizoare, de recruți, trebuie spus că este greșit a-i considera, cum se face de obicei, pe toți purtătorii de nume traco-dace drept originari din Tracia, în timp ce în cazul Daciei sînt luați în considerare numai militarii pentru care inscripțiile dau indicații exprese. Neîndoielnic, o parte a militarilor purtători de nume traco-dace trebuie să fi provenit din Dacia.. Iată de ce concluziile și proporțiile la care vom ajunge trebuie apreciate ca reprezentînd mai degrabă un minimum.

¹ CIL, XVI, 13 ; *An. ép.* 1939, nr. 126

² A. Dóbo, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*, Budapest 1940, II, nr. 36, nota, respectivă.

³ CIL, VI, 1333 : ala Ulpia Dacorum ; XVI, 106 ; coh(ors) I Ulp(ia) Dacor(um). Apelativul Ulpia arată că este vorba de creații ale lui Traian.

⁴ *Ibidem*, VIII, 18085. Aproximativ în aceeași vreme a fost încorporat și veteranul din CIL, VIII, 3021.

Din punctul de vedere al locurilor de origine ale militarilor din Dacia, situația rezultată este următoarea :

Locul de origine	Nr. militarilor	Nr. rudelor
1	2	3
Sarmizegetusa ⁵	13	16
Apulum ⁶	3	5
Napoca ⁷	23	3
Porolissum ⁸	1	1
Potaissa ⁹	1	1
Ampelum ¹⁰	4	3
Romula ¹¹	5	2
Dacia ¹²	6	3
Total	56	34

Raportată la numărul legionarilor de origine cunoscută din secolele II—III din întregul imperiu și din zona romanității răsăritene, ponderea Daciei se ridică la circa 3% și, respectiv, circa 12%, pondere depășită în zona balcano-dunăreană doar de cea a Traciei. Desigur, proporțiile nu trebuie luate ad litteram, ele fiind susceptibile de modificare în urma unor noi descoperiri epigrafice, ci numai orientativ, eventual ca o limită inferioară, dacă avem în vedere faptul că purtătorii de nume traco-dace sînt de obicei considerați în bloc drept traci, fără posibilitatea de a verifica dacă nu cumva o parte din ei proveneau din Dacia. Oricum, contribuția Daciei pare să fi fost destul de mare, situînd provincia între furnizorii importanți de recruți pentru legiuni.

Pe de altă parte, dacă avem în vedere că Dacia a cunoscut o colonizare importantă (ex toto orbe Romano) se pune întrebarea în ce măsură efectivele furnizate pentru legiuni erau constituite din localnici daci sau din coloniști. O departajare între cele două elemente este aproape imposibil de făcut, deoarece pătrunderea în legiuni presupunea în prealabil un anumit grad de romanizare, care însă, prin introducerea numelor latine, făcea să dispară în majoritatea cazurilor particularitățile onomastice susceptibile de a permite stabilirea originii etnice. Totuși unele indicii există și ele merită să fie luate în considerare. Astfel, în cazul a doi militari, Marius Marcellinus și Aur(elius) Germanus, inscripțiile în cauză precizează că erau nat(ione) Daci ¹³ iar trei militari originari de la Napoca purtau cognomina autohtone: Aelius Bitus, T. Flavius Tarsa și Mulcat(us) ¹⁴. O origine daco-getă poate fi presupusă și în cazul unui soldat ce purta

⁵ CIL, III, 1199 ; 1471 ; 1474 ; 1477 = 7979 ; 1479 ; 14507 II a 10 ; 11 ; 20 ; III a 52 ; VIII, 2586, 20 ; IX, 1609 ; *An. ép.* 1933, nr. 248 ; 1967, nr. 386.

⁶ CIL, III, 1194 ; 1204 ; *An. ép.* 1934, nr. 117.

⁷ CIL, III, 6246 ; VIII, 3021 ; 18085, b 12 ; 15 ; 16 ; c 3 ; 6 ; 8 ; 10 11 ; 13 ; 14 ; d. 11 ; 17 ; 19 ; e 1 ; 2 ; 3 ; 4 ; f. 6 ; 7 ; *In memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj 1974, p. 68—72 ; „Bulletin de l'Institut archéologique bulgare”, XII, 1936, p. 300, nr. 26 ; G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocletiano*, Roma 1953, p. 197, nota 1.

⁸ CIL, III, 3556.

⁹ *Ibidem*, 1606.

¹⁰ *Ibidem*, 1317 ; 1318 ; 14507 II a 12 ; III b 49.

¹¹ *Ibidem*, 1592 a = 8034 ; 8033 ; 14507, II, b 18.

¹² *Ibidem*, 6179, I, 9 ; VI 2425 ; 3277 ; VIII 17622 ; XIII 6824 ; *An. ép.* 1947, nr. 35.

¹³ CIL, VI, 3277 ; XIII, 6824.

¹⁴ *Ibidem*, VIII, 18085 b 12 ; 16 ; c 6.

cognomenul Geta¹⁵, precum și al unui salararius legionis I Adiutricis, M. Ulpius Celerinus care îndeplinea rolul de interpret Dacorum¹⁶. Față de acești șapte militari de origine mai mult sau mai puțin sigur dacică, întâlnim doar doi militari despre care se poate afirma că proveneau din rîndul coloniștilor: [A]el(ius) Sept(imus) Audeo¹⁷ și ...[Eut]rofus¹⁸, greco-oriental după nume. În ciuda puținătății datelor, se impune concluzia că autohtonii daci formau o parte însemnată, poate chiar majoritatea recruților furnizați de provincia Dacia.

Pe legiuni, contribuția militară a Daciei se prezintă astfel :

Legiunile	Nr. militarilor de origine cunoscută	Nr. militarilor originari din Dacia
I Adiutrix	23	1
I Italica	16	1
II Adiutrix	87	1
II Parthica	38	1
III Augusta	1149	22
V Macedonica	12	1
VI Victrix	7	1
VII Claudia	165	7
XIII Gemina	28	20
Necunoscută	?	1

După cum se vede, din Dacia proveneau majoritatea militarilor legiunii XIII Gemina, fapt ce constituie o dovadă elocventă a efectului recrutării locale asupra compoziției efectivelor acestei unități, care a staționat în provincie pe tot parcursul epocii romane. Cît privește legiunea V Macedonica, toți militarii de origine cunoscută sînt din perioada dinainte de anul 167, cînd unitatea a fost transferată în Dacia. O parte notabilă a recruților din Dacia (11 oameni, adică 20%) sînt atestați servind în legiuni staționate pe teritoriul romanității răsăritene, iar o altă parte (24 oameni, adică 44%) în legiuni din Italia, Numidia și Germania. Însă trebuie spus că ponderea mai mare a recruților trimiși în afara provinciei decît a celor rămași în provincie nu poate fi decît efectul hazardului descoperirilor epigrafice, Dacia neputînd constitui o excepție din acest punct de vedere în cadrul provinciilor romanității răsăritene. Documentația existentă referitoare la celelalte provincii de frontieră arată că elementele locale erau folosite în primul rînd la completarea efectivelor legiunilor din provinciile respective și doar o parte redusă, de obicei excedentul, de recruți se trimitea pentru completarea efectivelor altor legiuni, iar în cazul Daciei nu avem nici un motiv să credem că situația va fi fost diferită.

¹⁵ *Ibidem*, III, 6179 I 9.

¹⁶ *An. ép.* 1947, nr. 35

¹⁷ *CIL*, III, 1471 Asupra caracterului semit al cognomenului Audeo, cf. H. Wuthnow, *Die semitischen. Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des vorderen Orients*, Leipzig, 1930, p. 28—29 (Αυδης, Αυδη, Αυδος)

¹⁸ *Ibidem*, VIII, 18085 e 2.

După grade, situația militarilor originari din Dacia se prezintă astfel :

Gradele	Nr. deținătorilor
tribuni legionis	1
Officium legati Augusti pro praetore	
beneficiarii consulares	5
frumentarii	2
interpretes	1
victimarii	1
librarii consulares	3
adiutores officii corniculariorum	1
cornicularii	1
Officium legati legionis	
beneficiarii	1
librarii legati legionis	1
librarii	1
duplicarii	2
Officium praefecti	
librarii a rationibus	1
Gradele militare	
aquiliferes	1
signiferes	2
tesserarii	1
tubicenes	1
bucinatores	1
custodes armorum	1
milites	28

Prin urmare, o parte însemnată a recruților proveniți din Dacia, în decursul carierei lor, nu au rămas simpli soldați, ci, datorită valorii lor militare, au avansat în ierarhie pînă la cele mai înalte grade.

Un rol cel puțin la fel de important au jucat militarii din Dacia și în auxilia. Recrutarea dacilor pentru unitățile auxiliare a început chiar din vremea lui Traian și a continuat cu o relativă intensitate pînă către mijlocul secolului al III-lea.

Documentar, sînt atestate următoarele formații auxiliare recrutate din Dacia :

— *ala I Ulpia Dacorum*. Înființată de Traian, ea staționa la Suessa, în Armenia Minor, prezența ei fiind atestată acolo pînă tîrziu în secolul al IV-lea¹⁹.

— *cohors I Ulpia Dacorum*. Înființată de Traian, ea a fost dusă în Syria, la Claudiana, unde e semnalată la anul 157 și unde se mai găsea și în secolul al IV-lea²⁰.

¹⁹ CIL, VI. 1333 ; NDO, XXXVIII, 23.

²⁰ CIL, XVI, 106 (anul 157) ; NDO, XXXIII, 33.

— *cohors I Aelia Dacorum*. Creată de Hadrian, prezența sa pe limesul Britanniei, la Amboglanna, este atestată neîntrerupt pînă în secolul al IV-lea²¹. Detașamente ale sale par să fi staționat temporar la Birdoswald, Benwelt, Denton Hill și Petrianae²². Singurii militari de origine cunoscută ai acestei cohorte sînt doi purtători de nume dace: Deciba[us] Diepi [filius], miles și Ael(ius) Dida, centurio²³.

— *cohors I Aelia Dacorum*. Menționată într-o inscripție de la Lauriacum (Noricum)²⁴. Înființarea sa, dacă avem în vedere apelativul Aelia, trebuie să se fi datorat lui Hadrian. Nu putem ști dacă nu cumva era identică cu unitatea precedentă, deși lucrul acesta este puțin probabil, dacă ținem seama că aceasta a staționat permanent în Britannia, iar de trimiterea unor detașamente la asemenea depărtare nu avem nici un motiv să credem că era vorba.

— *cohors mil(liaria) Aelia Dacor(um)*. Pomenită într-o inscripție de la Lambaesis (Numidia)²⁵, existența unei asemenea formații este grevată de aceeași nesiguranță ca și în cazul celei de la Lauriacum.

— *cohors I Da[corum] ?*. Apare într-o inscripție de la Tusculum (Italia)²⁶, dar existența ei este nesigură, etnonimul putînd fi emendat si Da[masc(enorum)]. Locul său de garnizoană este necunoscut.

— *cohors II Aug(usta) Dac(orum) p(ia) f(idelis) milliaria eq(uitata)*. Menționată într-o epigrafă din secolul al II-lea de la Teutoburgium (Pannonia inferior), garnizoana sa fiind, poate în această localitate. Nu se știe în ce împrejurări a primit calificativul „pia fidelis“, care se dădea de obicei trupelor rămase credincioase cu ocazia unui război civil²⁷.

— *cohors II Aurelia Dacorum*. Înființată de Marcus Aurelius, singura ei mențiune provine de la Poetovio și, în baza acestor date, s-a presupus că în vremea războaielor marcomanice a staționat în această localitate, contribuind, alături de alte unități, la închiderea accesului triburilor barbare către Italia²⁸.

— *cohors II Aurelia nova Sacorum*. Creată de către Marcus Aurelius, probabil în vremea războaielor marcomanice, din oameni provenind, după cîte se crede, din populația dacă a sacilor, garnizoana ei trebuie să fi fost undeva în zona graniței moeso-dalmate, dacă avem în vedere că singura mărturie a existenței sale provine de la Sopot (Moesia superior)²⁹.

— *cohors gemina Dacorum Gordiana milliaria*. După apelativul Gordiana, ar putea fi o creație a lui Gordian III, a cărui soție, Furia Sabinia Tranquillina, a primit, la o dată neprecizată între 241—244, o inscripție onorifică din partea acestei unități. După cîte se crede, garnizoana formației se găsea în vestul Moesiei inferioare, în civitas Montanensium³⁰.

²¹ CIL, VII, 803, 806 ; 807 ; 808 ; (anul 237) ; 809—818 ; 819 (anii 238—244) ; 820 (anii 259—268) ; 821 ; 822 ; 823 (anii 271—273) ; 826 ; 837 (sub Marcus Aurelius) ; 838 ; 866—868 ; XVI 93 (anii 145—146) ; NDOc, XL, 44 (sec. IV).

²² CIL, VII, 866 ; An. ép. 1930, nr. 113 ; 1938, nr. 118 ; 1958, nr. 194 ; 1962, nr. 203.

²³ CIL, VII, 866 ; An. ép. 1938, nr. 118.

²⁴ An. ép. 1957, nr. 113.

²⁵ Ibidem 1956, nr. 123

²⁶ CIL, XIV, 2618

²⁷ CIL, III, 6450 = 10255 ; cf. W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 129.

²⁸ CIL, III, 15184, 16 ; cf. W. Wagner, *op. cit.*, p. 129—130.

²⁹ CIL, III, 14217, 6 ; cf. W. Wagner, *op. cit.*, p. 182, dar și W. Weber, *Cambrige. Ancient History*, Cambridge, 1936, vol. XI, p. 352.

³⁰ CIL, III, 14211, 9 ; cf. și W. Wagner, *op. cit.*, p. 130. Nu e exclus ca și inscripția din CIL, III, 12382 din aceeași regiune să se refere la această cohors.

— *cohors III Dacorum*. Menționată o singură oară într-o inscripție de la Byllis (Mesopotamia) unde, împreună cu alte unități, a participat la construcții de șosele și poduri.³¹

— *cohors VI no[va] C]luidavensi[um] Alexandrinana*. Înființată după unele opinii, de Marcus Aurelius, căruia i se datorează înființarea mai multor cohortes novae, sau, după alte opinii, de Severus Alexander, garnizoana sa era la Cumidava, în sud-estul Daciei³².

— unele formații *Dacor(um)* ar putea să fi fost menționate și în două epigrafe de la Falerii și Caesena (Italia), dar acestea sînt prea deteriorate pentru a putea stabili despre ce era vorba³³.

— *numerus burg(ariorum) et veredar(iorum)*. Înființat probabil sub Hadrian, în anul 138 a lucrat la construirea castrului de la Praetorium (pe malul stîng al Oltului, la sud de pasul Turnu-Roșu), pe care doi ani mai tîrziu l-a extins. Unitatea pare să fi staționat aici cel puțin pînă la sfîrșitul secolului al II-lea³⁴.

— *vexil(latio) Dacor(um) Parthic(a)*. Este menționată într-un *cursus honorum* al tribunului care a condus-o în Asia, cu ocazia unui război cu parții, probabil Septimius Severus³⁵.

vexillat(io) Daciscarum. Singura dovadă a existenței sale o reprezintă un *cursus honorum* al unui praepositus al ei, care a comandat-o în anii 193—196³⁶.

— *auxilium primorum Daciscorum*. Creată cel mai devreme sub Dioclețian, această unitate a staționat în secolul al IV-lea la Drobeta. Neîndoiește, efectivele sale se vor fi recrutat, în majoritate, din Dacia Ripensis, din a cărei armată făcea parte, dar nu este exclus ca o parte a efectivelor să se fi recrutat din rîndul populației autohtone din teritoriul nord-dunărean aflat în această vreme sub controlul imperiului, mai ales dacă avem în vedere că, în principiu, completarea efectivelor trupelor de limitanei se făcea prin recrutare locală³⁷.

Numerele de ordine purtate de unitățile auxiliare de origine dacică (cazul cohortelor mai ales) atestate de inscripții permit să se presupună că au existat și alte unități de această origine, dar cum nu cunoaștem exact modul sau modulele în care se făcea numerotarea, nu se poate deduce nimic absolut sigur. Oricum, numărul formațiilor auxiliare de origine dacică era mare și ele trebuiau să fi cuprins chiar de la început mai multe mîi de oameni. Desigur, odată cu trecerea timpului și ca rezultat al aplicării principiului recrutării locale, unitățile auxiliare de origine dacică și-au modificat treptat compoziția etnică inițială. Totuși, dacă ținem seama de faptul că pînă la mijlocul secolului al III-lea, s-au înființat continuu noi formații auxiliare de origine dacică, putem crede că rolul Daciei ca furnizoare de recruți nu va fi scăzut, ci tocmai dimpotrivă, mai ales

³¹ *Ibidem*, 600.

³² *An. ép 1969—1970*, nr. 546 = 1950, nr. 16. Cf. H. Daicoviciu, „Acta Musei Napocensis”, XV, 1978, p. 123. N. Gostar, în „Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași”, secția III : istorie, XV, 1969, p. 21—31 propune a se vedea în ea o *cohors Surorum*, dar argumentația sa nu e suficient de convingătoare.

³³ *CIL*, XI, 558 ; 3100.

³⁴ *CIL*, III, 13795 ; 13796 ; 14216, 40 (prezența gentiliciului Aurelius și lipsa praenomen-ului fac plauzibilă datarea inscripției la hotarul sec. II—III e.n.). Cf. W. Wagner, *op. cit.*, p. 204—205.

³⁵ *CIL*, III, 1193. Cf. E. Ritterling, „Rheinisches Museum”, LIX, 1904, p. 195, nota 4.

³⁶ *An. ép. 1964*, nr. 105. Cf. și *CIL*, III, 3387 ; VIII, 5349 ; 7977, 7978.

³⁷ *NDO*r, XLII, 24.

dacă avem în vedere că elementele dacice au pătruns treptat și în formații auxiliare de alte origini etnice :

Formația	Nr. militarilor de origine cunoscută	Nr. militarilor de origine dacică
ala I Tungrorum Frontoniana (Dacia) ³⁸	20	4 (3 decuriones, 1 duplicarius)
ala Gallorum et Bosporanorum (Dacia) ³⁹	4	1(eques)
ala Gemelliana (Mauretania Tingitana) ⁴⁰	1	1(decurio)
ala I Hispanorum Campagorum (Dacia) ⁴¹	3	1(eques)
ala Petriana (Britannia) ⁴²	1	1(eques)
ala Siliana (Dacia) ⁴³	1	1(gregalis)
cohors II Hispanorum (Dacia) ⁴⁴	5	1(decurio)
c(o)h(ors) I P(almyrenorum ?) ⁴⁵	1	1(miles)
P(orolissensium ?) (Dacia) ⁴⁶	?	1(decurio)
Necunoscută ⁴⁶	?	1(decurio)

Un aspect interesant al rolului jucat de militarii din Dacia îl reprezintă pătrunderea lor în *cohortes praetoriae*, garda imperială de la Roma. Apariția lor sporadică în a doua jumătate a secolului al II-lea (un oarecare Victorinus de la Drobeta ⁴⁷), se transformă de la sfârșitul acestui secol, în urma reformei lui Septimius Severus (anul 193), într-o prezență masivă. După locurile de origine, situația se prezintă astfel :

Locul de origine	Nr. militarilor	Nr. rudelor
Sarmizegetusa ⁴⁸	16	4
Apulum ⁴⁹	6	1
Napoca ⁵⁰	2	—
Drobeta ⁵¹	2	—
Malva ⁵²	1	—
Dierna ⁵³	1	—
Dacia ⁵⁴	8	4
Total	36	9

³⁸ CIL, III, 802 ; 811.

³⁹ Ibidem, VI, 3191.

⁴⁰ Ibidem, XVI, 171.

⁴¹ Ibidem, VI, 3238.

⁴² Ibidem, VII, 323.

⁴³ „Materiale și cercetări arheologice“, II, 1956, p. 709.

⁴⁴ CIL, VIII, 2787.

⁴⁵ Ibidem, III, 908.

⁴⁶ Ibidem, XVI, 132.

⁴⁷ Ibidem, VI, 32523 a 32.

⁴⁸ Ibidem, 32536 c II 27 ; 33 ; d II 18 ; 32538, 10 ; 32622 k 1 ; 32624 a 12 ; b 18 ; c 1 ; d 14' ; 26 ; 29 ; 32640 I 18 ; 35 ; 32642, 10 ; IX 1609 ; An. ép. 1933. nr. 248.

⁴⁹ CIL, VI, 2425 ; 32624 d 21 ; 32625 a I 1 ; 10 ; b I 3 ; 32634 a 2.

⁵⁰ Ibidem, 269 ; 32561, 12, 2.

⁵¹ Ibidem, 32523 a 32 ; 32640 I 4

⁵² Ibidem, 32563, 1, 9.

⁵³ Ibidem, 32621 e 1.

⁵⁴ Ibidem, 2495 ; 2602 ; 2696 ; 3277 ; 3419 ; 3456 ; 32905, II 8 ; XIII, 6824.

Sub rezerva limitelor specifice documentației epigrafice, pretorienii din Dacia reprezentau circa 5,5% din totalul celor de origine cunoscută din secolul al III-lea și peste 7% din cei proveniți din regiunile balcano-dunărene. Marea majoritate a acestora par să fi fost autohtoni daci, dacă ținem seama că între acești militari apar patru *națione) Daci*, în timp ce pentru prezența coloniștilor nu avem, cel puțin pînă în prezent nici o dovadă. Prezența pretorienilor originari din Dacia este atestată în aproape toate cohortele pretoriene, iar situația lor după grade arată că Dacia a furnizat nu numai efective, ci și cadre de comandă. Ilustrativ pentru largile posibilități de avansare deschise în fața pretorienilor de origine dacică este cazul lui Ulpus Florus de la Sarmizegetusa, încorporat în anul 205 și ajuns după 35 de ani de serviciu trecenarius, cel dintîi ofițer al cohorții în care servea⁵⁵.

Un rol important au jucat militarii din Dacia în rîndul cavaleriei de gardă, *equites singulares*.

Locul de origine	Nr. militarilor	Nr. rudelor
Sarmizegetusa ⁵⁶	2	2
Malva ⁵⁷	1	—
Dacia ⁵⁸	16	7
Total	19	9

Prin urmare, în limitele documentației epigrafice existente, Dacia a furnizat 10,5% din *equites singulares* de origine cunoscută și peste 16% din cei originari din zona balcano-dunăreană. De remarcat că 16 din aceștia sînt designați în inscripții drept *națione) Daci*, deci autohtoni, și despre unii din ei se spune că au fost transferați la Roma din unități de cavalerie ce staționau în Dacia, evident pentru valoarea lor militară. Trei dintre ei erau gradați.

Prezența militarilor daci este semnalată chiar în cohortele orășenești (*cohortes urbanae*) ale Romei, unde în anul 198 e atestat un *signifer*, M. Maius Tean(us), originar din Apulum⁵⁹, precum și în flota de la Ravenna, în care a servit un Q. Decimius Dacus, *optio* pe tirrema Pinnata⁶⁰.

Nu putem încheia prezentarea informațiilor fără a menționa pe cei cîțiva militari originari din Dacia, despre care nu se știe în ce unități au servit, atestați de inscripții de la Micia, în Dacia (veteran originar de la Sarmizegetusa), Mahmudia, în Moesia inferior (purător al numelui Dicebalus) și Valentia Banasa (Rabat), în Mauretania Tingitana (doi purtători ai numelui Dacius)⁶¹.

După cum se vede, militarii originari din Dacia au pătruns, în proporții însemnate, în aproape toate categoriile de trupe. Prezenți pe teritoriul ce se

⁵⁵ *Ibidem*, IX, 1609.

⁵⁶ *Ibidem*, VI 3236 ; 3296.

⁵⁷ *Ibidem*, XVI, 144.

⁵⁸ *Ibidem*, VI, 3191 ; 3200 ; 3202 ; 3234 ; 3238 ; 3268 ; 3277 ; 3288 ; 3320 ; 32791 ; 32845 b ; 37252 ; 37258 a ; *Notizie degli Scavi*, 1906, p. 208, nr. 3.

⁵⁹ *CIL*, VI, 3884 = 32526.

⁶⁰ *Ibidem*, XI, 28.

⁶¹ *Ibidem*, III, 1384 ; XVI ; Em. Popescu, *Inscripțiile din sec. IV—XIII descoperite în România*, București 1976, p. 286, nr. 276.

întindea din Britannia pînă în Syria și din Armenia pînă în Mauretania Tingitana, ei au contribuit la apărarea imperiului și au dovedit că poporul care-și apărase patria cu atîta îndrăzneală nu pierduse din calitățile sale războinice. Alături de ceilalți militari originari din regiunile balcano-dunărene, ei au reprezentat suportul care a permis multor comandanți militari originari din această parte a imperiului (între ei unii chiar de origine dacică, cum erau Regalianus, Galerius sau Maximin Daia⁶²) să încerce și, deseori, să reușească să ocupe tronul imperial.

Firește, din motive de securitate pentru provincia Dacia, o mare parte a formațiilor auxiliare de origine dacică, în special cele constituite în primele decenii de existență a provinciei, au staționat în regiuni depărtate (Britannia, Armenia, Syria). Pe de altă parte însă, prezența formațiilor și militarilor de origine dacică în Dacia arată că autohtonii contribuiau, alături de coloniști, nu numai la punerea în valoare a bogățiilor provinciei, ci și la apărarea ei. Pentru acești soldați, Dacia, deși transformată în provincie romană, rămînea la fel ca și înainte patria lor, care, mai ales odată cu ștergerea, prin trecerea timpului, a vechii uri și cu progresele tot mai mari ale romanizării, merita să fie iubită și apărută de dușmani la fel ca și pe vremea independenței. Dovedind o remarcabilă capacitate de adaptare la noile condiții create prin cucerirea Daciei, autohtonii au putut să beneficieze larg de contactul cu civilizația romană superioară, dar, în același timp, și-au pus energia și priceperea în slujba dezvoltării și apărării acestei civilizații pe pămîntul țării lor. În paralel, odată cu trecerea generațiilor, și în rîndul coloniștilor se năștea și devenea tot mai puternic sentimentul că Dacia era adevărata și singura lor patrie. Treptat, vechea ură generată de cucerire s-a stins, diferențele de obiceiuri, credință, limbă, structură psihică etc., dintre coloniști și dacii localnici s-au estompat, ducînd ulterior la contopirea lor și la apariția unui nou popor, la care ideea că teritoriile pe care le locuiește au fost ale lui dintotdeauna se îmbina în chip organic cu conștiința apartenenței, prin limbă și valori culturale, la aria de civilizație romană, la România, constituind un suport moral de o tărie pe care vremurile grele ce au urmat nu au putut-o frînge.

R É S U M É

Quelle fut la contribution de la Dacie en matière d'effectifs et de cadres de commandement pour l'armée romaine ? C'est en partant des premières mentions faites sur la pénétration des Daces dans l'armée romaine, antérieure à la conquête de la Dacie (l'an 106 de notre ère), que l'auteur de l'article cherche, à force sources épigraphiques, la réponse à cette question et met en évidence l'accroissement de l'élément ethnique gëto-dace pendant le II-ème et le III-ème siècle, ce qui a placé cette province du Nord du Danube parmi les fournisseurs importants de recrues pour les légions et les unités auxiliaires (*auxilia*) de l'Empire.

P R É C I S

The author of the article, starting from the first mention of the Dacians enlisting in the Roman army prior to the conquest of Dacia (106 A.D.), tries to find what was Dacia's contribution to the Roman army as regards effectives and leading staff. By answering this question, the author points out the development of the Geta-Dacian ethnic element during the 2nd and the 3rd centuries that put this province from the north of the Danube, among the main suppliers of recruits for the Empire's auxiliary units (*auxilia*) and legions.

⁶² I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul Roman și la Byzantium*, București 1978.

Un proiect necunoscut, din secolul al XVIII-lea, de corpus al istoriei Daciei libere romane și postromane

COSTIN FENEȘAN

Secolul al XVIII-lea, caracterizat pe bună dreptate ca „veacul curiozității celei mai iscoditoare a omului” (Pierre Chaunu), a stat sub semnul acelorăși idealuri și preocupări multiple ale „lumii savante”, plămădite în climatul de emulație intensă și efervescență creatoare, de dispute academice și controverse științifice, care i-au îndemnat și însoțit pe măestrii umanismului și ai Renașterii la căutarea și exegeza valorilor spirituale și materiale ale umanității. Nici un domeniu al științelor exacte, dar în aceeași măsură al literelor și artelor, n-a rămas neexplorat de polihistorii veacului al XVIII-lea, animați de spiritul atotcuprinzător care a generat cu atita strălucire Marea Enciclopedie Franceză. Știința trecuse acum dincolo de toate fruntăriile politice și biruisse piedicile puse în cale de depărtarea geografică dintre țări și oameni, împlinindu-și menirea ei dintotdeauna, ca factor de progres general, dar și de apropiere umană. Iar această — fie-ne îngăduită expresia — „internaționalizare” a științei în veacul luminilor, aidoma celei din vremea Renașterii, a adus după sine o îmbogățire, pînă atunci nemăîntîlnită, a patrimoniului uman de cunoaștere. Istoriografia, ale cărei obiective și metode de cercetare impuneau în chip firesc o deschidere largă a posibilităților de investigare științifică și de cooperare intelectuală, a marcat în cursul secolului al XVIII-lea — tocmai datorită existenței acestor premise — saltul decisiv pe calea maturizării ca o ramură distinctă a științelor umaniste. Este vremea în care istoricul părăsește, mai mult ca oricînd pînă atunci, singurătatea mesei sale de lucru, spre a intra în contact direct cu alți confrăți, fie pentru a-și confrunta opiniile, fie pentru a solicita informațiile care-i sînt de lipsă ori pentru a-și lămurii îndoelile. Corespondența științifică devine acum un fenomen obișnuit, cultivat atît din rațiuni practice, cît și ca o formă de manifestare frecventă a ecumenismului spiritual de nuanță pronunțat carteziană.

În cele ce urmează vom prezenta o pildă sugestivă în sensul celor de mai sus, mărturie care este cu atît mai importantă, cu cît privește proiectul, necunoscut pînă în prezent, al unui corpus de istorie a Daciei libere, romane și postromane. De la bun început se cuvine subliniat faptul că preocupările lumii savante din Europa — și în mod cu totul firesc ale celei din Țările Române — pentru istoria Daciei antice datează încă din secolul al XVI-lea. Răspîndirea, pe calea tiparului, a scrierilor datorate autorilor antichității greco-romane, existența unor vestigii arheologice de primă importanță (de ex. Columna Traiană, Podul lui Traian), precum și descoperirea fortuită, destul de frecventă, a unor mărturii materiale din epoca daco-romană, au stimulat constant interesul și studiile, mai ales cele de natură epigrafică, dedicate istoriei Daciei antice, astfel încît la începutul secolului al XVIII-lea cercetările se puteau întemeia pe o literatură de

specialitate relativ bogată¹. În acest context nu apare deloc surprinzătoare preocuparea unui istoric silezian, Friedrich Wilhelm von Sommersberg² — bine cunoscut nu numai contemporanilor săi, ci deopotrivă posterității — de a înmănușia într-un corpus toate izvoarele și studiile de specialitate referitoare la istoria Daciei libere, romane și postromane, proiect la a cărui realizare îl îndreptăteau pe deplin cunoștințele sale temeinice din domeniul studiilor clasice. Nu este de exclus posibilitatea ca interesul lui Sommersberg pentru istoria Daciei antice să se fi născut în cursul cercetărilor sale legate de elaborarea istoriei străvechi a Sileziei natale, materializate prin publicarea unei lucrări la Breslau/Wrocław în 1722. Într-adevăr, în cuvîntul introductiv către cititor, autorul amintește că localizarea regatului Van din antichitate — situat de către reputatul cartograf Abraham Ortelius (1527—1598) într-o porțiune de teren dintre Mureș și Tisa — l-a îndemnat să cerceteze izvoarele referitoare la Dacia antică și Decebal³. Nu e însă mai puțin adevărat că Sommersberg a localizat la rîndul său — la fel de greșit ca și Ortelius — vechiul regat al Vanului în Silezia antică, în vreme ce acest stat al

¹ Pentru istoricul studiilor referitoare la Dacia antică, cf. Th. Mommsen, *De Daciarum inscriptionum auctoribus*, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III, Berlin, 1853, p. 153—160 și p. 1373—1374 (completările ulterioare ale lui A. v. Domaszewski); C. Torma, *Repertorium ad literaturam Daciae archaeologicam et epigraphicam*, Budapesta, 1880; M. Macrea, *Cercetările privind epoca romană în Transilvania de la început pînă în zilele noastre*, în „Acta Musei Napocensis”, vol. II (1965), p. 141—160; *Inscripțiile Daciei Romane*, ed. I. I. Russu și colab., vol. I, București, 1975, p. 35 și urm.

² Friedrich Wilhelm von Sommersberg (1698, Breslau/Wrocław — 1756, Breslau/Wrocław) urmează studii gimnaziale și liceale în orașul său natal, apoi studii clasice la Universitatea din Leipzig. În 1716 publică la Leipzig dizertația *Socrates, nec officiosus maritus, nec laudandus pater familias*, urmată la scurtă vreme (Leipzig, 1717) de un alt studiu consacrat antichității clasice: *De M. Agrippa incliti ordinis philosophici auctoritate*. Stabilit la Viena după terminarea studiilor universitare (1719), Sommersberg publică la scurtă vreme o istorie panegirică a împăratului Carol al VI-lea (*Das glückselige Schlesien*, Leipzig, 1719) și o istorie versificată a vechii Silezii, de la Ariovist pînă la dinastia Piaștilor, folosindu-se de modelul antic al lui Claudianus (*Silesia ante Piastum: carmen epicum elaboratum antea, iam cognitum et auctum*, Breslau/Wrocław, 1720). În 1722 Sommersberg publică în orașul său natal o istorie străveche a Sileziei, fără vreo valoare științifică deosebită (*Regnum Vannianum antiquam Silesiam complectens*), împreună cu o anexă de mare însemnătate, datorită valorificării unor izvoare documentare din veacul al XVI-lea (*Lemnata historica ad ducatum et urbem Vratislaviensem pertinentia* etc.). Două lucrări de genealogie publicate în 1723 (*Tabulae genealogicae ducum Superioris et Inferioris Silesiae*; reeditată în 1724 sub un titlu nou) și în 1728 (*Genealogische Tabellen einiger fürstlichen und gräflichen Häuser in Spanien, Italien, Frankreich und Gross-Britannien*, vol. I—II, Frankfurt am Main) stabilesc pe deplin reputația de care se bucura Sommersberg pe plan internațional, însă lucrarea care i-a asigurat recunoașterea din partea posterității este ediția de cronici privitoare la istoria Sileziei (*Scriptores rerum Silesiacarum*, vol. I—III, Leipzig, 1729, 1730, 1732). În paralel cu activitatea sa științifică, Sommersberg urmează și o carieră publică ascendentă: în 1720 devine consilier guvernamental al principelui de Württemberg-Öls; în 1723 e ales membru al consiliului orașenesc din Breslau/Wrocław, iar doi ani mai târziu (1725) dobîndește predicatul nobiliar *von Sommersberg* (pînă atunci se numea *Sommer*, patronim sub care își publică lucrările pînă în 1725). Credincios suitor al birocrației din Silezia habsburgică, Sommersberg devine în 1740 cămărar, iar în 1747 este ales primar al orașului său natal. Pentru viața și activitatea lui Sommersberg, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, Leipzig, 1892, p. 615—617.

³ Fr. W. Sommer, *Regnum Vannianum antiquam Silesiam complectens*, Vratislaviate, 1722, p. 4: „Cum his diebus quasi in Daciam antiquam proficiscens regi sub Decebal amplissimi monumenta lustrarem, non absque fato (subl. n.) Ortelium in consilium adhibui, qui homini, antiquitatum patriarum amantissimo, in Daciae Moesiarumque Tabula, tabula triangularis intra Marisium Tibiscumque terrae ostentabat titulum REGNUM VANNIANUM, de quod apud Plinium Tacitumque videre est” etc.

orientului sclavagist se întindea de fapt în partea de nord-est a Asiei Mici, pe teritoriul Armeniei și al Azerbaidjanului. Oricum, cercetările îl puseseră pe Sommersberg în contact cu civilizația Daciei antice, stîrnindu-i mai mult decît simpla curiozitate. E însă de presupus — și cu deplin temei, după cum se va vedea în continuare — că interesul lui Sommersberg pentru Dacia antică era anterior anilor 1721—1722, dată la care își încheie dizertația consacrată vechiului regat al Vanului. În cursul anului 1722 istoricul silezian se afla de acum într-o fază avansată de documentare pentru corpul său de izvoare și studii referitoare la trecutul Daciei antice, cea mai bună dovadă în acest sens fiind scrisoarea⁴ lui Sommersberg trimisă reputatului medic și specialist minier transilvănean Samuel Köleséri jun.⁵ Într-adevăr, sfătuit de un erudit medic și concetățean al său, doctorul Johann Kanold⁶, căruia îi era negreșit cunoscută lucrarea lui Köleséri apă-

⁴ Vezi scrisoarea din anexă. În copia existentă în diplomatiarul Trausch, ca dată de redactare a scrisorii e indicat anul 1724. Citirea atentă a textului confirmă însă cu desăvîrșire această dată, impunînd cu cea mai mare probabilitate anul 1722 drept moment de concepere a scrisorii.

⁵ *Samuel Köleséri jun.* (1663, Szendrő — 1732, Sibiu), urmează succesiv studii de teologie, filosofie și medicină la Debrețin, Leyden și Franeker (1679—1685), obținînd doctoratul în teologie și în filosofie. Cu sprijinul cancelarului transilvănean Mihail Teleki, care îi acordase și pînă atunci ajutor statornic la urmarea studiilor academice, Köleséri se perfecționează în medicină și științele naturii la diferite colegii din Anglia, pe care le urmează în anii 1687—1688. Stabilît definitiv în Transilvania (1688), Köleséri devine medic gubernial, apoi medic militar, iar din 1692 activează și ca inspector al minelor din Transilvania, fiind în același timp unul dintre consilierii apropiați ai guvernatorului Gheorghe Bánffy. După 1713 Köleséri abandonează în bună măsură cariera publică — chiar dacă este numit consilier gubernial în 1729 —, dedicîndu-se cu pasiune activității științifice și culturale. Meritele pe acest tărîm îi sînt recunoscute prin alegerea ca membru al Academiei Leopoldine de științe ale naturii din Breslau/Wrocław (1718) și al Societății regale din Londra (1729). Köleséri a întreținut intense legături științifice și culturale cu stolnicul Constantin Cantacuzino și cu domnitorul Constantin Brîncoveanu, întreprinzînd mai multe vizite în Țara Românească (1709, 1712, 1713, 1714). Însemnările sale despre aceste vizite s-au pierdut, din păcate. Între 1716—1725 Köleséri a întreținut legături destul de intense cu domnitorul Nicolae Mavrocordat, căruia îi procură o seamă de cărți pentru biblioteca de la Văcărești. În același timp eruditul medic transilvănean a purtat o bogată corespondență cu numeroși oameni de știință din toată Europa. Crearea științifică a lui Köleséri s-a concretizat mai ales printr-o seamă de lucrări medicale și filosofice, publicate la Sibiu în anii 1707—1726. Faima lui Köleséri a fost însă stabilită pe deplin de cartea sa *Auraria romano-dacica*, apărută la Sibiu în 1717 (ed. a II-a în 1780, la Bratislava). Pentru viața și opera lui Köleséri, cf. C. D. Fortunescu, *Auraria romano-dacica*, în „Arhivele Olteniei”, XVI, iul.-dec. 1937, p. 264—276; C. T. Jiga, *Patru scrisori ale doctorului Samuil Köleséri către Constantin Brîncoveanu*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, vol. I—II (1958—1959), p. 375—377; E. Bologa — C. T. Jiga, *Contribuții la cunoașterea personalității și operei doctorului Samuil Köleséri (1663—1732)*, în „Revista Medicală”. Tg. Mureș, V (1959), nr. 4, p. 449—452; Jakó Zs., *Legăturile bibliofile și științifice cu Țara Românească ale lui Köleséri Samuël*, în vol. Jakó Zs., *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 227—236; J. Spielmann, *Restituiri istorico-medicale. Studii de istorie a științei și culturii*, București, 1980, p. 186—191.

⁶ *Johann Kanold* (1679, Breslau/Wrocław — 1729, Breslau/Wrocław), doctor în medicină și reputat autor al unor scrieri medicale, mai ales din domeniul epidemiologiei; fondator al unei reviste medicale de mare răsunet internațional; membru al Academiei Leopoldine de științe ale naturii din Breslau/Wrocław. Pentru viața și opera lui Kanold, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 15, Leipzig, 1882, p. 80—81. Samuel Köleséri jun. îi era de bună seamă apropiat lui Kanold nu numai ca medic și autor al unor lucrări de specialitate, ci și în calitate sa de coleg la Academia Leopoldină. Ales membru al acestui for științific în 1718, eruditul transilvănean îi putea fi ceva mai greu cunoscut tinărului Sommersberg, aflat pe atunci la Leipzig, la studii. Mijlocirea lui Kanold apare astfel cît se poate de firească.

rută la Sibiu în 1717 și dedicată studierii mineritului din Dacia traiană⁷, Sommersberg se adresează învățatului transilvănean, cerându-i opiniile în privința proiectului său. De la bun început istoricul silezian îi mărturisește lui Köleseri că „scopul proiectului meu este să-i strâng într-un singur corpus pe autorii și lucrările editate și *inedite* (subl. n.), care înfățișează antichitățile Daciei, adăugându-le, la rîndu-mi, orice mi-ar mai fi cunoscut despre Dacia“. Cu același prilej Sommersberg menționează că ar fi adunat 17 studii care urmau să fie incluse în corpusul său, fără a se putea însă pronunța asupra numărului exact al izvoarelor decât odată cu încheierea lucrării. Istoricul silezian amintește nominal șapte dintre contribuțiile științifice asupra cărora s-a oprit — unele dintre ele bine cunoscute istoriografiei, altele, *inedite*, consultate de Sommersberg probabil în manuscris ori în ediții rare încă pe atunci. Din rîndul celor dinții se remarcă scrierea umanistului Ștefan Szamosközi/Zamosius (1565 ? — 1612) consacrată monumentelor epigrafice și altor vestigii din Dacia antică⁸ și colecția de inscripții din epoca romană, publicată de reputatul clasicist olandez și editor de autori antici, Jan Gruter/Gruyter (1560—1627)⁹. Dintre celelalte lucrări sînt de amintit următoarele: *Istoria celor două răboaie dacice* a eruditului dominican spaniol Alfonso Chacón¹⁰; studiul lui Martin Opitz¹¹ despre sarmați, împreună cu notele sale

⁷ Structurată în 5 părți, *Auraria romano-dacica* prezintă mai întîi un istoric al exploatărilor miniere daco-romane, urmat de două expuneri referitoare la extragerea aurului și baterea monedei, după care autorul trece în revistă privilegiile conferite orașelor miniere și atribuțiunile revenind oficiilor montanistice. Lucrarea eruditului medic transilvănean se încheie cu o seamă de considerații științifico-filosofice despre originea și proprietățile aurului, precum și despre folosirea acestuia în medicină.

⁸ *Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*, Padova, 1593.

⁹ *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani in corpus absolutissimum redactae*, vol. I—II, Frankfurt am Main, 1602—1603 (ed. a II-a în 1707). Pentru viața și opera lui Jan Gruyter, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 10, Leipzig, 1879, p. 68—71.

¹⁰ Alfonso Chacón, lat. Ciaconius, Ciacconus, it. Ciacconio (1540 ? — 1599 ?) întreprinde, după stabilirea sa la Roma, studii intense de istorie ecleziastică, dedicate mai cu seamă perioadei paleocreștine. Opera principală a călugărului andaluz este o istorie a papilor și cardinalilor pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Pentru viața și activitatea lui Chacón, cf. *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti*, Edizione 1949, Roma, 1951, vol. IX, p. 914. Lucrarea la care se referă Sommersberg se intitulează *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gestis, ex simulachris quae in Columna eiusdem Romae visuntur collecta* și a apărut la Roma în 1576 (ed. a II-a: Roma, 1616). Pentru însemnătatea acestei lucrări, cf. M. Macrea, *Un disegno del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, în „Ephemeris Daco-romana“, VII, 1937, p. 100 și urm.

¹¹ Martin Opitz (1597—1639), umanist german originar din Silezia; profesor la colegiul princiar din Alba Iulia în anii 1622—1623; în timpul șederii sale în Transilvania transcrie textul mai multor inscripții antice și începe redactarea lucrării *De Dacia antiqua*, pe care nu o va încheia; autor al poemului *Zlatna*, cu referiri frecvente la antichitatea daco-romană și la românii autohtoni. Pentru viața și opera lui Opitz, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 24, Leipzig, 1887, p. 370—380. Cu privire la prezentarea românilor în scrierile lui Opitz, cf. K. K. Klein, *Die Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, 50 (1927), 7—8, p. 96 și urm. și E. Dăianu, *Poetul silezian Martin Opitz și românii din Transilvania*, în „Apulum“, II (1943—1945), Alba Iulia, 1946, p. 374—385. Despre lucrarea lui Opitz consacrată Daciei antice și pierdută în 1639, cu ocazia distrugerii castelului din Heidelberg, cf. W. Gose, *Dacia Antiqua. Ein verschollenes Hauptwerk von Martin Opitz*, în „Südostdeutsches Archiv“, II (1959), 2, p. 127—144.

manuscrise; cartea lui Konrad Samuel Schurtzfleisch¹² despre Transilvania; volumul lui Daniel Wilhelm Triller¹³ despre botanica vechilor daci și dizertația lui Georg Christian Gebauer¹⁴ referitoare la monedele și gemele antice descoperite în Transilvania, multe dintre aceste studii fiind pierdute pentru posteritate. Bun cunoscător al scrierilor antichității greco-romane, Sommersberg se va fi oprit fără îndoială și asupra pasajelor corespunzătoare din operele lui Herodot, Strabo, Tucide, Pompeius Trogus — Iustinus, Arrian, Curtius Rufus, Iordanes, Ovidiu, Suetoniu, Plutarh, Tacit, Pliniu cel Tânăr și Dio Cassius, chiar dacă nu face în scrisoarea adresată lui Kőleséri vreo mențiune expresă în acest sens.

De un interes deosebit pentru istoria istoriografiei este modul în care Sommersberg a plănuit structurarea materialului documentar de care dispunea. Astfel, corpul său, pe care îl intitulează simplu *Dacia antică*, urma să cuprindă patru secțiuni mari — Dacia înainte de August (secț. I), Dacia antică de la August la Traian (secț. II), Traian Dacicul (secț. III), Soarta Daciei până la distrugerea Imperiului roman de răsărit (secț. IV) — însumând în ordine cronologică toate știrile și informațiile despre Dacia, din cele mai vechi timpuri și până la părăsirea acesteia de către armata și administrația romană. În cuprinsul celor 13 capitole ale primei secțiuni Sommersberg și-a propus să înfățișeze — urmînd cu siguranță știrile lui Strabo — geografia Daciei antice, oprindu-se apoi la diferitele neamuri dacice, la obiceiurile, religia și organizarea militară a dacilor. Nu mai puțin atenție a acordat istoricul silezian prezentării primelor lupte ale dacilor împotriva unor tentative de cucerire străină (de ex. înfringerea oștilor lui Darius în 514 î.e.n.), culminînd cu rezistența eroică opusă oștilor macedonene ale lui Filip al II-lea și Alexandru cel Mare. De același interes, punînd în lumină o dată mai mult ascensiunea statului dac centralizat în vremea lui Burebista, s-a bucurat angrenarea Daciei în relațiile politico-militare internaționale din veacul I î.e.n., cu osebire intervențiile în conflictul Romei republicane cu regele Mithridate al Pontului și în războaiele civile din timpul primului și celui de-al doilea triumvirat. În mod cu totul firesc Sommersberg și-a propus apoi să prezinte expedițiile unor generali romani din vremea lui Octavianus Augustus împotriva statului dac, care nesocotise mereu stăpînirea romană de la Dunăre. Secțiunea a doua, consacrată istoriei Daciei din cursul secolului I e.n., a fost concepută de Sommersberg ca o cronică a luptelor duse de statul dac împotriva politicii de expansiune a Imperiului roman, mai ales în vremea lui Domițian, și totodată cu un prilej de evidențiere a personalității remarcabile a regelui Decebal. În secțiunea următoare istoricul silezian a proiectat să cuprindă toate știrile referitoare la cele două ex-

¹² Konrad Samuel Schurtzfleisch (1641—1708), polihistor german; carieră didactică la Universitatea din Wittemberg; autor a numeroase scrieri istorice, în rîndul cărora *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 33, Leipzig, 1891, p. 97—99, nu menționează cartea privind Transilvania.

¹³ Daniel Wilhelm Triller (1695—1782), medic, filolog și poet german; autor a numeroase scrieri pe teme medicale; lucrări despre autorii antichității clasice și diferite creații poetice minore. Cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 38, Leipzig, 1894, p. 608—615 nu amintește lucrarea referitoare la botanica vechilor daci.

¹⁴ Georg Christian Gebauer (1690, Breslau/Wrocław — 1773, Göttingen), jurist și istoric german de mare faimă; carieră didactică la Universitățile din Leipzig și Göttingen; autor a numeroase lucrări de drept și istorie. Pentru viața și activitatea lui Gebauer, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 8, Leipzig, 1878, p. 449—452. Lucrarea lui Gebauer despre monedele și gemele din Transilvania a fost consultată de compatriotul său Sommersberg probabil în vremea studiilor sale universitare de la Leipzig, unde confratele său mai vîrstnic își începuse în 1715 ascensiunea în ierarhia universitară. Se știe, de altfel, că Sommersberg a întreținut cu Gebauer o vastă corespondență științifică, cf. *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, p. 616.

pediții de cucerire romană a Daciei sub conducerea împăratului Traian, prezentând în același timp nu numai monumentele cele mai strălucite ale acestei epoei (Podul lui Traian, Columna Traiană), ci deopotrivă vestigiile epigrafice și numismatice legate de organizarea noii provincii imperiale. Ultima secțiune — aflată încă în curs de elaborare potrivit mărturiei autorului — a fost dedicată istoriei Daciei romane și postromane. De remarcat este faptul că istoricul silezian — asemenea altor confrăți din acea vreme și de mai târziu — a considerat în mod eronat domnia împăratului Gallienus, mai exact anul 251 e.n., drept data părăsirii Daciei de către armata și administrația romană. Credem, de asemenea, că în cuprinsul acestei secțiuni Sommersberg a intenționat să urmărească soarta Daciei *pînă la căderea Imperiului roman de apus (476 e.n.)*, iar nicidecum *pînă la „distrugerea Imperiului roman de răsărit“*, așa cum se menționează în scrisoarea adresată lui Köleséri, greșeală datorată probabil copistului din secolul al XIX-lea.

Din scrisoarea istoricului silezian mai aflăm că pînă în 1722 Sommersberg redactase cea mai mare parte a lucrării sale, intenționînd să o publice la Leipzig, orașul studiilor sale universitare, încă în cursul anului următor (1723), spre a o pune la dispoziția celor veniți acolo cu ocazia desfășurării binecunoscutului tîrg. E mai mult ca sigur, că — din motive care ne rămîn deocamdată obscure — Sommersberg nu și-a dus proiectul la bun sfîrșit, după cum nu mai există, din păcate, nici o perspectivă de a regăsi manuscrisul acestei lucrări, deoarece colecțiile bogate și corespondența științifică a eruditului istoric silezian s-au pierdut încă în cursul secolului al XIX-lea¹⁵. Corpusul lui Sommersberg, gîndit și realizat într-o manieră modernă (comentariu istoric însoțit de izvoarele pe care se întemeiază expunerea), rămîne însă — chiar și ca proiect — o mărturie sugestivă pentru interesul de care s-a bucurat istoria Daciei antice în rîndul oamenilor de știință din veacul luminilor.

(1722, f.l., f.z., ?) Leipzig

Frid(erici) Wilhelmi Sommeri Vratislaviensis, duci Wûrtembergico-Olsnensi in regimine consiliarii, ad Samuelem Köleséri litterae

Dum nominis tui, vir excellentissime, famam colo, quae non angustis se Transylvaniae Pannoniaeque finibus circumscribi posse, omnem hactenus eruditorum orbem pervolavit et πάντα λήθων κινῶ¹, ut inter eos, qui se tuos esse affirmant, me quoque locum habere scias. Non sine fato experientissimus Kanoldus, ut de iis, quae de Dacia antiqua composuerim ad eum, te iubente perscribam poscit. Omnibus certe inaccessi laetitiae ansam nactus, gratiam tuam aucupandî, hinc, quantum potui, experientissimi Kanoldi votis satisfeci, officii tamen esse ratus, ut meis litteris sententiam hanc, tibi, excellentissime domine, curatius exponam. Itaque instituti mei rationem hanc esse confiteor, ut in unum corpus scriptores dissertationesque, quibus Daciae antiquitates illustrantur, editas ineditasque redigam, meam qualemcunque Daciam iis adiungens. Huius, si conspectum poscis amicum, non lateat (sin tuâ amicitia dignum iudicas, qui toto animo eam occupare studet) haec eius esse capita:

DACIA ANTIQVA

Sectio I. Dacia ante Augustum

- Cap. 1. εὑρεσθῆναι¹ veteris Daciae
- Cap. 2. Urbes, fluvii et saltus Dacorum
- Cap. 3. Gentes Dacorum
- Cap. 4. Mores, sacra et arma Dacorum
- Cap. 5. Dacia ante Alexandrum Magnum
- Cap. 6. Philippi et Alexandri expeditio in triballos
- Cap. 7. Sarmis rex ex nummo
- Cap. 8. Daci in bello Mithridatico

¹⁵ *Allgemeine Deutsche Biographie*, vol. 34, p. 616.

- Cap. 9. Daci in bellis civilibus
- Cap. 10. Cotis, Daciae rex
- Cap. 11. Augusti in Daciam expeditio
- Cap. 12. De exilio et tumultu Ovidii
- Cap. 13. Ara Dianae Tauricae

Secția II. *Dacia antiqua ab Augusto ad Traianum*

- Cap. 1. Dacia ab Augusto ad Domitianum usque
- Cap. 2. Domitianus contra Dacos
- Cap. 3. Decebalus, Daciae rex

Secția III. *Traianus Dacicus*

- Cap. 1. Prior eius in Daciam expeditio
- Cap. 2. Altera eius in Daciam expeditio
- Cap. 3. Pons Traiani
- Cap. 4. Columna Traiani
- Cap. 5. Monumenta alia: coloniae, aquaeductus etc.
- Cap. 6. Inscriptiones ob hanc victoriam factae
- Cap. 7. Nummi ob Daciam subactam cusi

Secția IV. *Fata Daciae ad destructum usque Orientis Imperium*

- Cap. 1. Fata Daciae a Traiano ad Gallienum usque
- Cap. 2. Fata Daciae inter migrationes gentium

Et hucusque confectum opus est, cui pauca desunt ordine historico iungenda, votis demum pro salute Caroli Augusti Victoris² finiendum.

Dissertationum scriptorumque, quibus volumen constabit, numerum rectum dare nondum possum, iam 17 congressi, ex quibus sunt: *Zamosii* Analecta Antiquitatum Daciarum ex editione Patavina cum notis; *Opitii* Sarmaticarum librum cum notis manuscriptis; *Institutiones*³ *Gruteri* emendatae; *Alphonsi Ciacconii* Historia utriusque belli Dacici; *Gebaueri* de nummis et Gemmis in Transylvania inventis dissertatio; *Trilleri*, Theologiae Doctoris, de re herbaria veterum Dacorum liber singularis; *Schurtzfleischii* de Transylvania lemnata etc. Neque desunt qui prelo subiiciendum volumen petunt, sed terminum lucem publicam aspiciendi in nundinas vernaes anni MDCCXXIII, si Deus I.O.M. vitam concesserit, prorogavi. Interea cum amicis de iis sollicitus, quae amplitudinem conatui meo possint adferre, praeterea tibi, vir excellentissime, in votis esse perspexi, ut vel te onere levarem, vel in sustinendo eo adiuvarem amici pietas est, prolixam eandemque tibi quoque voluntatem adferre cum laudum gloriam tua amicitia maiorem me comparare posse nescire profiteor. Dabis ergo, quam eligere sententiam velis. Testatum certe apud animum tuum relinquam, me ex asse tuum esse. Pluribus te detinere nolo, non ingratum tibi fore persuasus, quod hac via ad mentis meae rationem explicandam ingressus sum. Opportunam certe nunquam rem dari patior bene de favore tuo merendi; ut sollicitudini meae (quae an aequae bonique epistolam levem consulas me tenet) subveniant litterae, multis sane nominibus exoptandae est, quod spero et rogo. Reddam de regno *Vanniano* (quod male inter Tybiscum Marisiumque triangulari terra circumscripsit *Ortelius*) librum singularem ante nundinas adhuc vernaes Lipsiae exprimendum omnemque operam, curam ac industriam in id locabo, ut tuo tibi favore dignus esse videar. Vale, fautor perillustis ac excellentissime, meque tibi commendatum habe etc.

Arhiva documentară a parohiei evanghelice C.A. Brașov, *Arhiva Capitlului Țării Birsei*, Tf. 76: Diplomatarium Josephi Fr. Trausch, p. 1035—1037; copie de la începutul sec. XIX.

¹ Astfel în text.

² Este vorba de împăratul romano-german Carol al VI-lea (1711—1740).

³ Corect: *Inscriptiones*.

Scrisoarea lui Friedrich Wilhelm Sommer din Vratislavia, consilier de stat al ducelui de Württemberg-Öls, către Samuel Köleséri

Preainălțate bărbate!

Cinstind fama numelui Tău, care nu poate fi circumscrișă doar fruntariilor înguste ale Transilvaniei și Pannoniei, deoarece s-a răspândit pînă acum în zbor în întreaga lume a savanților și a pus în mișcare toate pietrele¹, să știi că mă socotesc și eu între cei ce afirmă că sînt dintre ai Tăi. Preaîncusitul Kanold nu:

m-a îndemnat defel întimplător să-Ți scriu și să-Ți cer sfatul asupra celor pe care i le-am înfățișat despre Dacia antică. Minat, prin urmare, de o mare bucurie, i-am urmat îndemnul să-Ți dobândesc bunăvoința și am împlinit după cum mi-a stat în puteri dorința preaicusitului Kanold, căci este mai spre folosul lucrurilor să-Ți prezint acest gând cu mai multă grijă prin scrisoarea mea. Îți mărturisesc că scopul proiectului meu este să-i strâng într-un singur corpus pe autorii și lucrările edite și inedite care înfățișează antichitățile Daciei, adăugându-le, la rîndu-mi, orice mi-ar mai fi cunoscut despre Dacia. De vei voi acum să cercetezi acestea cu bunăvoință, doresc să nu-Ți rămînă neștiute (dacă Domnia Ta vei socoti de cuviință să cuprinzi din toată inima ceea ce Te interesează) capitolele lucrării, care sînt următoarele:

DACIA ANTICA

Secțiunea I: *Dacia înainte de August*

- Cap. 1 Geografia¹ Daciei vechi
- Cap. 2 Orașele, riurile și pădurile dacilor
- Cap. 3 Neamurile dacice
- Cap. 4 Obiceiurile, religia și armele dacilor
- Cap. 5 Dacia înainte de Alexandru cel Mare
- Cap. 6 Expediția lui Filip și a lui Alexandru împotriva tribalilor
- Cap. 7 Regele Sarmis {înfățișat} pe monede
- Cap. 8 Dacii în războiul cu Mithridate
- Cap. 9 Dacii în războaiele civile
- Cap. 10 Cotyso, regele Daciei
- Cap. 11 Expediția lui August în Dacia
- Cap. 12 Despre exilul și mormîntul lui Ovidiu
- Cap. 13 Altarul Dianei din Taurida

Secțiunea a II-a: *Dacia antică de la August la Traian*

- Cap. 1 Dacia de la August pînă la Domițian
- Cap. 2 Domițian împotriva dacilor
- Cap. 3 Decebal, regele Daciei

Secțiunea a III-a: *Traian Dacicul*

- Cap. 1 Prima sa expediție în Dacia
- Cap. 2 A doua sa expediție în Dacia
- Cap. 3 Podul lui Traian
- Cap. 4 Columna lui Traian
- Cap. 5 Alte monumente: colonii, apeducte etc.
- Cap. 6 Inscricții puse cu ocazia acestei victorii
- Cap. 7 Monede bătute cu ocazia supunerii Daciei

Secțiunea a IV-a: *Soarta Daciei pînă la distrugerea Imperiului roman de răsărit*

- Cap. 1 Soarta Daciei de la Traian pînă la Gallienus
- Cap. 2 Soarta Daciei în vremea migrațiunii popoarelor

Pînă aici lucrarea este scrisă. Mai lipsesc doar puține lucruri de adăugat expunerii istorice, dar mai cu seamă închinarea întru mîntuirea Augustului Carol cel Victorios². Nu-Ți pot spune încă numărul exact al lucrărilor și autorilor pe care fi va cuprinde volumul, dar am adunat deja 17, dintre care amintesc: Analectele lui Szamosközi despre antichitățile Daciei, în ediția de la Padova, cu note; cartea lui Opitz despre sarmați, împreună cu notele manuscrise; Instituțiile³ lui Gruyter, emendate; Istoria celor două războaie dacice a lui Alfonso Chacón; dizertația lui Gebauer despre monedele și gemele descoperite în Transilvania; volumul unic al lui Triller, doctor în teologie, despre botanica vechilor daci; cartea lui Schurtzfleisch despre Transilvania etc. Nu-mi lipsesc lucrările pe care doresc să le tipăresc în volum, dar — dacă Dumnezeu cel mare și bun îmi va mai hărăzi zile — am aminat sorocul apariției publice pentru tirgul de aici⁴, din anul 1723. Într-aceasta, de vreme ce am fost îndemnat de prietenii care îmi cunoșteau strădaniile, iar mai apoi, fiindcă am văzut, preainălțate bărbate, că ai dori să-Ți ușurez povara ori să-Ți stau în ajutor la ducerea ei, ba mai mult, fiind o datorință de prieten să-Ți împlinesc această vrere generoasă, îți mărturisesc că nu mă voi putea asemui cu mărișia renumelui care împodobește persoana Domniei Tale. Vesteste-mi, prin urmare, hotărîrea pe care o vei lua. Las, desigur, la aprecierea Ta, faptul de a mă socoti în rîndul celor da puțină însemnătate dintre ai Tăi. Nu vreau să Te rețin mai mult și fii convins că nu îți voi fi nerecunoscător, chiar dacă am ales această cale pentru a-Ți înfățișa argumen-

tele opiniilor mele. Niciodată nu-mi va fi însă sortit să realizez un lucru demn să merite prețuire din parte-Ți. De vei cerceta cumva cu plăcere și bunăvoință modesta-mi epistolă, aștept cu nerăbdare vești și din partea altora, pentru a-mi potoli neliniștea. Aceasta este nădejdea și rugămintea mea. Încă înainte de tirgul de aici am dat la tipar, la Leipzig, un volum despre regatul Van (pe care Ortelius îl socotește greșit drept o suprafață triunghiulară de pământ între Tisa și Mureș) și mi-am pus în aceasta toată truda, grija și sirguința, ca Tu să mă poți socoti vrednic de bunăvoința Ta.

Rămii cu bine, prealuminate și vestite ocrotitor, primind închinăciunea mea.

¹ În text în limba greacă.

² Este vorba de împăratul romano-german Carol al VI-lea (1711—1740).

³ Corect: *Inscriptiile*.

⁴ Din context rezultă că Sommersberg se afla în momentul redactării scrisorii probabil la Leipzig.

RÉSUMÉ

En partant d'une lettre écrite en 1722 par le réputé historien de la Silésie médiévale et exégète de la littérature latine classique, Friedrich Wilhelm von Sommersberg, au bien connu érudit transylvain Samuel Köleséri, l'auteur de l'article présente une nouvelle preuve de l'intérêt suscité par l'histoire de la Dacie antique dans les milieux savants au temps des lumières. Sommersberg, qui devra s'illustrer non seulement par de solides travaux d'histoire, mais aussi par une brillante carrière publique dans sa ville natale (Breslau/Wrocław), s'est proposé dès 1721—1722 à réaliser un corpus des sources de l'histoire de la Dacie libre, romaine et postromaine, embrassant à côté des écrits des auteurs classiques certains monuments épigraphiques, numismatiques etc. connus de son temps. Travaillant au parachèvement de son projet, Sommersberg s'adresse au plus compétent spécialiste transylvain du temps, c'est à dire au docteur Köleséri (auteur de la réputée monographie *Auraria Romano-Dacica*, Sibiu, 1717), en le priant de lui préciser certains aspects de l'histoire de la Dacie antique. En cette occurrence Sommersberg présente à son érudit correspondant transylvain la structure de son corpus de sources, ouvrage qui, en tenant compte du niveau atteint alors par les recherches, se fait remarquer par son caractère exhaustif, complexe et moderne. Les manuscrits de Sommersberg s'étant perdus dès le XIX-ème siècle, la recherche scientifique se voit privée de la possibilité non seulement d'étudier le corpus des sources sur la Dacie antique, mais aussi d'accéder aux informations de certains manuscrits du XVIII-ème siècle disparus entre temps.

PRÉCIS,

Starting from a letter of 1722 addressed by Friedrich Wilhelm von Sommersberg, the well known historian of the medieval Silesia and exegete of classical Latin literature, to the Transylvanian physician Samuel Köleséri, the article presents a new evidence of the interest the history of the ancient Dacia enjoyed in the learned world of the enlightenment age. Sommersberg as far back as in 1721—1722 intended to compile a corpus of sources concerning the Roman and post Roman free Dacia including not only works of the ancient authors but also epigraphic and numismatic monuments.

Trying to finalize his project, Sommersberg asks the most competent Transylvanian specialist of that time, doctor Köleséri, (the author of the well known monography *Auraria Romano-Dacica*, Sibiu, 1717) to specify him certain aspects relating to ancient Dacia history. On this occasion Sommersberg shows to his erudite Transylvanian correspondent the structure of his sources corpus, a work that, considered from the angle of the researches stage of that time, stands out by its exhaustivity, complexity and modernity. Sommersberg's manuscripts loss even during the 19th century deprives the scientific research not only of the possibility to study the sources corpus of the ancient Dacia but also of the access to information of some works in manuscript from the 18th century that were meanwhile lost.

Manuscrise arădene privind continuitatea și unitatea poporului român

ANDREI CACIORA
EUGEN GLÜCK

Unul dintre izvoarele cele mai prețioase ale istoriografiei arădene îl constituie documentele medievale — aflate în țară sau în străinătate — care dovedesc înțelegerea gândirii social-politice locale în sfera conștiinței de neam și apoi naționale a poporului român.

Este de neîgăduit că la români conștiința de neam exista din timpurile cele mai vechi, fiind evidențiată chiar și de către oamenii de știință ai altor popoare care au ajuns în contact nemijlocit sau indirect cu poporul nostru. Elementul primordial al acestei conștiințe l-a constituit formarea și viețuirea neîntreruptă a poporului român pe meleagurile Daciei. Teza acestei continuități a făcut obiectul, într-o formă sau alta, a numeroase lucrări medievale, dintre care foarte multe au rămas necunoscute sau au intrat în circuitul științific.

Între aceste lucrări neutilizate pînă acum de istoriografia română se numără și lucrarea lui Phaendon Maligondis, care cuprinde o descriere a Europei orientale, făcută în secolul al XIII-lea. Manuscrisul în cauză se află în prezent la Biblioteca universitară din Torino.

Phaendon Maligondis, un om de știință care a îmbrățișat ulterior religia mahomedană, scrie că poporul român este creștin (în înțelesul că nu a trecut la religia lui Mahomed) și trăiește pe teritoriul fostei Dacii, pînă la granițele cu Ungaria, adică potrivit accepțiunii tuturor timpurilor, pînă în Cîmpia Tisei.

Un alt manuscris păstrat la Viena consemnează constatările unui călugăr trinitarian care, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, trecea prin Transilvania, în drum spre Țara Românească, pentru a răscumpăra, la Dunăre, robii capturați de otomani. El consemnează că românii — din Transilvania și Țara Românească — vorbesc aceeași limbă, asemănătoare cu cea a italienilor, iar interlocutorii săi se declarau „români”. Autorul ne oferă și date istorice despre Dacia, începînd cu evenimentele din timpul războaielor cu împăratul Traian, subliniind caracterul autohton al românilor pe aceste meleaguri.

În secolele XVIII—XIX, viața politică a Transilvaniei a fost dominată de idei și teze care contestau dreptul la existența națională și statală a românilor sau participarea acestora la viața politică. Sprijinindu-se pe date eronate sau falsificînd adevărul istoric, așa-zisă teză a „drepturilor istorice” ale clasei dominante neromânești din Transilvania a jucat un rol pronunțat reacționar, restrîngînd noțiunea de populație „autohtonă”, negînd continuitatea neîntreruptă a românilor pe teritoriile Ardealului, Crișanei, Maramureșului și Banatului, potrivit intereselor claselor stăpînitoare alogene. Pentru a putea justifica concluziile social-politice, ce se desprindeau din teza sus-amintită, menite să consolideze stăpînirea străină în Transilvania, o seamă de istorici străini contestau caracterul băștinaș al românilor. Nu este deci întîmplător că *Suplex Libellus Valachorum* (1791) întemeia revendicările românilor tocmai pe formarea și continuitatea permanentă a poporului român pe meleagurile Daciei.

În lumina acestui adevăr, un act progresist și de mare importanță l-a constituit și poziția unor reprezentanți ai intelectualității române și maghiare arădene

care, în lucrările lor, rămase în cea mai mare parte în manuscris, au susținut că românii sînt adevărații băștinași în Transilvania și, mai concret, în spațiul arădean.

În acest sens, în cele ce urmează ne vom referi la patru personalități ale vieții cultural-științifice arădene de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea.

Astfel, primul om de cultură care a abordat problematica tratată de noi, a fost Nicolae Horga-Popovici (? — 1811), care, în anul 1807, terminase lucrarea sub titlul prescurtat *Oglinda*¹. Ca o primă mențiune, trebuie subliniat că autorul are meritul de a fi încercat, în partea a treia a volumului său, să facă primii pași pe calea trecerii istoriei locale din faza cronicărească la cea științifică.

Nicolae Horga-Popovici folosește în mod consecvent pentru definirea poporului său termenul de „români”, termen pe care oficialitățile transilvănene îl denegau în acea vreme. Asemenea altor militanți pe tărîmul istoriei din epoca sa, el sublinia descendența românilor din romanii cuceritori ai Daciei, pe care îi considera cel mai însemnat popor al antichității și ale cărui limbă și lăsamînt cultural jucau încă un rol important în timpul vieții autorului. Conștiința originii latine nu elimină însă în fața lui Horga-Popovici nici meritele strămoșilor daci, a căror existență caută să o descifreze în urmele culturii materiale descoperite la Soimos, Dezna, Siria etc. El subliniază cu deosebită tărie viețuirea românilor pe meleagurile arădene la venirea triburilor maghiare, scoțînd în evidență rezistența lui Glad și folosind din plin relatările cronicii lui Anonymus. Ideea continuității și unității neamului românesc de pe ambele versante ale Carpaților se desprinde deosebit de pregnant și din lucrarea dedicată vieții voievodului Bogdan, întemeietorul Moldovei.

Ideile sale, în care pulsează o vie conștiință națională, sînt străbătute de un profund respect și pentru celelalte popoare, îndeosebi față de acelea cu care românii aveau un contact neîntrerupt.

De altfel, această poziție s-a oglindit și în prietenia pe care o legase cu diferiți oameni de cultură de altă naționalitate, printre care și cu Ladislau Nagy de Peretsény (1786—1827), renumit reprezentant al condeielui, care a trăit cîteva decenii pe meleagurile arădene și a redactat o serie de lucrări mai ales istorice, numai parțial publicate.

Una dintre cele mai importante scrieri ale sale este volumul *Orodias*, dedicat Aradului, în care a publicat și *Elegia* lui Gheorghe Șincai, lucrare autobiografică scrisă în 1803.

Dintre lucrările lui Ladislau Nagy de Peretsény care ne-au reținut atenția semnalăm două manuscrise, nepublicate, păstrate în prezent la Biblioteca națională „Séchenyi” din Budapesta. Primul este dedicat de fapt romanilor și descrie Pannonia romană². În concluziile acestei lucrări Nagy de Peretsény arată că românii sînt descendenții romanilor colonizați în Dacia, că limba lor se aseamănă cu cea vorbită în epoca stăpînirii romane, remarcînd că limba română este răspîndită pe o arie largă și că românii sînt mîndri de limba și naționalitatea lor. Pentru trecutul Aradului este interesantă și ipoteza sa cu privire la originea română a orașului Arad. El afirmă că Aradul a fost înființat de romani, sub denumirea de Arcia, care s-a transformat, ulterior în vorbirea curentă și în actele de cancelarie, în toponimele Aracia, Arath, Arad (Orod). Preocupat de a găsi urmele popoarelor străvechi ale Daciei, Ladislau Nagy de Peretsény ajunge și la concluzia că toponimul Dezna este legat de numele Decebal, că cetatea Dezna exista încă și pe vremea sa, viteazul rege avîndu-și chiar reședința un timp, în această cetate.

¹ Eugen Glück, *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*, în „Ziridava”, vol. V, Arad, 1975, f. 161—162.

² Biblioteca Națională „Séchenyi” Budapesta, Secția manuscrise, Hung. Quart. 795/I.

Considerăm însă că cea mai importantă lucrare rămasă de la Nagy de Peretsény, păstrată în manuscris tot la biblioteca națională „Séchenyi”, este cea dedicată în mod special românilor. Aceasta se situează la granița dintre istorie și etnografie și cuprinde o apreciere de o importanță majoră prin care autorul, bazându-se pe o multitudine de izvoare scrise și orale, scoate în evidență nu numai continuitatea neîntreruptă a românilor pe meleagurile Daciei, dar subliniază și caracterul sedentar al poporului român, având ca ocupație principală agricultura. „Trebuie să vorbim despre români — scrie Peretsény — ca despre o asemenea națiune care locuiește în Dacia de mai bine de o mie de ani...”³

Al treilea om de știință arădean, Ștefan Tzutz (1767—1830), este de fapt primul cercetător care s-a putut distanța într-o măsură mai mare de faza cronicărească a istoriei, încercînd să elaboreze *Monografia comitatului Arad*, numai pe bază de documente. Din păcate însă, datorită îmbolnăvirii subite care i-a cauzat și moartea, n-a avut bucuria de a-și vedea încheiată și tipărită lucrarea⁴. Totuși, fragmentul redactat din opera ce și-a propus-o prezintă pentru noi un interes deosebit, deoarece atît în manuscrisul său, cît și în copiile de documente anexate acestuia se confirmă clar teza continuității românești pe cuprinsul fostei Dacii, inclusiv pe meleagurile arădene. Astfel, el constată că „românii erau deja în țară pe timpul primilor regi maghiari”. De asemenea, în problema originii și formării poporului român el se desprinde net de ideile național-șovine ale multor istorici străini, idei pe care el le califică drept „glume”. Ștefan Tzutz adoptă teze asemănătoare cu cele ale Școlii ardelenе, afirmînd că „în problema originii românilor urmăm pe aceia care declară, ca strămoși ai acestora, pe coloniștii romani pe care [...] împăratul Traian i-a trimis din toate părțile Italiei pentru ocuparea Daciei și, din acel timp pînă în zilele de astăzi, ei se numesc români...”

Desigur, știința istorică românească a adus corective acestor teze, subliniind aportul dacilor la formarea poporului român, dar importanța acestui manuscris — ca de altfel și a celorlalte prezentate pînă acum — constă îndeosebi în descrierea realităților istorico-demografice care, pe măsura adîncirii cercetărilor documentare, se dovedește incontestabil veridică.

În sfîrșit, trebuie să amintim și despre un alt istoric arădean, și anume Fabián Gabor.

Cunoscut cercetător al vieții social-politice, Fabián Gabor a folosit materialul adunat de Ștefan Tzutz, la care a adăugat informațiile din numeroase lucrări și documente studiate atît în arhivele din țară, cît și din străinătate.

Fabián Gabor a redactat două volume ale unei monografii a comitatului Arad, dintre care primul a fost tipărit în anul 1835. În acest volum, el îi consideră pe români autohtoni în comitatul Arad⁵.

În volumul al doilea, el descrie cu obiectivitate fiecare localitate din fostul comitat Arad, reproducînd microtoponimia acestora, cu denumirile autentice, românești, ca de pildă Ineu și nu Borosjenő, Socodor și nu Székudvar etc. De asemenea, analizează microtoponimia derivînd denumirile din noțiuni reale tot românești, ca de exemplu Mîndruloc și Cuvîn⁶.

³ Ibidem, 795/II.

⁴ Arh. St. Arad, Colecția de manuscrise, Colecția dr. Octavian Lupaș, dosar 9; Andrei Căciora și Eugen Glück, *Colecția de documente Ștefan Tzutz*, în volumul M. Barbu, A. Căciora, E. Glück, E. Ivanof, *Studii cu privire la istoria Aradului în perioada feudalismului timpuriu*, Arad, 1978, p. 138 și urm.

⁵ Manuscrisul a fost publicat în volumul Fabián Gabor, *Arad Varmegye leirása historikai, geographiai es statistikai* (Descrierea comitatului Arad, din punct de vedere istoric, geografic și statistic), Buda, 1835.

⁶ Arh. St. Arad, Colecția de manuscrise.

La fel de obiectivă este și redarea numărului și compoziției etnice a populației, subliniind caracterul majoritar al românilor și vechimea acestora pe meleagurile arădene.

Într-un alt manuscris din anul 1843, același autor sublinia că „românii se consideră cei mai vechi locuitori din comitatul Arad“, adăugînd și aprecierea că: „ei sînt oameni harnici, pașnici și iubitori de învățătură, iar lipsurile lor se datoresc faptului că n-au fost ajutați“, lăsînd prin aceasta să se înțeleagă tratamentul vitreg la care i-a supus nobilimea maghiară⁷.

În fine, pentru a ilustra și mai pregnant ideile și atitudinea acestui scriitor față de români, vădite mai ales în această parte a vieții sale, amintim și faptul că, în calitatea sa de conducător al „partidei liberale“ din comitatul Arad, în perioada premergătoare revoluției de la 1848 a susținut revendicările românilor privind crearea unui sistem național cultural și bisericesc.

În încheiere, am dori să subliniem că lucrărilor despre români amintite în prezenta comunicare li se adaugă și operele altor scriitori arădeni sau din alte provincii, în care se demonstrează, sau cel puțin se recunoaște, adevărul că poporul român s-a format, a viețuit și luptat pe meleagurile Daciei.

R É S U M É

La vérité de la continuité des Roumains sur le territoire de l'ancienne Dacie forme l'objet d'un grand nombre d'ouvrages composés au Moyen-Âge, dont beaucoup restèrent inconnus.

Les auteurs relèvent aux spécialistes et à tous ceux que l'histoire interesse quelques uns de ceux-là dont l'historiographie roumaine n'a pas fait usage jusqu'à présent, tels que la description de l'Europe Orientale due à Phaendon Maligondis (XIII-ème siècle), *Le Miroir* de Nicolae Horja-Popovici, *Orodias* par Ladislau Nagy de Peretsény, *La monographie du comitat d'Arad*, élaborée par Stefan Tzutz.

P R É C I S

The truth of the Romanians continuity on the territories of the ancient Dacia was the subject matter of several works written in the Middle-Ages, among which many remained unknown.

The authors present to specialists and history lovers some works unutilized until now by Romanian historiography such are: A description of Eastern Europe by Phaendon Maligondis (the 13th century), *The Mirror* by Nicolae Horja-Popovici, *Orodias* by Ladislau Nagy of Peretsény *Monography of the Arad county* by Stefan Tzutz.

⁷ Ibidem, fond Primăria municipiului Arad. Acte administrative 1843.

600 DE ANI DE LA URCAREA PE TRON A DOMNITORULUI MIRCEA CEL BĂTRÎN

Mircea cel Mare — apărător al românilor și al Europei la Dunărea de Jos

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

În anul 1386, când la Sempach Casa de Austria eșua în fața mișcării de emancipare politică a muntenilor helveți, în Țara Românească își începea lunga sa domnie voievodul Mircea, fiul lui Radu I. La urcarea acestuia pe tron țara era în plin avânt, se impusese în sistemul relațiilor internaționale ca un stat de care trebuia să se țină seama, respectat de stăpînitorii vecini. Acest fapt i-a înlesnit lui Mircea încă de la începutul domniei demersuri diplomatice în urma cărora, cu mijloacele ce-i stăteau la dispoziție, să poată săvîrși ceea ce realizaseră înaintașii săi, să consolideze poziția Țării Românești pe plan internațional, să înlăture pretențiile de suzeranitate asupra ei ale regatului maghiar și să se opună cu succes pericolului otoman.

Înzestrat cu un deosebit simț politic, chibzuit în măsurile întreprinse ce vizau cîrmuirea țării, viteaz și ingenios comandant de oști, Mircea Voievod a intrat în istorie ca luminos reper în construcția statală românească și impunerea durabilității ei.

Ca să apere hotarul de nord, Mircea Voievod a încheiat la puțin timp după urcarea sa pe tron, în 1389, un tratat de alianță cu regele Vladislav Jagello al Poloniei, tratat pe care îl va reînnoi în cîteva rînduri.

Alianța lui Mircea cu Vladislav Jagello, ca și iminenta primejdie otomană pentru regatul maghiar, l-au determinat pe Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, să încerce o apropiere de domnul Țării Românești. Acesta, în interesul luptei antiotomane și în schimbul recunoașterii și lărgirii stăpînirilor sale în Transilvania, s-a apropiat de regele Ungariei fără să renunțe la prietenia cu Polonia.

Asigurarea hotarului țării dinspre nord crea domnului român posibilitatea să-și concentreze eforturile în a-l apăra pe cel de sud. În această privință, el a întărit lanțul cetăților de la Dunăre, bastioane puternice de apărare a țării, și a căutat să creeze dificultăți înaintării otomane, să-i slăbească forța de lovire prin ridicarea împotrivă-i a unor stăpînitori politici din Asia și prin ajutorarea statelor creștine ce luptau împotriva pericolului otoman.

Forța de care dispunea Mircea cel Bătrîn i-a permis ca, înfăptuind apărarea Țării Românești, să joace un rol de protector pentru celelalte provincii românești, să inițieze o politică de apărare general-românească.

Cînd în 1388 — în cursul expediției organizate de sultanul Murad I împotriva statului dobrogean dispărea conducătorul acestuia, despotul Ivanco — Dobrogea era în primejdie să cadă sub stăpînire otomană, ceea ce ar fi periclitat

însuși existența Țării Românești, Mircea voievod a intervenit, reușind să salveze situația și să realizeze prin unirea Țării Românești și a Dobrogei un singur corp politic în stare să înfrunte pretențiile de invincibilitate ale sultanilor otomani.

Prin reunirea teritoriului românesc dintre Dunăre și Mare cu cel din Carpați și Dunăre, Mircea adăuga titlului său de „voievod al Țării Românești, duce de Făgăraș și Amlas, comite de Severin”, și pe cel de „despot al pământurilor lui Dobrotici și domn al Dîrstorului”¹.

Prin această primă mare faptă a sa Mircea refăcea pe o treaptă superioară a evoluției istorice, în formă românească, vechea unitate din vremea dacilor a ținuturilor din stînga Dunării cu teritoriul dintre Dunăre și Mare. Prin stăpînirea litoralului dobrogean și îndeosebi a gurilor Dunării, Țara Românească se încadra nu numai în circuitul comercial continental, dar și în cel maritim. Deținerea de către domnul român a importanțelor puncte strategice de mare valoare economică, cum erau Chilia, Isaccea, Silistra, Giurgiu și Severinul, reprezenta înstăpînirea totală a accesului spre „Marea cea Mare”.

Că stăpînitor al teritoriului dintre Dunăre și Mare, Mircea a întreprins măsuri de consolidare a sistemului lui de apărare, pregătind rezistența în fața atacurilor otomane care puteau interveni oricînd.

În anul 1391 o oaste otomană condusă de Firuz-bey a fost trimisă de sultanul Baiazid I împotriva lui Srațimir, țarul bulgar de la Vidin. De aici ea a trecut în Țara Românească, a devastat cîmplul o parte din teritoriul ei, întorcîndu-se apoi încărcată de „prăzi și bogății în sudul Dunării”². Expediția lui Firuz-bey la nordul Dunării a marcat începutul unui șir îndelungat de lupte româno-otomane, care au adus poporului nostru mari suferințe, nu însă și înfrîngerea lui.

Reacția lui Mircea la incursiunile de pradă în Țara Românească a detașamentelor de akîncii s-a manifestat prin expediția domnului român — după izvoarele otomane „unul din monarhii celebri din țările necredincioase” —, în sudul Dunării pînă la Karinovași (Karnobat, la sud de munții Balcani), unde a distrus baze militare otomane și a luat mulțime de prizonieri³.

Succesele militare ale lui Mircea, privite cu admirație sau temere de contemporani, l-au făcut pe sultanul Baiazid I Trăznetul să revină din Anatolia, unde era plecat să înăbușe tendințele de independență ale unor principate turcești și să hotărască, ceea ce va deveni realitate, transformarea în 1393 a Bulgariei de est cu capitala la Tîrnovo în pašalic, ocuparea cetăților de la Dunăre, Nicopole și Silistra — aceasta fiind în stăpînirea lui Mircea —, și pregătirea unei mari expediții în Țara Românească.

Dîndu-și seama de pericolul ce amenința țara, Mircea a luat măsuri în vederea luptei cu Baiazid. Pe plan extern, el a căutat să-și asigure un sistem de alianțe care să contribuie la întărirea poziției țării în fața primejdiei otomane. Înțelegerea lucidă a situației politice în care se afla l-a făcut să treacă peste unele divergențe mai vechi ce existau între Țara Românească și regatul Ungariei și să încheie un tratat de alianță cu regele Sigismund. Disproporția numerică dintre forțele pe care Mircea le putea opune otomanilor și cele ale invadatorilor a făcut ca el să elaboreze o tactică de luptă care, datorită excepționalei ei eficacități, a alcătuit mult timp forma clasică a rezistenței militare românești împotriva

¹ *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol. I, p. 75.

² *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase I sec. XV — mijlocul sec. XVII*, vol. întocmit de Mihail Goboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966, p. 112; A. Decei, *Istoria imperiului otoman*, București, 1978, p. 56—57.

³ A. Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva așingilor de la Karinovași* (1393), în A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 140—155.

agresorilor străini. Evitînd să dea lupta îndată ce otomanii au trecut Dunărea, în septembrie 1394, Mircea a căutat să le slăbească forța, lipsindu-i de posibilitatea de a se aproviziona. El a evacuat satele din ținuturile prin care înaintau detașamentele otomane, a pustit totul în calea lor, ferindu-se să angajeze lupte ce ar fi permis desfășurarea întregii forțe militare a dușmanilor. Domnul român a adoptat tactica luptelor de hărțuială care duceau la slăbirea treptată a oastei invadatoare. „Ținîndu-se pe urma lui Baiazid — informează cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil — (Mircea) se lupta într-una cu dînsul în chip strălucit“ și silea oastea sultanului să fie „la mare suferință, și o aducea în situații grele și nu înceta să-i facă stricăciune“⁴.

În oastea otomană s-a ivit — din cauza neputinței de jaf — o mare foamete, care nu numai că măcina mii de vieți, dar obliga pe supraviețuitori să se răzlețească, căutîndu-și în mod disperat hrana. Acest fapt îl urmărea, de altfel, Mircea. Cu oastea sa, restrînsă ca număr, el putea să angajeze cu mai multă ușurință lupta și să înfrîngă unitățile militare desprinse din marele corp expediționar otoman. Tactica folosită de Mircea a făcut ca în momentul în care otomanii au ajuns în apropiere de Curtea de Argeș, vechea capitală a Țării Românești, aceștia să fie foarte slăbiți. Infruntarea decisivă a avut loc la 10 octombrie 1394 la „Rovine“, care înseamnă locuri ripoase, mlăștinoase. A fost o luptă crîncenă, una dintre cele mai grele și mai glorioase din istoria bătăliilor purtate de poporul român pentru apărarea independenței sale. Cronicarii otomani își exprimă uimirea față de modul în care românii rezistau, deși în unele momente păreau copleșiți de numărul mare al adversarilor⁵. Mărturii bizantine, sîrbești, bulgărești și românești vorbesc de strălucita victorie obținută de Mircea asupra lui Baiazid. O cronică bulgară relatează că în luptă „lănci nenumărate s-au frînt“ și s-au tras atîtea săgeți încît cerul „nu se mai putea vedea de desimea lor“, că „rîul lîngă care s-a dat bătălia curgea roșu de sângele ce ieșea din mulțimea trupurilor căzute“⁶. Impresionat de rezistența înfrîntă, Baiazid, cel dintîi sultan care a condus oști otomane pe teritoriul românesc, a hotărît retragerea. Cronicarul Orudj relatează că sultanul, după expediție, a trecut Dunărea și de la Nicopole s-a dus „de-a dreptul la Adrianopol“⁷.

Deși repurtase o mare biruință împotriva otomanilor, Mircea și-a văzut, curînd după lupta de la „Rovine“, primejduit tronul. O parte a boierimii, ce înclina pentru o înțelegere cu sultanul Baiazid, a căutat să-l scoată din domnie și să pună în locul lui pe un boier, Vlad, intrat în istorie sub numele de Vlad Uzurpatorul. Acesta, ajutat și de domnul Moldovei, Ștefan I⁸, a început în primăvara anului 1395 lupta împotriva lui Mircea, care continua să fie sprijinit și el de o parte a boierimii și de oști ale regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg. La 7 martie 1395 Mircea încheia la Brașov un tratat de alianță cu Sigismund în care se prevedea cooperarea în viitor a forțelor româno-maghiare împotriva primejdiei otomane; clauzele tratatului evidențiau poziția de deplină egalitate între părți⁹. Se părea că Mircea și aliații lui vor învinge cu ușurință tabăra grupată în jurul lui Vlad. Boierii ostili lui Mircea s-au hotărît atunci să facă apel la ajutorul

⁴ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, București, 1958, p. 64.

⁵ *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, p. 48, 49.

⁶ Ed. I. Bogdan, în „Archiv für slavische Philologie“, XIII, Berlin, 1890, p. 530.

⁷ *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, p. 49.

⁸ Barbu Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335—1415)*, în Barbu Cămpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1983, p. 261—262.

⁹ I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României, 1354—1920*, București, 1975, p. 15.

otomanilor. A fost cea dintâi acțiune istorică de acest fel pe care au inițiat-o unii boieri români și care avea să se repete și în veacurile următoare¹⁰. Prin soli trimiși la Baiazid, boierii propuneau sultanului încheierea păcii, cu condiția păstrării privilegiilor lor, îi cereau să revină în Țara Românească, asigurându-l de sprijinul lor în alungarea din scaun a lui Mircea. În mai 1395 oștile otomane au pătruns din nou la nord de Dunăre. Părăsit de cei mai mulți dintre boieri, Mircea a fost alungat din domnia Țării Românești. Încercarea regelui Ungariei de a-l restabili pe tron s-a dovedit zadarnică. Banul Ștefan de Lozconcz, trimis cu oști în sprijinul lui Mircea, a căzut în lupta cu otomanii și cu Vlad¹¹. O nouă intervenție maghiară, făcută personal de rege, și care părea să rezolve situația în favoarea lui Mircea, a fost sortită și ea în cele din urmă eșecului¹².

Ajuns domn în scaunul Țării Românești, Vlad Uzurpatorul a rupt legăturile politice cu Baiazid — acesta ocupînd cetatea Turnu își dovedea intenția de a lua în stăpînire malul stîng al Dunării — și a respins oferta regelui Ungariei pentru o alianță româno-maghiară, optînd pentru alianța româno-polonă. În 1396 el se declara vasal al regelui Poloniei, Vladislav Jagello, promițîndu-i sprijin împotriva tuturor dușmanilor¹³.

În vara anului 1396, ajutat de Ștîbor, voievodul Transilvaniei, Mircea a încercat să reocupe tronul Țării Românești. Cu toate că n-a reușit să-și înlăture definitiv rivalul, el și-a întărit din nou poziția în țară, fapt ce i-a permis, de altfel, să participe cu o oaste destul de însemnată la expediția cruciată pusă la cale de Sigismund de Luxemburg și soldată cu eșecul lamentabil de la Nicopole.

Înfringerea creștinilor la Nicopole dovedea superioritatea sistemului militar de luptă otoman față de cel al cavalerilor apuseni. Aceștia, orbiți de ambiții cavaleriești desuete, n-au vrut să țină seama de experiența căpătâtă de domnitorul român¹⁴ în luptele cu otomanii.

Victoria de la Nicopole a agravat situația în Balcani. Țarul bulgar de la Vidin, Ioan Srațimir, care îi primise pe cruciați, a trebuit să se supună lui Baiazid, el avînd să-și sfîrșească zilele ca prizonier la Brusa. Cu Ioan Srațimir dispărea statul bulgar, teritoriul acestuia fiind transformat în pașalic; domeniile stăpîniilor locale au fost confiscate și dăruite supușilor otomani.

Măsurile luate de otomani în sudul Dunării au făcut să crească teama boierimii din Țara Românească că ar putea avea și ea soarta stăpîniilor de pămînt sud-dunăreni. O schimbare în atitudinea ei, favorabilă pînă atunci unei înțelegeri cu otomanii, era de așteptat. Aceasta s-a produs în momentul în care Ștîbor, voievodul Transilvaniei, și-a manifestat din nou hotărîrea să-l înlăture din domnie pe Vlad. Părăsit de boieri, „Uzurpatorul“ a fost prins și dus în Ungaria, unde Ștîbor l-a înfățișat regelui Sigismund, iar Mircea și-a recăpătat tronul¹⁵.

După înlocuirea lui Vlad cu Mircea, sultanul a încercat încă o dată să supună Țara Românească. El a trecut Dunărea în mare grabă pentru a nu da răgaz românilor să se pregătească de împotrivire. Despre această nouă expediție a lui Baiazid în Țara Românească, care a avut loc în septembrie-octombrie 1397, s-au păstrat puține știri. Ele arată însă că Mircea a repurtat și de data aceasta o categorică victorie¹⁶.

Teama sultanului că voievodul român, sprijinit de regele Ungariei, ar putea trece la recuperarea teritoriilor și cetăților pierdute a determinat preocuparea lui

¹⁰ Barbu Cămpina, *op. cit.*, p. 264.

¹¹ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 254.

¹² *Ibidem*, p. 258—259.

¹³ Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 374—375.

¹⁴ *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 29.

¹⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 272.

¹⁶ Barbu Cămpina, *op. cit.*, p. 280.

de consolidare a stăpînirii otomane în dreapta Dunării, ca și de refacere și întărire a cetăților pe care le cucerise în stînga Dunării, în Țara Românească¹⁷.

Temerea sultanului avea să se dovedească întemeiată; Mircea, recăpătîndu-și tronul, a căutat în mod sistematic să redea Țării Românești întinderea și prestigiul pe care și le cucerise cu mari sacrificii. În 1399 el era în posesia cetății Turnu și, probabil, și a cetății Giurgiu. La data amintită el trimitea din Turnu o scrisoare regelui Sigismund înștiințîndu-l de pregătirile militare ale lui Baiazid¹⁸.

În anul 1400 Mircea reușea să respingă noi încercări otomane de a supune Țara Românească. Atunci — se spune într-un izvor venețian — otomanii au fost bătuti așa de rău „încît unii au fost prinși, alții uciși și alții înecați și n-au putut scăpa decît vreo trei mii care s-au întors singuri în Turcia“¹⁹.

În urma victoriilor obținute s-a consolidat poziția Țării Românești, a crescut autoritatea lui Mircea în interior și prestigiul în afară.

Luptele, în care erau angajați otomanii la începutul secolului al XV-lea în Asia Mică, cu mongolii conduși de Timur-Lenk (Tamerlan), au permis domnului român, ca și celorlalți conducători creștini din Europa de sud-est, încercări de eliberare din încorsetarea otomană, luarea de măsuri privind refacerea sistemului de apărare a țării, noi planuri de ofensivă împotriva agresiunii otomane.

Sprîjinit de Sigismund de Luxemburg, Mircea a intervenit din nou în dreapta Dunării, recucerind parte din ținuturile care rămăseseră în stăpînirea otomană în cursul luptelor din anii 1393—1398. În 1404 el stăpînea Dobrogea și Silistra, întinzîndu-și totodată autoritatea pînă la gurile Dunării „către părțile tătărăști“, unde a ocupat Chilia de la genovezi. Într-un document din perioada 1404—1406, prin care Mircea întărea mănăstirii Cozia toate bălțile pe Dunăre, el se intitula: „Io Mircea mare voievod și domn ... peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărăști și Amlașului și Făgărașului, herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului“²⁰. Domnul Țării Românești se adresa chefaliei (căpeteniei) Silistrei ca oricărui dregător supus lui cerîndu-i să se ferească de bălțile mănăstirești²¹.

Interesul lui Mircea de a menține în hotarele Țării Românești Dobrogea cu litoralul maritim și gurile Dunării se împletea cu grija pentru întărirea întregului hotar dunărean, ca și cu preocuparea de a nu slăbi apărarea hotarului din nord.

El a luat măsuri de fortificare a liniei Dunării, a reorganizat instituțiile, în special pe cele care priveau apărarea țării, cum era „bănia Severinului“ și oastea.

Pînă în anul 1398 unii dintre domnii Țării Românești, ca de pildă Vladislav Vlaicu, au purtat în titlul lor și pe cel de „ban de Severin“, ceea ce indica stăpînirea sau pretenția de stăpînire a teritoriului supus înainte regilor Ungariei și care fusese integrat — deși în multe rînduri a fost contestată integrarea lui — în hotarele Țării Românești. În 1398 Mircea a creat un dregător special, membru în sfatul domnesc²², care exercita în părțile Severinului și poate pe întreg teritoriul Olteniei atribuțiile domniei, în special în ceea ce privea organizarea militară a acestui ținut expus incursiunilor otomane.

¹⁷ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București, 1971, p. 368.

¹⁸ H. Chircă și C. Bălan, *O inscripție din 1397—1398 privitoare la stăpînirea turcească de la Turnu*, în „Studii și materiale de istorie medie“, III, 1959, p. 362.

¹⁹ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 282.

²⁰ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I, p. 64.

²¹ *Ibidem*, p. 65.

²² *Ibidem*, p. 46.

În ceea ce privește organizarea militară, în vremea lui Mircea este atestată documentar „oastea cea mare” formată din țărani liberi, țigoveți și chiar țărani dependenți, nefolosiți în lupte pînă la el.

Cînd, la începutul secolului al XV-lea, s-a hotărît să fie reluată ofensiva împotriva otomanilor, Mircea dispunea de o însemnată putere militară, călătit în lupte, în stare să înfrunte pe dușman, chiar în condițiile de superioritate a efec-tivelor militare ale acestuia.

Pe măsură ce în țară se realizau reforme de natură să consolideze orga-nizarea de stat, în condițiile unei remarcabile dezvoltări economice, se întărea pozi-ția Țării Românești în raporturile internaționale. În anul 1400 Mircea a intervenit în luptele interne din Moldova și a determinat înscăunarea lui Alexandru cel Bun.

Față de predecesorii săi, el și-a extins stăpînirea în Transilvania, unde auto-ritatea lui a crescut, în condițiile în care tulburările politice din regatul maghiar îl împiedicau pe regele Sigismund să-și exercite aici efectiv puterea. Dacă adău-găm la acestea stăpînirea de către Mircea a teritoriului dintre Dunăre și Mare, căpătăm imaginea nu numai a întinderii statului românesc condus de el, dar și a rolului jucat de Mircea în conducerea politicii de apărare general românească.

Slăbirea puterii centrale a sultanilor otomani la începutul secolului al XV-lea a înlesnit domnului român să reia ofensiva împotriva otomanilor și să joace rolul de arbitru în cadrul luptelor pentru tron ce se desfășurau în Imperiul otoman. Acest fapt i-a adus un mare renume în lumea orientală.

La sfîrșitul anului 1406 Mircea a avut o întrevedere la Severin cu regele Sigismund²³. Cu acest prilej s-a stabilit planul desfășurării în viitor a acțiunilor antiotomane. Mircea urmărea să continue ofensiva începută de el pe teritoriul Dobrogei și care reunise această provincie cu Țara Românească, el intenționînd să-i alunge pe otomani din ținuturile balcanice vecine cu Țara Românească. În acel moment, criza din Imperiul otoman ar fi făcut posibilă, organizarea unei mari ofensive antiotomane; ea nu s-a realizat însă din cauza republicilor maritime italiene Genova și Veneția, ca și a împăratului bizantin Manuel Paleologul, care, deși dădeau asigurări de adeviune la războiul antiotoman preconizat, în realitate n-au făcut nimic ca el să fie pregătit.

Mircea, văzînd că nu poate să pună în practică planul unei mari ofensive antiotomane, a intervenit, la solicitarea unor pretendenți, în luptele ce se desfășu-
surau în Imperiul otoman între urmașii lui Baiazid pentru ocuparea tronului. Aceștia îi făgăduiau, în schimbul ajutorului solicitat, să înceteze prădăciunile în ținuturile stăpînite de voievodul român.

În anul 1411, cu ajutorul lui Mircea, unul dintre pretendenții la scaunul sul-tanilor, Musa, a fost instalat pe tron. Aceasta însemna un mare succes pentru domnul român, succes care i-a adus aprecierea contemporanilor, exprimată în scris de cronicarul Leunclavius, și anume că, voievodul român era la acea dată considerat ca „cel mai viteaz și cel mai ager între principii creștini”²⁴.

Împotriva lui Musa s-a ridicat, sprijinit fiind de contingente bizantine și sîrbești, cel mai mic dintre fiii lui Baiazid, Mahomed. Acesta a reușit în anul 1413 să-l înfrîngă pe Musa în lupta de la Cîmurlî, lîngă Sofia, și să-l ucidă. În anul următor, 1414, pentru a-l pedepsi pe Mircea pentru sprijinul acordat lui Musa, Mahomed a pregătit o mare expediție împotriva Țării Românești. Lipsit de spri-jinul statelor creștine, preocupate să găsească o bază de înțelegere cu otomanii, domnul Țării Românești s-a văzut nevoit să trateze cu sultanul, obligîndu-se să plătească Porții o sumă de bani anuală sub numele de haraci, ca răscumpărare

²³ Ibidem, p. 71.

²⁴ Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum*, Libri XVIII, Francforti, 1591, p. 432—433.

a păcii; la rîndul lor, otomanii dădeau, în schimb, asigurări să respecte integritatea teritorială și independența Țării Românești.

Această formulă politică era singura soluție de a salva, în împrejurările istorice date, ființa statului. Aceeași măsură o va lua mai târziu, la sfîrșitul glorioasei sale domnii, și Ștefan cel Mare.

Mircea cel Bătrîn continua să păstreze în stăpînirea sa Dobrogea cu Silistra, gurile Dunării și litoralul Mării. În documentul din 10 iunie 1415, emis la Argeș, el se intitula ca în anii de glorie: „mare voievod și domn ... peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și către Părțile tătărești și pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dirstorului”²⁵.

Obligat de împrejurări să încheie pace cu otomanii, Mircea nu considera de durată această situație, el urmărind orice defecțiune manifestată în Imperiul otoman care să-i permită să-și reia acțiunile antiotomane. Cînd, împotriva lui Mahomed s-a ridicat, ca nou pretendent la tronul sultanilor, Mustafa, domnul român l-a sprijinit pe acesta, fără succes de altfel, căci Mustafa a fost, în 1416, înfrînt de oștile lui Mahomed și silit să se refugieze la Salonic. Aici a fost prins și trimis la închisoare de guvernatorul bizantin.

Desfășurarea evenimentelor arăta că în acel moment criza din Imperiul otoman era în declin și planul inițiat de Mircea, de ofensivă împotriva otomanilor, nu mai avea șanse de reușită. El a încercat atunci un nou plan; a adăpostit în Țara Românească un reformator al Islamului, pe șeicul Bedr-ed-Din, care preconiza un plan de reforme ce viza schimbări chiar în întocmirea socială a Imperiului otoman și care întreținea climatul favorabil unor puternice mișcări sociale²⁶. Dar, și acest plan al lui Mircea a eșuat. Bedr-ed-Din a fost prins la Seres în 1417 de sultanul Mahomed și spînzurat.

Intervențiile lui Mircea în treburile interne ale Imperiului otoman, sprijinul acordat de el pretendentului la tron Mustafa și șeicului Bedr-ed-Din, ca și refuzul de a plăti haraciul au dus la ultimul război cu otomanii. În 1417, Mahomed a întreprins o nouă expediție în Țara Românească. Mircea s-a văzut nevoit să ceară pace, obligîndu-se să plătească haraci. Dobrogea cu Silistra a căzut — după ce cunoscuse o perioadă de prosperitate sub Mircea Voievod — pentru mai mult de patru secole și jumătate în stăpînirea otomană.

Îndelungata experiență de conducere a treburilor statului l-a făcut pe Mircea să înțeleagă că nu poate conta pe o alianță creștină durabilă care să acționeze unitar; el era conștient și de faptul că forțele de care dispunea erau departe de a se compara cu cele ale Imperiului otoman și că angajarea lor în lupte prelungite va vlăgui forța vitală a țării. De aceea marele domn ce impresionase pe contemporani prin vitejia, înțelepciunea și spiritul său diplomatic a preferat calea negocierilor.

Cu domnia lui Mircea s-a încheiat, de fapt, o primă perioadă în evoluția raporturilor dintre Țara Românească și Imperiul otoman. Rezistența opusă de poporul român și preocuparea Porții otomane de a lichida mai întîi împotrivirea popoarelor din Peninsula Balcanică au făcut ca otomanii să accepte reglementarea pe cale pașnică a raporturilor cu Țara Românească. Ei au încheiat cu Mircea un tratat care fixa obligațiile ce și le asumau cele două părți și a căror respectare garanta, în principiu, pacea. Acest fapt capital a permis Țării Românești să aibă fără întrerupere o viață politică a ei care a înlesnit creația românească în diferite domenii de activitate.

²⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, I, p. 81.

²⁶ M. Guboglu și M. Mustafa, *Răscoalele țărănești din Imperiul otoman (1418—1420) și bedredismul*, în „Studii”, p. 137—158.

Domn al Țării Românești, Mircea Voievod s-a dovedit Mare prin talentul militar, ca și prin tactul diplomatic, prin spiritul de organizare și energia manifestată ca țara să fie tot mai frumoasă, mai puternică și mai slăvită. Cîrmaci înțelept, el și-a dat seama că problema cardinală care se punea în fața Țărilor Române era să navigheze în așa fel încît să evite Scylla otomană fără a naufragia în apele Caribdei creștine. Urmași vrednici aveau să-i urmeze exemplul în definirea originalității gîndirii politice românești, cu rol atît de important în asigurarea continuității statale.

RÉSUMÉ

Prince régnant de la Valachie (1386—1418), Mircea l'Ancien est resté dans l'histoire en tant que brillant repère de l'œuvre d'édification de l'état roumain et de la lutte pour lui en assurer la durabilité.

Les traités d'alliance conclus avec les voisins du Nord (l'Hongrie et la Pologne), les luttes avec les Ottomans au Sud et son implication dans les disputes dynastiques de l'Empire ottoman lui ont permis à naviguer de telle sorte qu'il évitât la Scylle ottomane sans faire naufrage dans les eaux de la Charybde chrétienne.

Tout en faisant souvent la guerre aux Ottomans, il n'a pas renoncé aux négociations, ce qui lui a permis de conclure finalement un traité avec la Sublime Porte qui établissait des obligations réciproques et garantissait la paix.

PRÉCIS

Mircea the Old (1386—1418), the Hospodar of Wallachia, entered the history as a bright reference point both for the Romanian State construction and for its lastingness assertion.

The alliance treaties concluded with the northern neighbours (Hungary and Poland), the struggles with the Ottomans from the south and his involvement in the dynastic disputes of the Ottoman Empire allowed him to manage in such a way for being able to act between the Ottoman Scylla and the Christian Charybdis. Though he waged several wars against Ottomans, he didn't renounce to negotiations, a fact that afforded him at last the conclusion of a treaty with the Sublime Porte that set up mutual obligations and guaranteed peace.

Considerații asupra limitelor cronologice și teritoriale ale stăpînirii lui Mircea cel Bătrîn (I)

RADU CONSTANTINESCU

Deși rareori cercetată în chip sistematic, domnia lui Mircea vodă cel Bătrîn — cum îl numesc letopisețele, spre a-l deosebi de omonimii mai noi, ori cel Mare, cum îi ziceau istoricii veacului trecut — a fost adeseori evocată și invocată în vremurile noastre, cu rostul sublinierii unor drepturi teritoriale și a unor tradiții de colaborare balcanică împotriva cötropitorilor. Asemenea sprijinire pe umbra trecutului are, de altfel, și ea o istorie destul de lungă. Așa de pildă, chiar și „tractaturile“, chipurile încheiate de Mircea ori de boierii săi cu Poarta, reconstituite din imaginație și produse de frunzașii țării în fața generalilor străini

acum două veacuri¹, erau, la urma urmei, un prim rezultat al unei atare năzuințe de a lega trecutul de prezent, cîntărindu-le cu aceeași balanță, de unde și perpetua alterare a perspectivei istorice exacte atunci cînd vine vorba de Mircea cel Mare. Deosebit de vivace în anii de renaștere națională ce au premers Unirii, astfel de năzuințe patriotice urmau să capete un veșmînt academic în tomurile unor Hasdeu și Odobescu, Tocilescu și Xenopol, tomuri ce apăreau în preajma Războiului de Independență. Părerile și ipotezele acestor istorici aveau să fie apoi vehiculate de către discipoli obscuri și de compilatori de manuale școlare, constituind pînă în vremea noastră un tenace filon subteran de conștiință patriotică ce străbate toate paginile închinat epocii acestui domnitor. Nu există însă, din același motiv, un consens general asupra datelor cronologice și geografice ale acestei epoci, de unde și nevoia de a se proceda, pentru început, la o reevaluare a informațiilor de care dispunem, delimitînd ceea ce se știe cu certitudine de ceea ce numai se bănuiește, se presupune ori se induce.

Informațiile documentare de care dispunem astăzi nu sînt mult mai bogate decît cele la care recurgeau Dionisie Fotino ori Gheorghe Șincai, ele reducîndu-se, în fond, tot la ceea ce au citit și tălmăcit, la începutul veacului, Ilie Minea și, acum jumătate de secol, Petre P. Panaitescu. Abia dacă, de atunci încolo, s-a mai aflat vreo inscripție ori vreun hrisov. Bineînțeles, izvoarele noastre sînt de mai multe feluri și, după modul în care ele sînt alese și folosite, ies la iveală imagini ale epocii, ce nu coincid decît parțial altora, clădite pe alte substructuri, de informație selectată și interpretată diferit. Astfel, izvoarele otomane, folosite cu rivnă în secolele XVIII și XIX, dar numai prin mijlocirea compilațiilor și adaptărilor recente occidentale, ale unor Löwenklau (sec. XVI) și Brattuti (sec. XVII), urmează, ca și derivatele lor bizantine de felul lui Dukas și Chalkokondyl, o cronologie greșită, datorată calculului eronat al analistului oficial al lui Mehmed al II-lea, analist urmat cu nefericită fidelitate de către toți cei ce i-au călcat pe urme. Urmează apoi cronicarii și memorialiștii apuseni, la care, de îndată ce vine vorba de Țara Românească, confuzia datelor și a numelor, aflate din auzite, după zvonuri vagi și tîrzii, este o regulă. Mărturia lor rămîne, de aceea, foarte liber interpretată de către istoricul modern, care, de cele mai multe ori, o trece cu totul sub tăcere. Actele de cancelarie, acte ce rămîn cele mai însemnate și mai vrednice de crezare surse ale noastre, sînt încă folosite cu parcimonie, datorită mai cu seamă faptului că ele nu beneficiază totdeauna de o traducere românească, iar abilitățile lingvistice ale cercetătorilor noștri variază, de unde și ignorarea frecventă a unor informații puse în circulație cu decenii și chiar secole în urmă. Cît privește sursele interne, acestea sînt și ele de două categorii: letopisețele, mai întii, compilate tîrziu, după pomelnice și anale pierdute; informația cuprinsă în ele, greșit citită și înțeleasă de izvorul dispărut, este atît de confuză și contradictorie, încît, în mod obișnuit, ea este eliminată astăzi cu totul; urmează hrisoavele, date și redactate felurit, de la editor la editor, multe dintre ele fiind falsuri — parțiale desigur, dar falsuri — ce nu pot fi crezute pe de-a-ntregul; ele nu oferă astfel decît sprijinul unei ipoteze cronologice pentru una geografică și viceversa.

Izvoarele fiind așadar puține și contrazicîndu-se, istoricul lui Mircea trebuie să facă un efort pentru a depăși această stare. El preferă, de obicei, o categorie de surse altelea, neglijînd datele oferite de celelalte ori folosindu-le selectiv, prin interpretarea lor. Pe asemenea cale se promovează o imagine cu atît mai plauzibilă cu cît este mai liniară și consecventă cu ea însăși, cititorul avînd și el

¹ Ș. Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în sec. XIV—XVI: ficțiune politică și realitate istorică*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 93—106, crede astfel în realitatea tuturor acestor tratate apocrife.

satisfacția de a descoperi ceea ce știa deja. Alteori, dacă se urmărește dobândirea originalității trebuie să se traseze în prealabil, prin considerente și inferențe sociologice, o schiță rudimentară, cu linii groase de cărbune, golurile fiind acoperite prin culorile vii ale demonstrației retorice, sprijinite eclectic pe o sursă sau alta, în funcție de necesitățile demonstrației; procedeul, deși neortodox, rămâne încă în uz, el având avantajul de a convinge cititorul neprevenit în sensul urmărit din capul locului.

Dar să urmărim și noi, la rîndul nostru, cronologic, domnia lui Mircea, căutînd să alegem griul de neghină.

Data exactă a urcării lui Mircea pe tronul Țării Românești nu este cunoscută cu certitudine. Mai mult, nu știm dacă Mircea a fost, de la bun început, „domn (stăpîn) Ungrovlahiei“, așa cum se intitulează în hrisovul său argeșean de la 27 iunie 1387². În orice caz, la 3 octombrie 1385 domnea la Argeș altcineva, anume Dan vodă, „stăpîn a toată Ungrovlahia“³, de unde și inferența, altminteri legitimă, pe care au făcut-o cei mai mulți, privind o succesiune nemijlocită și neîmpărțită. Mircea vodă însă avea să aibă, mai apoi, ca asociat pe fiul său Mihail, iar la predecesorii săi asemenea asociere era, de la Basarab I — cel dintîi mare voievod recunoscut ca atare în toată Țara Românească, ori măcar o bună parte a ei — o regulă esențială, în condițiile menținerii privilegiilor locale. Cele două capitale, care, bineînțeles, nu erau atunci decît niște curți de reședință temporară în centre cu tradiție voievodală, fuseseră la început Cîmpulungul și Argeșul, iar de la Mircea înainte — Argeșul și Tirgoviștea, odată cu schimbările din geografia economică a țării. Voievodul asociat, de obicei fiul marelui voievod, cîrmuia, probabil, Oltenia, cu Loviștea, la hotarele cu Zaplanina sibiană, Bănatul unguresc al Severinului și țaratul Vidinului. Așa se petrec lucrurile cu Basarab și Nicolae Alexandru, apoi cu Nicolae Alexandru și Vlaicu. Urmașii lui Vlaicu, Radu și Dan — primul fiind părintele celui alt, s-au manifestat astfel, fiecare la rîndul său, ca stăpînitori efectivi ai Olteniei⁴. Astfel, Radu, care domnește în 1376, măcar, dacă nu chiar de la 1375 — și, în orice caz, la 1377 —, atacă Severinul⁵, alipit din 1376 (sau 1375 ?) banatului unguresc de Severin⁶, cînd regele confiscă niște moșii de la nobili mehedinenți (din teritoriul cetății Mehadia) trecuți de partea muntenilor⁷, iar urmașul său, Dan — dacă nu cumva este vorba, totuși, de un Dan bănățean⁸ —, ar fi atacat, pare-se, iarăși, ținutul Mehadii⁹. Calculele autorilor de genealogii aleg pentru începutul domniei lui Dan anii 1383, 1382 și chiar 1381.

² *Documenta Romaniae Historica*, B, I, București. 1966, nr. 8, p. 22.

³ *Ibidem*, nr. 7, p. 19.

⁴ Pentru acest sistem poate fi consultat articolul, depășit astăzi, al lui O. Iliescu, *Domni asociați în Țările Române în sec. XIV—XV*, în „Studii și cercetări de istorie medie“, 2 (1951), 39—60.

⁵ Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen“, 2 (1925), p. 73—82.

⁶ M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în sec. XIII—XIV*, București, 1981, p. 155—212.

⁷ E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, I, 2, București, 1890, p. 331.

⁸ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 192, susține identificarea munteană. Părerea noastră este pentru moment rezervată. Vezi mai jos.

⁹ În 1390 un Petru cneaz de Timișel este repus în stăpînirea unor moșii la Crivaia și Potoc, la poalele Semenicului, întrucît titlurile sale fuseseră pierdute cu prilejul năvălirii lui Dan voievod (Hurmuzaki, I, 2, p. 270). Un magistru Vladislav, fiul lui Dan, bănățean de origine, este însă amintit de la 1390—1391 înainte între frunțașii locali fideli regalității. Vezi Hurmuzaki, I, 2, nr. 274, p. 333—334 și *Documenta Romaniae historica*, D, I, București, 1977, nr. 76, p. 124—125.

Datele istoriei eclesiastice ar putea să ne ofere unele elemente suplimentare, neutilizate pînă acum. Astfel, știm că după 1369 mitropolitul Vidinului, o vreme refugiat în Țara Românească, administra dioceza Severinului — ori, mai bine zis, ceea ce se afla din aceasta sub controlul voievodului argeșean, adică ținutul Strehaiei; aceasta în pofida opoziției mitropolitului Ungrovlahiei (1370). Situația avea să se mențină neschimbată, în ciuda apelului titularului Ungrovlahiei la patriarh, întrucît anchetatorul (*dikaiophylox*) împuternicit (*exarchos*), delegat de Constantinopol, Antim Critopol — un personaj cu moravuri și viață pe de-a-ntregul laice¹¹ —, avea să hotărască în favoarea episcopului de Vidin. În 1372 patriarhul însuși urma să consfințească soluția propusă de Critopol, prin împărțirea — practic realizată din 1370 — a mitropoliei Ungrovlahiei. În împrejurările alipirii Severinului de către unguri (1376) și a întemeierii episcopiei catolice de Severin (1380)¹² apoi și a celei de Argeș (1381)¹³ — Critopol, care, rămas în țară, luase în Oltenia locul vlădiciei de peste Dunăre, urma să-și mute sediul definitiv la Rîmnic — „Noul Severin“. Explicația pentru această preferință acordată de Critopol Vidinului se afla în hegemonia exercitată de voievod la Vidin în acei ani, provincia eclesiastică a întregii Bulgarii occidentale, inclusiv Sofia pînă la cucerirea ei de către Șisman al III-lea în 1378, depinzînd de Antim Critopol începînd de la 1373 sau (mai curînd) 1376. Rîmnicul urma să devină în mod oficial sediu episcopal sufragant al titularului Ungrovlahiei abia la 1393, pe vremea lui Mircea. Cît privește pe Critopol, el avea să cîrmuiască treburile bisericești — dar nu numai acestea — la Vidin pînă în 1389, chiar dacă reședința sa obișnuită era, în anii de agresiune maghiară și expansiune catolică 1380—1381, la Constantinopol, alături de titularii ortodocși de Argeș și Severin; de la 1382 înainte, abilul Critopol este chiar socotit al doilea personaj ca importanță în sinodul permanent (*endemousa*) al patriarhului¹⁴.

Revenind la data începerii domniei lui Mircea, observăm mai întîi că ea cade între hrisovul lui Dan I de la 3 octombrie 1385, „la începutul domniei“¹⁵, și cel al lui Mircea din 27 iunie 1387, tot „la începutul domniei“¹⁶, dacă nu cumva Mircea domnește, o vreme măcar, concomitent cu fratele său Dan. Data tradițională este 1386, Mircea fiind, după unii¹⁷, ales domn de către boieri. *Letopisețul cantacuzinesc* ne spune astfel că „Dan vodă au domnit ani 23. Acesta au fost frate cu Mircea vodă bătrînul și l-au ucis Șuşman vodă, domnul sîrbilor, cînd era cursul anilor de la Adam 6864“, adică 1356, cu varianta „Io Dan voievod din neaiaul băsarăbesc au venit domn la leatul 6842. Acesta au fost frate cu Mircea voievod bătrînul și au avut mare război cu Mășcan voievod din neamul sîrbilor. Și au perit Dan voievod la leat 6864 și au domnit ani 23“. Fapt plin de tîlc, acest insert apare între voievozii Mihail (fiul lui Mircea) și Alexandru (Aldea), fiind, desigur, luat dintr-un pomelnic oarecare. Oricum ar sta lucrurile, uciderea lui Dan de către Șisman, la 23 septembrie (de unde și cifra 23 pentru anii domniei, se vede), este amintită și de cronica bulgărească din 1413 copiată la Slatina în

¹¹ Cf. în această privință opinia mitropolitului de Salonic Isidor Glabas, după un manuscris athonit (Iberon 286) la T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mîndăriturile din sf. munte Athos*, Sibiu, 1942, p. 145.

¹² C. Auner, *Episcopia catolică a Severinului*, în „Revista catolică“, 2 (1913), 1, 47—62.

¹³ C. Auner, *Episcopia catolică a Argeșului*, în „Revista catolică“, 3 (1914), 3, 439—451.

¹⁴ Amănunte, discuția, sursele și bibliografie în partea a doua a articolului nostru *Euthyme de Tyrnovo et la réforme liturgique au XIV-e siècle*, sub tipar în „Études Balkaniques“.

¹⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B. I, nr. 7.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 8.

¹⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 46.

1553¹⁸: „Șişman, țarul bulgăresc, a ucis pe Dan, fratele lui Mircea în anul 6902 (1393), luna septembrie 23“, știrea fiind alăturată astfel datei căderii Tîrnovei sub turci, de care se pomeneste mai în urmă, aceste evenimente petrecindu-se intradevăr la 1393, dar nu pe 23 septembrie, ci pe 17 iulie, Șişman fiind robit la 3 iunie 1395, de unde și părerea lui I. Bogdan, editorul cronicii, că data trebuie îndreptată în 23 septembrie 1386 (6895). Deși ipotetică, data aceasta, putînd fi lesne introdusă între cele două hrisoave ale Tismanei, nu a fost pînă astăzi contrazisă de nimeni¹⁹. Dan este, desigur, fratele lui Mircea, așa cum arată acesta din urmă în cel mai vechi hrisov al său. Motivul înlăturării lui Dan este mai greu de reconstituit însă, fie că este vorba de Mircea, fie de Șişman, care astfel ar fi fost aliatul lui Mircea (în partea de răsărit a țării?)²⁰. Cît privește pe acel Ioan, fiul lui Danciul vodă, prezent la Ragusa în 1397²¹, Dan al II-lea și Vlad I de după Rovine, ei ar fi putut fi, desigur, fiii lui Dan I, așa cum socotea P. P. Panaitescu²², fără a putea ști însă ceva concret deocamdată. În orice caz, *Cronologia tabelară* din secolul al XVII-lea îl socotea pe Dan al II-lea un fiu al lui Mircea vodă și părinte al lui Danciul și al lui Basarab (al II-lea)²³. Chestiunea este complicată de o altă știre din letopisețul țării, care vorbește de o luptă dată între cei doi frați — Dan cu ajutor turcesc și Mircea cu sprijinul unguresc al lui „Jicmont“, după o perioadă nedeterminată de condominiu. Știrea, împrumutată în chip vădit dintr-un istoric ardelean, așa cum sugerează forma maghiară a numelor, se trage, desigur, din cea asemănătoare, pe care o înregistra la mijlocul veacului XV Ioan Thuróczi, plasînd-o între 1408 și 1415 sau 1415 și 1420; la fel procedează, adăugăm noi, *Cronica secuiască a Ciucului*, absolut independent de Thuróczi, așezînd și ea evenimentul tot pe atunci, după 1412²⁴. Și mai ciudat este însă că, la fel de independent, faptul este amintit și de Chalkokondyl. Firește, putem socoti, împreună cu Panaitescu²⁵, împotriva lui Hasdeu și Xenopol, că este vorba de lupta dintre Mircea și Vlad „Uzurpatorul“ din 1394—1396, acesta din urmă confundat cu Dan I, care astfel ar fi fost de fapt părintele lui Vlad, întrucît abia atunci turcii ating Dunărea, iar Sigismund nu domnea încă la 1386; aceasta cu atît mai mult cu cît letopisețul, ca și Thuróczi, vorbește de moartea lui Losonezi István, petrecută cu siguranță în 1395, în vremea campaniei sale din Țara Românească împotriva lui Vlad. De altă părere era D. Onciul²⁶ care, asemenea lui C. Litzica²⁷, socotea că ar fi vorba de Dan al II-lea și Mihail, rivali la 1420.

Pare astfel foarte probabil ca știrile referitoare la ajutorul secuiesc ori regal dat lui Mircea împotriva lui „Dan“, să privească, de fapt, evenimentele de la 1395, din timpul conflictului cu Vlad, uciderea lui „Dan“ de către Mircea ca o consecință a acestui conflict fiind neverosimilă. Dimpotrivă, știrile bulgărești despre conflictul dintre Șişman și Dan au toate șansele de a oglindi evenimente reale.

¹⁸ I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtsschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie“, 13 (1890), 481—536, p. 530.

¹⁹ Cu excepția, parțială, a lui E. Lăzărescu, ce socotea că Dan ar fi murit în 1383/1384. Vezi mai jos, nota 42.

²⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 44—45, care crede că avem de a face cu un conflict de familie între fiii unor mame diferite, ca între Șişman și Sracimir așadar, ipotază cu totul naivă.

²¹ Cf. N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle*, II, Paris, 1899, p. 70. Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 58.

²² *Op. cit.*, p. 45.

²³ *Documenta Roumainae Historica*, B, I, nr. 59, p. 115.

²⁴ Vezi mai departe, în cuprinsul acestui articol, partea a doua.

²⁵ *Op. cit.*, p. 42—43, 254—255, 275.

²⁶ *Originile principatelor române*, București, 1899.

²⁷ *De cine a fost ucis Dan fratele lui Mircea?*, în *Lui Titu Maiorescu omagiu*, București, 1900, p. 54—61.

cu atât mai mult cu cât, în mod tradițional, țarul Vidinului era, de la 1359 înainte, aliatul Țării Românești împotriva țarului de la Tîrnovo. O cronică bulgară din secolul al XVIII-lea²⁸ ne spune astfel că, după ce „Strajimir“ a respins de două ori atacurile lui Șîșman, acesta din urmă, „cu oaste turcească a venit în Vlahia, ca să jefuiască, dar (a căzut) asupra lor și i-a izbit Mircea, voievodul muntenesc și i-a bătut rău și abia de au scăpat cu fuga“, referindu-se la evenimente petrecute, toate, înainte de căderea Tîrnovei (1393). Tradiția epică bulgară privind pe Radul vodă²⁹, rivalitatea dintre Șîșman și Dan, precum și întemnițarea lui Mircea de către Radu, care, momit de Șîșman, chipurile pentru ca să-i boteze feciorul, dar bănuind trădarea, îl ucidea el mai întâi pe țarul cel viclean³⁰, prezintă, la rîndul ei, pentru istoric, avantajul de a se potrivi de minune în golurile unei atare construcții, plauzibile dar nedemonstrabile. Curios, dar plin de tîlc, rămîne totuși faptul că și în secolul al XV-lea mai toate știrile din cronicarii bizantini, turci și unguri sau nemți referitoare la voievozii cu numele de Dan privesc domnitori ori pretendenți ce poartă, în realitate, alte nume, precum Basarab, Vladislav și așa mai departe. Un copist al Chalkokondyl recurgea chiar, de aceea, la combinația „Mirdan“, pentru a împăca contradicția sursei sale privitoare la alternanța Mircea-Dan pe tronul valah, fapt cunoscut și lui Leunclavius, ce nu lipsește a-l semna în *Pandectele* sale³¹. Putem reține, așadar, pentru moment, ideea că acest conflict între frați, dacă a existat, ar fi putut sta, așa cum bănuia istoriografia romantică, la temelia certe de mai tîrziu dintre Dănești și Drăculești. Firește, pricinile trebuie să fi fost mai adînci, iar determinantele teritoriale trebuie să fi jucat un rol esențial, fie că era vorba de tradiții și pretenții voievodale, fie de privilegii și domenii boierești. În acest caz, Drăculeștii, coborîtori din Mircea, și-ar fi avut vatra în Vilcea, așa cum sugerează daniile mamei lui Mircea³² și ale voievodului însuși, precum și cele ale lui Vlad Dracul³³, dar și în Argeș, după sugestia hrisoavelor și legendelor lui Tepeș vodă, ba chiar și în Cîmpia Română, la Snagov de pildă³⁴. Dăneștii în schimb par să fi fost, dacă judecăm după hrisoavele lui Dan al II-lea, stăpînitori mai ales în părțile Buzăului și Prahovei, fiind astfel coborîtori, poate, dintr-acei Staico, fratele lui Mircea vodă, de pe apa Buzăului³⁵. Or, dacă așa stau lucrurile, ar fi mai greu de crezut că Mircea s-ar fi retras, după Rovine, în partea de răsărit a țării, pe care ar fi stăpînit-o independent de „uzurpatorul“ Vlad, ce ar fi atacat în 1395 pe Sigismund la Posada — localitate plasată la nord de Cîmpulung, la Cetatea lui Negru vodă —, așa cum

²⁸ Ms. slav 701 de la mănăstirea Zographou, f. 39—62, ed. I. Ivanov, *Bălgarski starini iz Makedonija*, Sofia, 1931 (1970), p. 640.

²⁹ Vezi Al. Papadopol Calimah, *Legendă sirbă: Radu vodă și Mircea voievod*, în „Revista contemporană“, 2 (1874), 130—138 și A. Balotă, *Radu voievode dans l'épique sud-slave*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes“, 5 (1967), 2, 203—228.

³⁰ Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud*, București, 1936.

³¹ J. Löwenklau, *Annales Sultanorum Othmanidarum a Turcis sua lingua scriptis cum Pandectis*, Frankfurt, 1588, p. 284—285.

³² Cf. *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 16 cu dată incertă și falsurile mai noi nr. 14 și 22.

³³ Cf. A. Sacerdoțeanu, *Glodul și Hința, două sate dispărute ale mănăstirii Govora*, în „Analele Universității București. Științe sociale. Istorie“, 17 (1968), p. 61—78.

³⁴ Cf. P. I. Panait, *Drăculeștii și centrul Cîmpiei Române*, în „Muzeul Național“, 5 (1981), 177—182.

³⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 34, p. 73, datat 1408—1415 (apoi 1409—1415) de P. P. Panaitescu (ultima oară în *Documente privind istoria României*, B, I, București, 1953, p. 56—57) și 1414—1415 la Stoica Nicolescu, *Vechimea mănăstirii Snagov*, în „Bucureștii“, 1 (1935), 1. Numele lui Staico apare în răsura (cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 53).

credea Panaitescu, și, în urma lui, Barbu T. Cămpina; dimpotrivă, probabilitatea ca atunci să fi fost vorba de o Posada olteană, pe teritoriul lui Mircea, așa cum dovedește o diplomă regală din 1408, este mult mai mare.

Întorcându-ne la cele două hrisoave, din 1385 și 1387, remarcăm că amîndouă privesc domeniile Tismanei. Cel de la Dan, de pildă, întărește lui Nicodim sate, bălți și pescării dunărene în ținutul Severinului oltean, ceea ce a și prilejuit în 1875 ipoteza, pînă astăzi necontestată, a stăpînirii Banatului de Severin de către predecesorul nemijlocit al lui Mircea vodă³⁶. În aceste împrejurări, lipsa titlului Severinului din hrisovul lui Dan vodă, ca și prezența unor bani maghiari de Severin la curtea Ungariei, nu poate dovedi altceva decît absența unor relații de alianță vasalică între Dan și regele ungur pentru cetatea Severinului. Nu este așadar nevoie să presupunem, precum D. Onciul în 1909³⁷, că Dan ar fi cucerit *manu militari* Severinul transcarpatic, întrucît hrisovul său ar pomeni și hotarul Orșovei — hotar care, de fapt, apare numai într-o confirmare mai nouă, din timpul lui Mircea, chipurile, datată 1408—1418 de Panaitescu, și 1400—1418 de D. Mioc³⁸, dar falsificată după anul 1464 abia. Se cuvine așadar să revenim la ceea ce propunea, într-o teză de compilație, acum o sută de ani, D. N. Iotta³⁹, ce observa pe bună dreptate că avem de a face, de fapt, cu două Banaturi (ori, mai bine zis, cu două banate de Severin), unul unguresc, altul muntenesc, absența titlului maghiar din hrisoave nesemnificînd neapărat ieșirea cetăților de margine de la hotarul Carașului din stăpînirea Țării Românești, tot așa cum prezența sa în ierarhia aulică ungurească nu implică în mod obligatoriu stăpînirea regală a Severinului.

Pe de altă parte, Dan, întărind o danie mai veche, pierdută, a lui Radu vodă, privind cursul Dunării de la Vadul Cumanilor (Calafatul de astăzi) la Mostiștea (Vîrciorova), „pe amîndouă părțile“ fluviului, rezultă că la acea dată, adică 1373/1376—1377 și mai tîrziu, la 1385, sistemul de condominiu muntean pe teritoriul țaratului Vidinului, sistem inaugurat la 1359, continua să se mențină. Aceasta cu atît mai mult cu cît Krajna, unde Nicodim cîntărise mai înainte vreme Vratna și Măstărica, cu voia lui „Radul beg“, potrivit unei inscripții pierdute — așadar Radu I, care, așa cum știm din altă parte, era socotit în cronică fraților Gattari drept împărat al Bulgariei (de la Vidin)⁴⁰ — aparținea de la 1378 înainte lui Sracimir⁴¹. Observăm cu același prilej că fundațiile lui Nicolim din Oltenia, întemeiate după venirea sa la noi, în 1369 se pare, odată cu refugierea unor locuitori ai Vidinului în Vlăcea și Dolj, în frîntă „cu mitropolitul local Daniil“⁴², au fost treptat abandonate, după modificarea hotarului de apus al țării. Acestea erau Vodița (1371/1372), Gură Motrului (1376) și Tismăna (1377/1378), ele fiind părăsite, potrivit lui M. Holban (1956) și E. Lăzărescu (1965), în 1376, cînd Severinul intră în posesia ungarilor, Nicodim, în calitate de campion al ortodoxiei, fiind astfel constrîns să se refugieze în interiorul țării, pentru a nu suferi prigoana catolicilor maghiari. De fapt însă, acest Nikola Grčîn sau Nicodim, sîrb de neam și nerezidînd în chip obișnuit la noi, departe de a fi fost un vajnic apărător al

³⁶ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I, București, 1875, p. 127—128.

³⁷ *Istoria românilor în sec. XIV—XV* (curs), București, 1910, p. 414. Vezi de asemenea D. Onciul, *Titlul lui Mircea*, în *Serieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, II, București, 1968, p. 19—142 (după ediția 1901).

³⁸ *Documentele Țării Românești*, București, 1938, p. 60—62. *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 22, p. 52—53.

³⁹ *Mircea vodă cel Mare*, București, 1893, p. 117.

⁴⁰ Gh. I. Brătianu, *op. cit.*

⁴¹ I. Ruvărăc, *Pōp Nikodim, der erste Klostergründer in der Walachei*, în „Archiv für Slavische Philologie“, 11 (1888), p. 354—363. Cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 192—193.

⁴² E. Lăzărescu, *Nicodim de la Tismăna și rolul său în cultura veche românească*, în „Romanoslavica“, 11 (1965), p. 237—285.

unei ortodoxii intransigente, a fost, dimpotrivă, un abil și priceput mijlocitor de contacte în vederea unirii între Constantinopol și Roma, mai cu seamă în anii 1369—1370;⁴³ de asemenea, nu dispunem de nici o mărturie care să afirme că ungurii ar fi pătruns dincoace de munte la 1376 și, cu atât mai puțin, că ar fi procedat atunci la o confiscare și redistribuire de terenuri în Oltenia. Dimpotrivă, confirmarea privilegiilor și scutirilor ctitoriilor lui Nicodim dincolo de hotarul bănățean la 1428 și 1444⁴⁴ pare a sugera exact contrariul. În schimb, refugiarea lui Nicodim între 1398/1399 și 1404/1405 la Șiria, lângă Arad, unde copia chiar și un tetraevanghel după un model local⁴⁵, ori la Prislop în Hațeg⁴⁶ indică mai curînd prigonirea sa — pentru că, într-adevăr de prigoană e vorba (*gonenie*) — de către coreligionarii lui sîrbi, ce-i confiscau averile. Ce-i drept, este destul de puțin probabil ca Nicodim să fi fost supus unor șicane la nord de Dunăre, deși nu trebuie să eliminăm cu totul posibilitatea unui conflict cu stăpînitorii locali din Mehedinți și Gorj, de unde și frecvența confirmărilor, de fiecare dată în alți termeni, pe care o constatăm în privilegiile Voditei și ale Tismanei, în vremea urmașilor lui Mircea. În orice caz, satele „restituite” de către Ștefan Lazarevič Voditei și Tismanei după moartea lui Nicodim, la 1406⁴⁷, nu sînt cele pe care fundațiile misionarului sîrb le stăpîniseră pînă la 1398—1399. Firește, confiscarea operată anterior și pe care, cu alt prilej, o bănuiam otomană, datînd-o ipotetic în perioada invaziilor de akingii din 1399⁴⁸, trebuie reproșată părintelui lui Ștefan, despotul Lazăr, întrucît toate cele 10 sate „restituite” la 1406 se află în ținutul Braničevo⁴⁹, neafectat pînă atunci de invaziile otomane. Cum acest ținut fusese pînă la 1379 cîrmuit de către Radič Branković și abia după aceea de către Lazăr, s-a putut presupune⁵⁰ că ele ar fi reprezentat cîndva, probabil la 1380—1382, o danie din partea lui Radu vodă. Asemenea ipoteză este însă inutilă, întrucît Radu nu putea avea nici o putere în ținutul Braničevo, distinct de Krajna sîrbă cîrmuită de Sracimir. La 1428 Sigismund și la 1444, Iancu de Hunedoara urmau să „confirme” Voditei și Tismanei un al treilea rînd de sate — cinci de data aceasta —, chipurile dăruite de Ștefan Lazarevič, dar aflate toate la apus de Braničevo, întrucît ținutul fusese între timp ocupat de turci⁵¹. O tradiție locală olteană, ce atribuie lui Nicodim o altă întemeiere, la Ponoare, lângă Baia de Aramă⁵², se reazemă, desigur, pe un fals⁵³ confecționat de călugării Tismanei la 1439, fără dată, dar așezat de unii editori mai noi în anii 1391—1392. Falsul avea rostul vădit de a justifica pretențiile monahilor la încasarea urburii pe aramă⁵⁴ la hota-

⁴³ Vezi în acest sens articolul nostru citat mai sus, nota 14.

⁴⁴ Vezi mai jos, nota 51.

⁴⁵ Dj. Sp. Radojčić, *Vatikanski rukopis popa Nikodima*, în „Gradja za proučavanje spomenika kulture Vojvodine”, 3 (1959), p. 188—191.

⁴⁶ D. Simionescu, *Cronici și povestiri românești versificate din sec. XVII—XVIII*, București, 1968, p. 74—75.

⁴⁷ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 41, p. 67—68.

⁴⁸ Note privind istoria bisericii române în sec. XIII—XV, în „Studii și materiale de istorie medie”, 6 (1973), p. 173—192.

⁴⁹ Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 145 și 149—150, care remarcă transferul satului Kruševac (unde biserica locală pare să fi constituit modelul pentru Vodita), dat de Lazăr la mănăstirea Zdrjela sau Gornjak din ținutul Braničevo în 1380, la fundațiile oltene în 1406.

⁵⁰ P. P. Panaitescu, *loc. cit.*

⁵¹ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 62, 97, p. 118—120, 168—170 (falsificate parțial).

⁵² S. Chilea, Sf. Nicodim în tradiția locală din părțile Tismanei, în „Mitropolia Olteniei”, 28 (1976), p. 946—959.

⁵³ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 14.

⁵⁴ Vezi articolul nostru *Observations sur l'époque de Vlad Țepeș*, I, „Revue Roumaine d'Histoire”, 17 (1978), p. 25—39, 28—29.

rul Banatului Severinului, după pierderea minelor de argint sîrbești, ocupate de turci și după intrarea Banatului sub controlul nemijlocit al lui Iancu (1439). Întrucît Nicodim moare, potrivit însemnării de cronică ~~de~~ pe confirmarea (falsificată)⁵⁵ a lui Dan al II-lea pentru Tismana, din 1424, în anul lumii 6915, așadar 1406—1407, rămîne a crede că porunca (nedată) a lui Mircea către satele mănăstirii prin care le făgăduiește menținerea sub ascultarea călugărilor, „ca nici unui cneaz sau boier al domniei mele să nu fiți de ocină și de ohabă și apoi azi sau mîine să vă iau, să vă dau altuia“, cu indemnul de a se supune noului stareț — Agaton în originalul păstrat, dar numele, ce se află și în diploma falsificată de la Dan al II-lea, apare pe un loc răzuit — poate fi datată în acești ani⁵⁶. Astfel, putem socoti, fără primejdia de a greși prea mult, că în anii 1385/6—1406/7 hotarul românesc cu Bulgaria de la Vidin și Krajna, hotar călcat sau amenințat de către turci în 1391 și 1394—1396, precum și mai tîrziu, la 1398—1399 și 1400, rămăsese practic neschimbat, muntenii controlînd și malul drept al fluviului, într-un fel sau altul, cel puțin pînă la căderea Vidinului sub turci (1396).

Cît privește Banatul propriu-zis, Panaitescu presupunea în 1944 că, întrucît ungurii erau împiedicați să intervină din cauza rebeliunii banilor Dalmației și ai Croației (1383—1387), aliați cu sîrbii ce atacau Belgradul (1386), este cu putință ca atunci, adică la 1386, Mircea să fi dobîndit, fără înfruntări militare, ținuturile de peste munte⁵⁷, ceea ce este un nonsens, întrucît ele nu-i puteau fi atribuite ca ban, decît de către rege. Firește, așa cum s-a mai remarcat, în perioada slăbirii puterii centrale maghiare, cnezii și voievozii români locali n-au mai fost stîngerii de către banii unguri, ce lipsesc uneori cu totul, dar aceasta e una, iar alipirea Carașului la Țara Românească cu totul altceva. Astfel, întîlnim în anii 1387—1392 bani unguri ai Severinului în diplomele cancelariilor maghiare, dar aceștia rezidau de fapt la Cuvîn (Keve), în afara hotarelor românești și, oricum, jurisdicția lor nu depășise niciodată la est valea Cernei și Porțile de Fier, cel puțin după secolul al XIII-lea. Mai mult, în anii 1388—1389 banii de Severin dispar din diplomele ungurești, ceea ce, potrivit lui Ilie Minea, ar fi avut sensul unui titlu formal, „de recuperare“ iluzorie în raport cu cetatea Severinului, de multă vreme iarăși românească⁵⁸. La rîndul său, Panaitescu, arătînd că în noiembrie 1388 întîmpinăm în actele regale un Nicolae fost ban de Severin, iar Mircea s-ar fi intitulat din 1389 înainte stăpîn al ținuturilor de peste munte (Zaplanina), susținea că de la 1387 sau, măcar de la 1388, Banatul de munte ar fi aparținut Munteniei, banii unguri de Severin pe care-i mai aflăm în 1389 și 1393 rezidînd, de fapt, în banatul Timișoarei.

Mai de curînd, Anca Ghiată⁵⁹, acceptînd opinia lui Panaitescu privitoare la fixarea graniței pe cumpăna apelor, de la defileul Oltului la Porțile de Fier, între Țara Românească și regatul vecin, în 1390, socotea că muntenii ar fi stăpînit neconținut Banatul între 1389 și 1390 și 1410, întrucît între aceste date aflăm în documente bani olteni, precum și un mitropolit de Severin de la 1392 înainte. Supralicitînd, C. Rezachevici⁶⁰ afirma la rîndul său, foarte recent, că titlul Severinului dat lui Mircea în 1395 prin tratatul de la Brașov cu Sigismund

⁵⁵ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 53, p. 104—105. Asemenea tuturor hrisoavelor citate, și acesta este socotit de editori drept integral autentic.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. 33, p. 71—72.

⁵⁷ *Op. cit.*, p. 192—194.

⁵⁸ *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 17 și 85.

⁵⁹ *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, ed. E. Stănescu, I, București, 1974, p. 43—126 (p. 70 n).

⁶⁰ *Despotia lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură: între realitate și ficțiune*, în „Revista Arhivelor“, 63 (48), 1986, 1, p. 12—32 (p. 19).

ar fi fost „fără temei”, întrucît Mircea, ca domnitor al Banatului Severinului de la 1391 înainte, ar fi numit el însuși bani, numele de ban ce i se dădea de către notarul maghiar fiind, chipurile, inadecvat; cît privește același titlu dat lui Mircea în 1389 (recte 1390) și 1391, prin tratatul încheiat de el cu Polonia, el n-ar fi fost altceva decît un împrumut dintr-un tratat asemănător încheiat cu Vlaicu, notarul polonez reluînd o formulă a cancelariei maghiare; această întrucît la 1390—1392 ar fi existat totuși bani unguri de Severin, anume „Kaplai” János (inexistent) și Perenyi Miklós. În rest, părerea lui Minea că de la 1391 la 1415 Severinul ar fi ieșit cu totul din sistemul militar maghiar, fiind condus de bani munteni, nu a întîmpinat pînă acum vreo împotrivire, limita finală fiind însă uneori retrasă în anul 1410, ori, dimpotrivă, extinsă pînă la 1417, 1418 sau 1420—1421.

De fapt, atîtea presupuneri sînt cel puțin inutile, întrucît tratatele lui Mircea din 1390 și 1391 cu polonii poartă sigiliul său cu inscripția „Banus de Czwrino”⁶¹, titlu, ce înseamnă, bineînțeles, ban al Cărașului, situația menținîndu-se neschimbată pînă la 1404, cînd ungurii numesc un ban al lor. Din 1406, așa cum sugerează apariția unor vicecomiți, ce guvernează în chip real, precum și introducerea, numai în acest an, a titlului de ban de Severin în intitulatia hrsoavelor domnești — poate cu rostul de a garanta respectarea mandatului la care facem aluzie aici⁶², pentru fundațiile de la hotare, și în Banat — pare să se fi trasat și un hotar alpin. În rest, documentele ungurești ne arată că Banatul de cîmpie, adică comitatul Timișului (Banatul Timișoarei), a fost cîrmuit neconținut de către unguri, anume Ștefan și Ladislau Losoncz (1386—1387), Ladislau Bebek (1389—1390), Ladislau Sárái (1390—1392), Teodoric Bebek (1392), Nicolae Csáki și Nicolae Marcali (1395—1402) și Ioan Garai (1402—1403), înlocuit în fine, prin condotierul florentin Pippo Spano (1404—1426)⁶³. Comitatul Keve (Banatul Kuvinului), care era, de fapt, adevărata circumscripție, sîrbească, a banului de Severin, are un titular, pe Pippo Spano, abia de la 1405⁶⁴. În schimb, comitatul Căraș, ca și cetatea Cărașovei, unde găsim, în noiembrie 1389, pe Ștefan Korógyi, iese de sub administrația ungurească pînă la 1404, cînd, formal, este trecut sub comiții Timișului (cu excepția unui scurt episod, în februarie 1394 — anul luptei de la Rovine —, cînd Ladislau și Ștefan Hidvégi stăpînesc cetatea). Aici însă abia Pippo Spano, instalat în iulie 1405, avea să restaureze o organizare regală, adevărații cîrmuitori fiind apoi vicecomiții Laurențiu Pálfi (1406—1407), Iacov Csép din Ghertenis (1408—1409), Iacov Ábeli (1415), Petru Venke și Ladislau Vaski (1416—1418)⁶⁵. Cetățile comitatului Căraș erau, la rîndul lor, cîrmuite nemijlocit de către municipalitățile românești. Astfel, dacă fortificațiile de la Jdioara, Orșova și Vărădia erau controlate la 1387 de către Sigismund de Losoncz, comitele Timișoarei, după acest an ele încap pe mîna cnezilor locali. Abia de la 1414 există o altă garnizoană ungurească la Jdioara, trimisă de Pippo din Lugoj⁶⁶, iar la Orșova Losoncz avea să trimită un corp de oaste abia la 1417—1420⁶⁷. Căransebeșul, oraș crăiesc, ținea în anii 1404—1414 de comitatul Timiș, fiind guvernat

⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, planșele 1—2.

⁶² *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 32, și 30, nedatată.

⁶³ P. Engel, *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmondkorban 1387—1437*, Budapest, 1977, p. 186—187.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 178.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 179. Pentru Pippo Spano vezi I. Hațiegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane 1389—1426. Rolul lui Filippo Scólari*, în „*Revista de istorie*”, 31^a (1978), p. 1025—1039.

⁶⁶ P. Engel, *op. cit.*, p. 170.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 139.

de departe și stăpînit de cnezii români⁶⁸. La fel și Ilidia, cu același statut crăiesc, ce avea să încapă pe mîna ungarilor abia de la 1437⁶⁹. Vărădia, devenită și ea între timp oraș regal, era condusă de vicecomiții trimiși de Caraș în anii 1404—1408, pînă atunci însă ea rămînînd tot la cnezii locali, după ieșirea ei de sub tutela lui Losonczy (1387) și a banului de Severin Nicolae Perenyi (1390)⁷⁰. Vicecomiții din 1404—1408 sînt Egyed, fiul lui Benedict, Ladislau Bardos și Iacov Csép de Gherteniș. Formal, cetatea Vărădiei (Erdsmlyo) era dăruită la 12 decembrie 1390 de către Sigismund, împreună cu 6 districte militare⁷¹, anume Vărădia propriu-zisă, cetatea ungurească, Carașova, Cîrnecea, Jabalcea și „Cetatea de apă”, lui Nicolae Perenyi ca ban de Severin⁷². Este însă cu totul îndoielnic ca Perenyi să fi intrat în posesia reală a circumscripției sale. Astfel, la 28 martie 1391 el se află la Cuvin, de unde cere nemeșilor și cnezilor români din ținuturile Caransebeșului, Lugojului, Căvărănului și Comiatului să dezbată procesul lui Bogdan de Mîtnic cu orașenii din Căvărăn, hotărîrea luată atunci fiind confirmată de Sigismund în 1392, cînd Perenyi era deja „fost ban de Severin”⁷³. Tot ca „fost ban” este amintit Perenyi și la 12 iulie 1392, în Serbia, pe Dunăre, lingă schela Branko, după asediul cetății Borić⁷⁴, bani titulari în funcție fiind atunci alții, anume: „Zemeré de Gerebeuth” la 10 martie și Emeric Bebek la 30 iulie 1392⁷⁵. Acești bani nu rezidau însă în teritoriul ce le fusese atribuit, cetatea veche a Vărădiei fiind abandonată de ei la 1392⁷⁶. În fine, Mehadia⁷⁷ și Bozovici⁷⁸, din comitatul Carașului, erau și ele cetăți românești acum, numai Dognecea mai avînd o garnizoană maghiară la 1390, în frunte cu un Csáki; la 1397 ea se găsea în mîinile unor balcanici maghiarizați, Adorján și Macedoniai⁷⁹. Forturile de pe hotar, ca Stănilet, Svinîța și Drencova erau și ele românești⁸⁰.

În concluzie, putem să cotim, cu sorți de maximă probabilitate, că Banatul muntos, unde la 1387 mai erau castelani unguri, este cîrmuit de fruntașii români locali în anii 1388—1390, iar în anii 1390—1404 se află sub oblăduirea lui Mircea, ca ban regal de Severin, cetatea însăși a Severinului fiind românească începînd din 1390 cel mai tîrziu.

Cît privește Amlășul, ori, mai bine zis, voievodatele satești Rășinari și Almaș, cnezatul Săliștei și alte cîteva sate din teritoriul urban sibian, acestea reprezentînd ceea ce în documente se numește Zaplanina (părțile de peste munte), cedate lui Vlaicu în 1366 și confiscate în 1369, erau supuse lui Dan la 1383, revenind, după moartea episcopului de Alba ce le cîtotipise (1383—1385), sub autoritatea valahă (1389)⁸¹. Pe de altă parte, nu trebuie să credem că o asemenea stăpînire muntenească peste hotarul alpin, în părțile Sibiului, uneori stînjenită de

⁶⁸ *Ibidem*, p. 128.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 119.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 109—110.

⁷¹ *Ibidem*, (loco citato).

⁷² Hurmuzaki, I, 2, nr. 267.

⁷³ *Ibidem*, nr. 283, p. 240—241 și nr. 290, p. 347, cu transcriere la cetatea Orșovei în 1419 și o confirmare a lui Sigismund din 1421. La 28 martie 1391 Perenyi se afla la Makson, în Banatul sîrbesc (Hurmuzaki, I, 2, nr. 279, p. 339, identificare C. Feneșan).

⁷⁴ Hurmuzaki, I, 2, nr. 291, p. 348—350 (sau a ținutului Poreč).

⁷⁵ *Ibidem*, nr. 292—293, p. 350—351.

⁷⁶ P. Engel, *op. cit.*, p. 109—110.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 114.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 115.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 127.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 158.

⁸¹ Vezi articolul nostru. *Observations sur l'Epoque de Vlad Tepeș*, II, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 17 (1978), p. 313—326, p. 317—318. Literatura mai veche privind Amlășul cuprinde atîtea date greșite, încît este mai bine să fie lăsată deoparte cu totul.

pretențiile magnaților ardeleni, alteori contestată de către stăpînii Transilvaniei, ar fi însemnat o administrare propriu-zisă. Dimpotrivă, știrile de care dispunem pentru secolul al XIV-lea, din care cea mai veche este cea de la 1383, nu vorbesc decît despre arbitraje juridice tradiționale și acte simbolice de solidaritate, ca și în alte ținuturi de autonomie românească din Banat și Transilvania; aceasta în vreme ce administrația cetății Bologa, de pildă, cedată ca feudă lui Mircea vodă de către Sigismund la 1399—1410⁸², este un domeniu real, iar Făgărașul, stăpînit și împărțit de voievozii români la 1372 și unde după 1377 regele clădește niște cetăți de strajă la Bran și Piatra Craiului, este cîrmuit efectiv de domnitor, ce atribuie moșii, conferă privilegiu și confirmă tranzacții, începînd cu anul 1390⁸³.

Chestiunea „părților tătărești”, ori, mai bine zis, a ținuturilor dinspre părțile tătărești, este, la rîndul ei, destul de obscură. Legenda medievală a descălecatului prin întemeiere și colonizare treptată, ceea ce corespunde de fapt numai lătirii stăpînirii marelui voievod de la Cîmpulung și Argeș asupra unei țări dens populate și cîrmuite în felurite chipuri și pînă la el, continuă astfel să păstreze destui aderenți. Citind astfel, spre pildă, în *Letopisețul cantacuzinesc*⁸⁴, „Iar noroade ce pogorîse cu dînsul (Radu Negru adică n.n.), unii s-au dat pre supt podgorie, ajungînd pînă în apa Siretului și pînă la Brăila, iar alții s-au tîns în jos, peste tot locul, de au făcut orașă și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt”, remarcăm același orizont la D. Onciul⁸⁵, M. Holban⁸⁶ și alții care le-au urmat pînă astăzi. Argumentul folosit este mai cu seamă unul de probabilitate, și anume acela că asemenea „părți tătărești” sînt, ipotetic, cele pomenite în privilegiul comercial al regelui ungur, de la 1358, pentru negustorii brașoveni, cu referire la drumurile Brăilei dintre Prahova și Siret, așadar înainte de fixarea definitivă a hotarului cu Moldova pe Milcov (ori, mai bine zis, pe Buzău) la 1400. Fapt este însă, așa cum observă deja la 1938 P. P. Panaitescu⁸⁷, că acest privilegiu este confirmat literal la 7 martie 1395, la Brașov, de către Sigismund, atunci cînd Mircea însuși se afla în oraș. Or, este cu totul evident, susține Panaitescu, că la acea vreme ținuturile în chestiune erau, de mai mult timp, sub cîrmuire muntească. Lucru adevărat, adăugăm noi, numai că, dacă, așa cum se socotea mai de mult (și este evident) ca Mircea să se fi aflat atunci la Brașov mai degrabă ca solicitant decît ca partener al regelui, nu este de fel cu neputință ca asemenea confirmare, cerută și plătită după cuviință, să fi fost dată anume în acești termeni nefavorabili pentru Țara Românească, la fel cu alte privilegii cumpărate atunci de sași de la Sigismund. În sensul punctului nostru de vedere pot fi amintite și considerațiile lui Răzvan Theodorescu privind recunoașterea de către Mircea, silit de împrejurări, a pretențiilor lui Sigismund asupra Dunării de Jos⁸⁸. Oricum ar sta lucrurile, însă, numai invocarea acestui privilegiu de la 1358 este cu totul insuficientă pentru a fundamenta identificarea întregului Bărăgan cu părțile tătărești, identificare pe care o contrazic, de altfel, celelalte surse de care dispunem. Nu-i vorbă, avem aici de a face numai cu o ipoteză, dar vechimea ei respectabilă și menținerea sa tenace pînă în vremea noastră⁸⁹

⁸² P. Engel, *op. cit.*, p. 148.

⁸³ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 4, 5, 11, 12, 13, 15, 18, 23.

⁸⁴ *Istoria Țării Românești 1290—1690*, ed. C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 2.

⁸⁵ *Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun*, curs universitar, București, 1926, și *Istoria românilor în sec. XIV—XV*, curs universitar, 1909—1910, p. 408—412.

⁸⁶ *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină. Problema stăpînirii efective a Severinului și a suzeranității în legătură cu drumul Brăilei*, în „Studii. Revistă de istorie”, 15 (1962), 2, p. 338—342.

⁸⁷ *Mircea cel Bătrîn și suzeranitatea ungurească*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria 3, 20 (1938), p. 61—81.

⁸⁸ *Itinerarii medievale*, București, 1979, p. 145—149.

ne îndreptătesc să indemnăm explicit la abandonarea ei atita vreme cit nu dispunem măcar de un singur alt argument în favoarea sa.

După toate probabilitățile, părțile de răsărit ale Țării Românești erau și ele tot ale voievodului, ca stăpînitor al Silistrei, deși ținutul de la gura Ialomitei apare în brisoave abia de pe la 1412 înainte⁹⁰. Fapt esențial, în cel mai vechi document ce le pomenește (nedatat)⁹¹, Mircea se intitulează „stăpînitor al Silistrei”, dar la 1421, cînd Praznaglava întărește Coziei bătălie din lunca Dunării, inclusiv cele de pe brațul Borcea⁹², călugării au socotit folositor să adauge în porunca de scutire a lui Mircea vodă pe „chefalia Dîrstorului, cine va fi”⁹³, ceea ce arată că și după căderea definitivă a Silistrei sub turci, la 1417, localnicii continuau să păstreze puncte de reazem în stînga fluviului, inclusiv pe brațul Borcea, hotarul pe firul apei statornicindu-se abia de la 1421.

Cît privește hotarul cu Moldova, care pe sub munte se întindea de-a lungul rîului Buzău, cel puțin de la 1400 înainte⁹⁴, îl aflăm într-o confirmare a daniel „fratelui” lui Mircea, Staico, de care am mai vorbit, nedatată, dar alcătuită probabil abia la începutul secolului al XV-lea, pare-se în 1412⁹⁵. La acea dată părțile tătărești trebuie să fi reprezentat litoralul basarabean, de la gurile Dunării la limanul Nistrului, stăpînit la 1386 de către Costea vodă, iar în 1391 de către alt voievod moldovean, Roman, Alexandru cel Bun abia dobîndind și Cetatea Albă la 1401—1402. Ipoteza stăpînirii de către Mircea a unei fișii înguste de teren în lunca Dunării, de la vărsarea Siretului în Prut și pînă la cea a brațului Chilia în mare, este, în sine, foarte plauzibilă, titlul înșuși al Podunaviei, asupra căruia vom mai reveni, avînd acest sens. Propusă de Ilie Minea și apărută de unii istorici mai noi, între care B. T. Cîmpina și, mai de curînd, Constantin Cîhodaru (1982)⁹⁶, ea rămîne însă să fie fundamentată prin argumente geografice și istorice sigure. Așezarea cuceririi acestei Podunavii basarabene la 1367—1388, în dauna voievodului Țării de Jos, Costea, de către Mircea împreună cu Roman Mușat, rămas pare-se singur stăpînitor acolo abia de la 1391 înainte, nu este însă posibilă, în lipsa unui argument oarecare.

(Va urma)

R É S U M É

A l'Ouest et au Nord, la frontière valaque avec la Royaume de Hongrie, tracée en 1406 et 1420, épousait en 1386 la ligne de faite, depuis les Portes de Fer jusqu'au col de Vulcan ; ensuite, elle était celle des petits fiefs alpins de la comté de Sibiu et le cours de l'Aluta (Olt), des gorges de Turnu Roșu au défilé du Baraolt et suivait derechef la ligne de partage des eaux dans le massif de Piatra Craiului (Königstein) et les Carpathes jusqu'au col de Buzău. Le cours du Buzău séparait depuis 1400 la Valachie de la Moldavie, dont la frontière commune commençait après 1391 le Bas Danube, de Brăila à l'embouchure de Chilia. Après 1390,

⁹⁰ De pildă la A. Ghiață, *op. cit.*, p. 47.

⁹¹ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 28.

⁹² Alte date propuse sînt 1387 (T. Cipariu), 1392—1394 (Stoica Nicolaescu), 1402—1408 (A. Sacerdoțeanu), 1403 (P. P. Panaitescu), 1404—1406 (D. Mioc), 1406 (B. T. Cîmpina), 1406—1415 (I. Minea), 1412/1413—1415 (R. Constantinescu).

⁹³ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 48—49.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 64 nota.

⁹⁵ Vezi C. Cîhodaru, *Formarea hotarului dintre Moldova și Țara Românească*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 80—92.

⁹⁶ *Documenta Romaniae Historica*, B, I, nr. 34, cu data ipotetică 1407—1418. Alte date propuse sînt 1404—1418 (B. T. Cîmpina) ; 1408—1418 (P. P. Panaitescu) ; 1414—1415 (St. Nicolaescu).

⁹⁶ *Op. cit.*

les Valaques contrôlaient également les montagnes et les châteaux forts du Banat alpin, avec la cité éponyme du Séverin. Au Sud, la frontière avec l'empire de Vidin dépassait la vallée du Danube, dont elle suivait le cours dans la plaine alluvionnaire, des Portes de Fer à Nicopolis, jusqu'en 1396. Enfin, l'Est de la plaine valaque et les marais de Borcea, gouvernés directement par le prince après 1408 ou 1412, gardaient toujours des points d'attache avec la cité de Silistrie, dont le prévôt conservait encore, de 1417 à 1421, des droits de péage dans la contrée.

PRÉCIS

Wallachia's Hungarian frontier stretched in 1386 along the Carpathian watershed, from the Iron Gates to the Vulcan Pass, being set up definitely in 1406 and 1420. It included afterwards the small Alpine demesnes of the Sibiu County, and followed the flow of the river Olt, from Turnu Roșu to the straits of Baraolt. Once more, it followed the divide in the Carpathians, between Königstein (Piatra Craiului) Mountains and the Buzău Pass. The Buzău stream separated Wallachia and Moldavia from 1400 on. After 1391 their common frontier joined the Danube, from Brăila down to the mouth of Chilia. After 1390 the Wallachians controlled Banat's mountains and castles, with the city of Severin. Southwards, up to 1396 the Danubian frontier with the Empire of Vidin passed beyond the river, between the Iron Gates and Nicopolis. Eastwards, the Silistra citizens, submitted to the Wallachian sway after 1388 and 1408, kept hold some beach heads on both sides of the Borcea branch of the Danube, between 1417 and 1421, but the eastern plains of Wallachia, left-side of the river, were already under prince's rule after 1408 or 1412.

Rolul stării higroscopice a hîrtiei în procesul de laminare a documentelor istorice

FLOREA OPREA

Tehnica laminării, ca metodă de restaurare a unor categorii de documente, se folosește de aproape o jumătate de secol¹. Cu toate acestea, ea constituie una dintre puținele metode de lucru pe care laboratoare din S.U.A.², U.R.S.S.³, India⁴ și altele le aplică în tratamente de masă, în vreme ce altele, cum este laboratorul de restaurare de la Biblioteca Congresului S.U.A.⁵, precum și unele laboratoare europene⁶, o resping sau o pun în discuție. Motivul ar fi că durabilitatea foliilor de laminare nu ar fi fost demonstrată suficient de satisfăcător din punctul de vedere al intereselor de conservare. La acesta se adaugă suspectarea efectelor negative ale temperaturii și presiunii asupra hîrtiei, precum și modificarea aspectului estetic al documentelor, care devin ușor lucioase după tratament.

Literatura de specialitate subliniază însă faptul că foliile plastice utilizate sînt foarte stabile din punct de vedere chimic și măresc rezistența mecanică a documentelor de cîteva sute de ori. De asemenea, foliile de laminare sînt imune la degradări biologice, iar documentele laminate sînt atacate de ciupercile de mușcegal cu mare dificultate, fiind practic rezistente⁷.

Ca urmare, tehnica laminării se aplică în prezent în trei variante, respectiv *laminare la cald* (heat sealing), *laminare la rece* (dry mounting) și *laminare cu solvent* (solvent lamination). O prezentare dezvoltată a acestor procedee a fost elaborată de A. E. Werner⁸.

Cea mai utilizată este folia de acetat de celuloză, dar pe lângă aceasta se utilizează și folia de polietilenă, mai elastică și cu o mai bună aderență la su-

¹ A. E. Kimberley, în "The American Archivist", I, no. 3, p. 111, 1938 (apud A. E. Werner, *The Lamination of Documents*, în „ICOM, Travaux et publications”, VIII, Ed. Eyrolles, Paris, 1969, p. 209—224).

² J. L. Gear, în „The American Archivist”, XX, nr. 4, p. 329, 1957 (apud A. E. Werner, *art. cit.*).

³ N. G. Belenkaja, N. Y. Solecinik, T. N. Strelțova, *O starenii efiroțeliuloz-nih plenok, primeniaemih dlja laminatiji. Soobșcenie 1. Starenie ațetiltelliuloz-nih plenok*, în „Voprosi konservatiji i restavratiji bumaghi i pergamena”, Izd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1962, p. 28—45.

⁴ Y. P. Kathpalia, *Conservation et restauration des documents d'archives*, UNESCO, Paris, 1973.

⁵ Y. P. Kathpalia, *Conservation and restoration of archives: a survey facilities*, UNESCO, Paris, 1978.

⁶ K. Trobas, *Papierrestaurierung in Archiven. Bibliotheken und Sammlungen*, Akademische Druck — u. Verlagsanstalt, Graz/Austria, 1980.

⁷ Z. A. Zaguliaeva, *Bioigicheskoe izučenie laminirovannih vidov bumaghi*, în „Voprosi konservatiji bumaghi i pergamena”, Izd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1962, p. 46—48.

⁸ A. E. Werner, *The lamination of documents*, în „ICOM, Travaux et publication”, VIII, *Problems of conservation in museums/Problèmes de conservation dans les musées*, Ed. Eyrolles Paris/George Allen et Unwin Ltd. London, 1969, p. 209—224.

port, introdusă cam în aceeași perioadă în unele laboratoare din U.R.S.S.⁹, România¹⁰ și din alte țări, eficiența metodei fiind confirmată prin observații și studii ulterioare¹¹.

Metoda laminării la cald cu folii de polietilenă de joasă presiune se aplică în laboratorul nostru în tratamente de masă și sintem de părere că utilizarea sa este justificată pe deplin, cel puțin pentru documentele care, ca urmare a degradărilor avansate, au ajuns la limita ciclului de rezistență și durabilitate, hîrțile pierzîndu-și aproape complet structura care să le permită o utilizare în condiții oricît de atente.

Folosind de un sfert de secol această metodă, am observat că în unele situații, foarte rare, apare un accident de laminare constînd în apariția pe suprafața documentului scos din presă a unor zone pustulare, a unor bule sau chiar a unor suprafețe mai mari, delimitate de contururi curbe, unde folia aplicată la cald se desprinde de suprafața hîrtiei în loc să rămînă lipită ferm, așa cum se întîmplă în cazul unei laminări reușite. Am numit acest defect bule de laminare.

Fenomenul l-am observat și la un laborator din străinătate unde se lucrează cu folie de acetat de celuloză, ceea ce scoate din discuție natura foliei. Specialiștii acelui laborator mi-au confirmat faptul că acest defect de laminare apare uneori, dar nu au identificat cauzele, precizînd că fenomenul nu are efecte negative în timp, iar bulele pot fi înlăturate prin 2—3 înșepături de ac.

Fără îndoială că problema necesită o rezolvare. Pentru aceasta am suspectat două categorii de factori care țin de natura hîrtilor sau de tratamentele pregătitoare laminării.

Mai întîi am investigat posibilitatea ca bulele de laminare să fie cauzate de degajarea unor gaze ce ar putea să ia naștere în unele zone ale hîrtiei degradate care, la cald, în momentul laminării, ar putea degaja bioxid de carbon sau alte produse finale de depolimerizare. Verificări repetate pe hîrtii cu pH coborît nu au confirmat ipoteza iar pe hîrtii cu degradări biologice avansate rezultatele erau contradictorii, în sensul că la unele dintre ele acest accident apărea în anumite zone în timp ce la marea majoritate laminarea se desfășura normal. Cauza apariției bulelor de laminare rămînea în continuare ascunsă.

Într-o altă variantă, am introdus în lucru experimental laminarea unor hîrtii noi, fără nici un fel de forme de degradare, dar care urmau operațiunile pregătitoare de laminare normale: curățire umedă, neutralizare, uscarea. Surpriza a fost că bulele de laminare au apărut și la aceste hîrtii cu aceeași frecvență.

Introducînd în lucru hîrtii cărora nu li s-au aplicat tratamentele pregătitoare, am constatat că bulele de laminare nu mai apar. Rezulta clar din acest experiment că în primul lot de hîrtii unele coli nu au fost suficient uscate deoarece apa era singurul factor care la cald putea trece într-o formă gazoasă (vapori). Am repetat experimentul pe loturi de hîrtii diferite la care s-a verificat umiditatea (‰ apă la 100 grame hîrtie) înainte de laminare, utilizîndu-se un hygrotester cu citire directă. Am constatat că, dacă hîrțile au o umiditate mai mare de 8—9‰, în timpul laminării apariția bulelor este generală, în timp ce la hîrțile cu umiditate normală, între 5—8‰, laminarea decurge normal.

⁹ N. G. Belenkaia, T. N. Strelțova, *Restavrajii și conservarea knig i dokumentov termoplasticinimi plenkami, Soobșcenie 1. Plenki iz polietilena*, în „Novie metodî restavrajî i konservajî dokumentov i knig”, Izd. Akad. Nauk SSSR, Moskva-Leningrad, 1960, p. 68—82.

¹⁰ N. Damian, V. Cristescu, *Noi procedee tehnice de întărire a documentelor deteriorate*, în „Revista Arhivelor”, 2/1960, p. 262—270.

¹¹ N. Drăghici, M. Platon, E. Senchilevici, *Utilizarea polietilenei pentru restaurarea materialului documentar*, în „Revista Arhivelor”, 1/1969, p. 151—157.

De asemenea, bulele de laminare nu apar niciodată, indiferent de umiditate, în cazul laminării pe o singură parte. În acest caz apare limpede că vaporii de apă se degajă cu ușurință prin partea liberă a hîrtiei fără a forța folia aplicată

Din aceste observații rezultă faptul că starea higroscopică a hîrtiei este un factor important în procesul de laminare și că pentru reușita acestor tratamente hîrțile trebuie să aibă o umiditate sub 3%. Din acest punct de vedere sînt necesare următoarele precizări: după tratamentele umede hîrțile suferă un proces de uscare în două trepte. În prima treaptă se usucă fibrele celulozice din care apa se vaporizează mult mai ușor, dar substanțele de înclieiere nu au reușit să parcurgă ciclul de uscare complet. Ca urmare, hîrtia este aparent uscată, dar numai după parcurgerea ciclului de uscare a substanțelor de înclieiere putem vorbi de o uscare completă, respectiv de un echilibru hidric corect al hîrtiei. De asemenea, la hîrțile puternic degradate de microorganisme, în zonele de dezvoltare a coloniilor microbiene s-au creat straturi de mucilagii care rețin apa în cantități mai mari și o cedează cu mai multă dificultate. În aceste zone este foarte probabilă apariția bulelor de laminare dacă nu asigurăm în prealabil o spălare și o uscare corectă a hîrtilor.

Uscarea corespunzătoare a hîrtilor înainte de laminare este cu atît mai necesară cu cît umiditatea zonală poate majora efectul de îmbătrînire artificială exercitat de căldura umedă asupra hîrtiei. De asemenea, apa rămasă în bulele de laminare ar putea să întrețină în aceste mici spații închise o umiditate relativă prielnică declanșării unor focare microbiene. De altfel, din acest punct de vedere, cu cîțiva ani în urmă, un coleg care a încercat să utilizeze laminarea într-un alt laborator acuza faptul că pe documentele laminate se dezvoltă mucegaiuri sub stratul de folie aplicat. Întrucît în practica noastră nu am observat asemenea accidente iar literatura de specialitate nu le confirmă, am socotit la vremea respectivă că observațiile sale nu sînt exacte. Prin prisma elucidării mecanismului de apariție a bulelor de laminare fenomenul apare posibil dacă documentele nu au fost bine dezinfectate și uscate înainte de a fi laminate.

RÉSUMÉ

La technique de lamination en tant que méthode de restaurer certaines catégories de documents s'est imposée dans la plupart des laboratoires, en utilisant à cette fin des feuilles d'acétate de cellulose ou de polyéthylène.

En constatant que certains documents laminés à chaud avec de telles feuilles présentent des défauts, qu'il a appelé bulles de laminage, l'auteur de l'article prouve que le phénomène est provoqué par le séchage insuffisant du papier avant le traitement: l'excès d'humidité se vaporise pendant les traitements thermiques en déterminant le détachement zonal de la feuille de son support.

PRÉCIS

Lamination technics as a mean for restoring some kinds of records are applied in most of laboratories, cellulose acetate or polyethylene foils being utilized.

Remarking the fact that to some records that were in heating press laminated with these foils some faults, named by the author, „laminating bubbles“ occur, the author demonstrates that they are caused by the insufficient drying of papers before the treatment. As a result, the excessive humidity is vaporised during thermic treatments and induces the detachment of the foil from the support paper in the respective area.

Filiala Arhivelor Statului Mehedinți

În noile condiții oferite de casa mehedințeană a Arhivelor Statului din municipiul Drobeta-Turnu Severin, în anii 1981—1985 baza documentară a filialei a cunoscut însemnate creșteri cantitative ale valorilor documentare atât prin preluarea a peste 3000 m.l. de arhivă creată de organizațiile socialiste locale până în anul 1975, cât și pe calea achiziționării unor documente prețioase de la persoane fizice.

Valorile documentare achiziționate prin donații și cumpărare în această perioadă reprezintă 158 de documente scrise, 185 de fotografii, 43 de albume cu 575 de fotografii, 46 de planuri și hărți, 19 lucrări în manuscris, 11 dosare, sute de cărți, reviste și ziare locale, precum și fragmente din fondurile: Sindicatul presei din Oltenia (3 u.a., anii 1930—1932), Asociația generală a absolvenților școlilor superioare de comerț — Filiala Turnu Severin (5 u.a., anii 1921—1940), ca și fondurile personale: Gh. N. Dumitrescu-Bistrița (19 m.l., anii 1854—1982), Emanoil Lega (2 m.l., anii 1894—1970), Pavel Ciobanu (1,50 m.l., anii 1887—1980) și dr. Ioan Gh. Buzatu (0,05 m.l., anii 1931—1972).

Documentele scrise de mână, tipărite sau xerografii, integrate colecției de documente foi volante conțin date uneori inedite pentru cercetarea științifică în general, pentru cea istorică în special.

Dintre cele 15 scrisori oficiale și particulare adresate lui I. Gh. Bibicescu, în calitate de consilier al capitalei României sau ca guvernator general al Băncii naționale, de către diferite persoane sau instituții, se detașează aceea a lui Ion Soitu, miner din Abrud-Sat, județul Alba Inferioară, care se referă la situația aurului, minelor și minerilor din munții Apuseni și la practica vânzării ilegale de aur către neromâni¹; precum și scrisoarea inginerului Ioan C. Brăicoianu din Zürich, care pornind de la realitățile din economia și industria elvețiană și de la estimarea că petrolul și cărbunii se vor împuțina și scumpi, prefigura hidrotehnicii un mare viitor în secolul XXI².

Din rîndul acelorasi scrisori, semnalăm pe cea adresată în toamna anului 1921, de președintele Societății „Teatrul orașului Turnu Severin” în legătură cu inaugurarea bibliotecii „I. Gh. Bibicescu” din Turnu Severin³.

Documentelor existente în filială care relatează despre lupta pentru înfăptuirea și consolidarea marii Uniri de la 1 decembrie 1918 le-au fost adăugate altele noi, dintre care menționăm lista cărților despre România și problemele românești publicate, în anii 1914—1918, în Franța și Elveția⁴, fotografia unui grup de ostași români aflați pe frontul „Cerna” în toamna 1916⁵; grupul „Cerna” în retragere după insuccesul frontului de la Jiu⁶; imaginile fotografice de pe frontul Oituz, Mărăști și Mărășești din 1917⁷, precum și imagini din anii 1927

¹ Colecția de documente, XXX/5, f. 1—4, orig. 14 sept. 1920.

² Ibidem, XXX/16, f. 1—3, orig., 12 dec. 1920.

³ Ibidem, XXX/20, orig., 20 oct. 1921.

⁴ Ibidem, XXXIII/15. Lista a servit delegației României la Conferința de pace de la Paris.

⁵ Ibidem, Colecția documente fotografice, nr. 652.

⁶ Ibidem, nr. 915.

⁷ Ibidem, nr. 616.

și 1967—1968 ale lui Victor Popescu — conducătorul grupului de rezistență din nord-vestul Olteniei în anii 1916—1917⁸; statutul Asociației bunilor români, elaborat în anul 1917⁹; patru înregistrări făcute de profesorul Vasile Vircol cu patru combatanți mehedinteni în campania militară de apărare și eliberare din 1916—1918¹⁰; hărți militare austro-ungare pregătite și folosite în primul război mondial împotriva țării noastre¹¹; 23 de cărți poștale trimise de pe front, în anii 1916—1918, de învățătorul și ofițerul în rezervă mehedintean Gh. Topală¹²; fotografiile corului „Doina” la activitățile patriotice cultural-artistice desfășurate în Banat și Transilvania în anii 1902—1914 și după 1 decembrie 1918¹³; albumul Diviziei a 7-a română în anul 1919¹⁴; harta generală a României întocmită după ultimele date oficiale ale tratatului de pace de la Versailles¹⁵; corespondență privitoare la construirea monumentului eroilor de la Rovinari-Gorj¹⁶; precum și apelul adresat mehedintenilor cu prilejul sărbătoririi unui deceniu de la Unire¹⁷.

Alături de activitatea pentru consolidarea unirii din 1918 desfășurată pe plan spiritual la Turnu Severin: de corul „Doina”, de biblioteca „I. Gh. Bibicescu”, de muzeul „dr. C. I. Istrate”, de universitatea liberă și de filiala locală a Ligii culturale, s-a aflat și Societatea „Casa luminii din județul Mehedinți”, până la desființarea sa în anul 1938, procesele-verbale din ultimii săi cinci ani de existență și activitate fiind dovezi convingătoare în acest sens¹⁸.

Cele mai multe documente achiziționate în anii 1981—1985 oferă date, bogate eventualelor cercetări de istorie agrară. Astfel, atrag atenția: zăpisul din 29 decembrie 1752, care atestă instituția stegarului în satul Gogoșu de Margine¹⁹; intensificarea comerțului de prăvălie în târgul Baia de Aramă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea²⁰, a morăritului pe apa Motrului în aceeași perioadă²¹ și, mai ales, a fenomenului de descompunere a obștilor de moșneni și a luptei pentru pământ, a acaparării acestuia de către boieri, de burghezia în formare și de către unii dintre moșneni, ceea ce s-a oglindit și în numeroasele alegeri și hotărâncii de moșii întocmite în secolele XVIII—XIX²².

Documentele privitoare la proprietățile căpitanului de panduri Răduțu Jarcu din Steicu și la apărarea lor după revoluția din 1821²³, precum și cele referitoare la zestrea Bălașei Benga, soția altui căpitan de panduri, Dumitru Gîrbea²⁴, ne dezvăluie noi date în legătură cu pandurii lui Tudor Vladimirescu, cu interesele și comportamentul lor în timpul revoluției de la 1821 și după aceea.

⁸ Ibidem, nr. 779—787.

⁹ Ibidem, Colecția manuscrise, nr. 132.

¹⁰ Ibidem, nr. 133.

¹¹ Ibidem, Colecția planuri și hărți, nr. 215—221.

¹² Ibidem, Colecția documente, XXXIII/61.

¹³ Ibidem, Colecția documente fotografice, nr. 790—799.

¹⁴ Ibidem, nr. 606.

¹⁵ Ibidem, colecția planuri și hărți, nr. 232.

¹⁶ Ibidem, Colecția documente, XXXIII/18.

¹⁷ Ibidem, XXXIII/24. Serbările au fost organizate în zilele de 3—4 iulie 1928 de Palatul cultural din Turnu Severin și la Biblioteca „I. Gh. Bibicescu” din localitate.

¹⁸ Ibidem, III/20, f. 1—7, orig.

¹⁹ Ibidem, XXXII/2.

²⁰ Ibidem, XXXII/3 și 5.

²¹ Ibidem, XXXII/4 și 5.

²² Ibidem, XXXII/8 (Lupșa de Sus) și colecția planuri și hărți nr. 203 (moșia Cremenea, 1853), nr. 206 (vatra satului Lunca Banului), nr. 207—213 (moșiile Stignița, Poroina Mare, Iablașița și Podul Grosului) ș.a.m.d.

²³ Ibidem, Colecția de documente XXXII/9, 19, 25, 27 și 37. Documentele au fost donate de Radu Crețeanu din București, căruia îi mulțumim și pe această cale.

²⁴ Ibidem, XXXII/17, 21 și 23.

Primăvara anului revoluționar 1821 a găsit locuitorii clăcași din multe sate mehedintene lipsiți de grâu și porumb pentru hrană și semănat, situație în care aceștia au acceptat învoieli grele cu proprietarii de moșii. Astfel, la 14 mai 1821, locuitorii satelor Prunișori, Degerați, Peri, Valea Satului, Poiana, Severinești, Valea Alunului, Corcova, Inoasa, Gîrbovăt, Lupșa, Ercea și Selișteni au împrumutat grâu și porumb de la Costache Glogoveanu cu condiția ca la 100 de banițe să dea un spor de 20 de banițe, sau să restituie împrumutul în bani, plătind cu 25 de parale ocaua²⁵.

Procesul de organizare cooperatistă a locuitorilor satelor noastre la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de-al XX-lea este atestat și de actul constitutiv al Societății cooperative de producție „Lumina” din Miculești, cooperativă care de la început a luptat din greu pentru pămînt²⁶.

Achizițiile din ultimii cinci ani au îmbogățit și baza documentară a filialei referitoare la oamenii de știință și cultură legați prin obîrșie, formație sau activitate de aceste meleaguri.

Eufrosin Poteca și-a petrecut ultima parte a vieții sale la mănăstirea Motru. Aci, în iulie 1858, a fost vizitat de către consulul francez și suita sa²⁷, aici a încetat din viață și a fost înmormîntat vineri, 12 decembrie 1858²⁸.

Viața și opera marelui matematician Petre Sergescu, biblioteca de la Paris care-i poartă numele și activitatea ei sînt oglindite de documente în copie, în limba franceză, care au fost donate filialei²⁹.

Momente din viața și opera artistică a pictorului Dumitru Gheață sînt atestate de setul de fotografii donat, în anul 1981, de soția pictorului³⁰.

Fotografiile din anii 1976—1978 ale dr. Ștefan Odobleja îl înfățișează pe savant, precursor al ciberneticii, în ultimii ani ai vieții sale³¹.

Liceul „Traian” din Turnu Severin și corul său profesoral au jucat un rol însemnat în organizarea și desfășurarea activităților școlare și cultural-educative în această parte a țării, în pregătirea tinerilor ca luptători pentru unire și consolidarea acesteia în perioada interbelică. În legătură cu aceasta, filiala și-a completat fondul documentar cu noi documente, din rîndul cărora menționăm: raportul din 1838, referitor la terenul pe care urma să fie amplasată noua clădire a liceului³²; actul solemn alcătuit la fondarea localului liceului la 24 august 1890³³; scrisori, note și fotografii cu și despre profesorul Alexandru Bărcăciolă, directorul liceului și al universității libere locale³⁴; alte documente despre acest liceu și activitatea sa pînă în anul 1940³⁵.

Dintre cele 19 lucrări în manuscris achiziționate, semnalăm un studiu de la începutul secolului nostru despre fenomenul emigrației în lume³⁶; un curs de sigilografie din anii 1920—1930, elaborat la București³⁷; cursul de dermatologie³⁸ al profesorului universitar Nicolau; cursul de cardiologie al pro-

²⁵ Ibidem, XXXII/21. O baniță era socotită ca avînd 25 de ocale.

²⁶ Ibidem, XXX/20 și XXXII/2.

²⁷ Ibidem, XXX/24, scrisoarea originală din 23 iulie 1858.

²⁸ Ibidem, XXX/25, scrisoarea originală din 11 decembrie 1858.

²⁹ Ibidem, XXXIII/48—49, 52 și 57—59.

³⁰ Ibidem, Colecția de documente fotografice, nr. 624—638.

³¹ Ibidem, ms. 721—722, 921—923 și 926—927.

³² Ibidem, Colecția de documente, XXXII/55.

³³ Ibidem, XXXII/56.

³⁴ Ibidem, XXXIII/22, 26, 27, 56 ș.a. documente din anii 1926—1933. Între scrisori, una din 22.10.1933 de la Simion Mehedinți, invitat să conferențieze la Universitatea liberă din Turnu Severin.

³⁵ Ibidem, XXXIII/1, 20, 39, 41—43, 46—47, 50—51 ș.a.

³⁶ Ibidem, Colecția de manuscrise, nr. 131.

³⁷ Ibidem, nr. 134.

³⁸ Ibidem, nr. 135.

fesorului universitar Danielopolu³⁹; cursul de patologie generală al profesorului universitar Proca (1923)⁴⁰; cursul de patologie a ficatului al conferențiarului dr. Dimitrie Simici⁴¹ și câteva manuscrise despre Th. Costescu și activitatea sa pentru propășirea culturală a Mehedințiului⁴².

Colecția de planuri și hărți s-a îmbogățit cu documente cartografice de certă valoare documentară create între anii 1895—1940. Dintre acestea remarcăm cele 4 hărți ale Europei realizate în anii 1913, 1918, 1925 și 1940⁴³, harta generală a României, din anul 1920⁴⁴, harta căilor ferate din România și cea a drumurilor pentru automobiliști și turiști în anii 1930⁴⁵, hărți militare austro-ungare și românești din primul și, respectiv, al doilea război mondial⁴⁶, și hărți ale județelor din Oltenia, Banat și Dobrogea (anul 1913), ale județelor Arad (anul 1904) și Ialomița tipărite după 1 decembrie 1918 și, mai ales, după reforma teritorial-administrativă a României din anul 1925⁴⁵.

Dintre documentele fotografice (cromolitografii, albume, fotografii și clișee) achiziționate semnalăm cercetătorilor arhivelor și pasionaților de izvoare ale istoriei, cromolitografia picturii lui Alexandru Resmeriță „Traian și solii daci” (anul 1906)⁴⁸, cromolitografiile de pe picturile cu tematică istorică ale lui Sava Henția și C. D. Mirea⁴⁹. Fotografiiile înfățișează primirea oficială a lui Nicolae Iorga în portul Drencova (1931)⁵⁰, momentul întâlnirii marelui istoric cu locuitorii satului Plavișevita (Banat)⁵¹, aspecte de la conferința balcanică de la București din 1913⁵². Menționăm, de asemenea, zece albume și sutele de fotografii care redau vizite* și obiective economice, istorice, urbanistice, turistice, etnografice, sportive, precum și aspecte cotidiene din Turnu Severin, Ada-Kaleh, Băile Herculane, Orșova, Cazane, Burila Mare, Cujmir, Cerneti și alte localități ale județului Mehedinți, realizate în anii 1900—1944, precum și în anii construcției noi, socialiste, mai ales în perioada 1968—1985; imagini ale exploatărilor miniere de la Eibenthal și Baia Nouă din anii 1951—1953⁵³, un album care cuprinde cărți poștale din Transilvania pînă la 1 decembrie 1918⁵⁴ și un album cu fotografii de la adunări generale și congrese ale Federației ziariștilor din provincie⁵⁵.

Fondul personal Gh. N. Dumitrescu-Bistrița sau „Tezaurul de la Bistrița”, „Așezămînt de cultură”, „Institut de folclor în miniatură”, cum i s-a mai spus⁵⁶, cuprinde opera culturală și folclorică a lui Gh. N. Dumitrescu-Bistrița și a soției sale, Olimpia.

³⁹ Ibidem, nr. 136.

⁴⁰ Ibidem, nr. 137.

⁴¹ Ibidem, nr. 139, 140 și 141.

⁴² Ibidem, nr. 144, 145 și 148.

⁴³ Ibidem, Colecția planuri și hărți, nr. 229, 237, 244 și 247.

⁴⁴ Ibidem, nr. 232.

⁴⁵ Ibidem, nr. 234 și 249.

⁴⁶ Ibidem, nr. 221—222, 227—228 și 248.

⁴⁷ Ibidem, nr. 205, 223—226, 230, 233, 235, 236, 238—243, 245—246 și 248.

⁴⁸ Ibidem, Colecția de documente fotografice, nr. 640.

⁴⁹ Ibidem, nr. 933—938.

⁵⁰ Ibidem, nr. 278.

⁵¹ Ibidem, nr. 766.

⁵² Ibidem, nr. 769.

* Între acestea cea a lui Nicolae Titulescu și a lui Gh. Ionescu-Sisești.

⁵³ Ibidem, nr. 688 și 693—720.

⁵⁴ Ibidem, nr. 623.

⁵⁵ Ibidem, nr. 618.

⁵⁶ Pavel Ciobanu, Studiu introductiv la lucrarea *Gheorghe N. Dumitrescu-Bistrița, cîntece populare din Mehedinți. Caietul V, Drobeta-Turnu Severin, 1982*, p. 27—28.

Gh. N. Dumitrescu Bistrița s-a născut în satul Bistrița, județul Mehedinți, la 15 septembrie 1895.

Din voluminosul și bogatul material documentar rezultat din multiplele activități pe care le-a desfășurat ca folclorist, editor de publicații de folclor, al revistei „Izvoarașul” mai ales, ca întemeietor și conducător al casei de citire „Floarea Bistriței” (cu cămin cultural, muzeu, bibliotecă și farmacie) și al cooperativei Banca populară „Cuza Vodă”, ca membru fondator al tovarășiei folcloriștilor olteni, ca administrator-proprietar al Tipografiei „Izvoarașul” Bistrița, ca director al Căminului cultural județean Mehedinți și ca neobosit activist cultural, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița a donat, în luna mai 1973, un număr de 18 mape cu documente referitoare la viața și activitatea sa, la trecutul istoric al satului Bistrița și la înființarea și activitatea căminelor culturale din județul Mehedinți până în anul 1945⁵⁷.

În anii 1981—1984 și mai ales în anul 1985, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița a adus la filială cea mai mare parte a documentelor create și păstrate de el, precum și publicații (cărți și reviste de etnografie și folclor legate de preocupările sale, cărți și reviste pe care le-a tipărit sau la care a colaborat etc.). S-a ajuns astfel ca fondul personal la care ne referim să cuprindă: 29 de mape cu documente referitoare la viața și activitatea creatorului de fond⁵⁸, 43 de mape și registre privind tipografia, redacția și editura „Izvoarașul” din Bistrița-Mehedinți, administrația și activitatea acestei tipografii⁵⁹, manuscrise proprii de culegeri de folclor muzical și literar, repertorii corale și jurnale cu însemnări zilnice⁶⁰, un număr de 141 de manuscrise literare și muzicale primite la redacția revistei „Izvoarașul” pentru a fi publicate⁶¹, 658 de mape ale colaboratorilor și abonaților acesteia, ale cercetătorilor arhivei publicației, precum și ale oamenilor de cultură, mulți folcloriști, care au corespondat cu Gh. N. Dumitrescu-Bistrița din anul 1919 și până în prezent⁶². De asemenea, fondul arhivistice mai conține 15 documente privitoare la trecutul satului Bistrița-Mehedinți⁶³, 5 albume de cusături românești și 6 lucrări de pictură și desen în peniță executate de Gh. N. Dumitrescu-Bistrița⁶⁴, un număr de 20 de mape cu recenzii, însemnări, dedicații, medalioane, comunicări, studii și monografii despre revista „Izvoarașul” și despre viața și activitatea lui Gh. N. Dumitrescu-Bistrița⁶⁵, precum și sute de cărți și reviste tipărite, la care a colaborat sau pe care le-a strâns, consultat și cercetat în activitatea sa științifică și culturală.

Documentele cele mai valoroase ale fondului personal, organizat la filială sub formă de cabinet, sînt manuscrisele proprii și cele primite la redacția revistei „Izvoarașul” spre publicare (parte rămase nepublicate), precum și corespondența primită de la colaboratori, abonați, admiratori și personalități de cultură din țară și din străinătate.

Din rîndul manuscriselor proprii remarcăm culegerile de folclor muzical și literar⁶⁶, culegeri care pun în evidență largă circulație a creației populare ro-

⁵⁷ Vezi *Indrumător în Arhivele Statului județul Mehedinți*, București, 1974, p. 148—149.

⁵⁸ Arh. St. Drobeta-Turnu Severin, fond personal „Gh. N. Dumitrescu-Bistrița”, documentele I.A., 1—8, I.B. 1—12; I.C. 1—3 și I.D. 1—6.

⁵⁹ Ibidem, documentele II.B.1—43.

⁶⁰ Ibidem, documentele III.A.1—13.

⁶¹ Ibidem, documentele III.B.1—131. Între acestea se află și manuscrise ale materialelor publicate de Gh. N. Dumitrescu-Bistrița în această revistă.

⁶² Ibidem, documentele IV.1—658.

⁶³ Ibidem, documentele IX.1—15.

⁶⁴ Ibidem, documentele VII.1—11.

⁶⁵ Ibidem, documentele V.1—20.

⁶⁶ Ms. III. A. nr. 5 și documentele II.B.3—16.

mănești, indiferent de granițele artificiale impuse poporului român pînă la 1 decembrie 1918, precum și rolul jucat de școala românească și dascălii vremii în realizarea educației patriotice necesare realizării unirii politice din anul 1918 și consolidării acesteia. Căci, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița a reușit ca prin culegerile sale și prin intermediul revistei „Izvorașul” să ne încălzească „la focul ce arde în cutele cîntecelor noastre naționale”, să contribuie la unitatea sufletească a poporului român⁶⁷.

Dintre manuscrisele primite se remarcă piesele de creație populară literară și muzicală culese de profesorul Vasile Vircol⁶⁸, precum și cele culese și primite din alte zone și județe ale țării: din Transilvania, Maramureș și Bucovina⁶⁹, din Banat (Orșova)⁷⁰, Constanța⁷¹, Sălaj și Hunedoara⁷², Someș⁷³, Mureș⁷⁴, Turda⁷⁵, Arad⁷⁶, Botoșani și Dorohoi⁷⁷, Vaslui⁷⁸, Vrancea⁷⁹, Caraș⁸⁰, Ialomița⁸¹, Dimbovița⁸², Argeș⁸³, Vilcea⁸⁴ și Mehedinți⁸⁵.

Dintre scrisorile primite, pentru valoarea conținutului sau a emitentului menționăm pe cele incluse în mapele: Academia R.S.R.⁸⁶, dr. Odiseu Apostol⁸⁷, prof. I. I. Alexandrescu⁸⁸, prof. C. I. Baciuc de la Iași⁸⁹, prof. Alexandru Bărcăcilă⁹⁰, prof. G. T. Bulată⁹¹, Constantin Brăiloiu⁹², prof. Gh. Breazu⁹³, prof. I. C. Chițimia⁹⁴, prof. Em. Comișel⁹⁵, prof. P. Constantinescu-Iași⁹⁶, prof. Th. Costescu⁹⁷, Dimitrie Cuclin⁹⁸, I. D. Chirescu⁹⁹, Gh. Dima¹⁰⁰, Sabin Drăgoi¹⁰¹, C. Saban-Făgețel¹⁰², Filaret Barbu¹⁰³, C. D. Fortunescu¹⁰⁴, P. Gîr-

⁶⁷ „Izvorașul” Douăzeci ani (1 iunie 1919—1 iunie 1939) de activitate muzicală, folcloristică și culturală, Bistrița-Mehedinți, 1939, p. 16.

⁶⁸ Arh. St. Drobeta-Tr. Severin, fond personal „Gh. N. Dumitrescu-Bistrița” documentele III.B.2—2.

⁶⁹ Ibidem, documentele III.B.31—33, 43, 48, 102, 110 și 122.

⁷⁰ Ibidem, documentele III.B.50—52.

⁷¹ Ibidem, documentele III.B.54—56.

⁷² Ibidem, documentele III.B.91, 109 și 123.

⁷³ Ibidem, documentul III.B.116.

⁷⁴ Ibidem, documentul III.B.61.

⁷⁵ Ibidem, documentul III.B.78.

⁷⁶ Ibidem, documentul III.B.80.

⁷⁷ Ibidem, documentele III.B.79, 86, 88 și 98.

⁷⁸ Ibidem, documentele III.B.83 și 94.

⁷⁹ Ibidem, documentul III.B.90.

⁸⁰ Ibidem, documentul III.B.75.

⁸¹ Ibidem, documentul III.B.71.

⁸² Ibidem, documentul III.B.70.

⁸³ Ibidem, documentul III.B.82.

⁸⁴ Ibidem, documentul III.B.93.

⁸⁵ Ibidem, documentele III.B.68 și 101.

⁸⁶ Ibidem, documentul IV.A.1.

⁸⁷ Ibidem, documentul IV.A.5.

⁸⁸ Ibidem, documentul IV.15.

⁸⁹ Ibidem, documentul IV.B.1.

⁹⁰ Ibidem, documentele IV.B.11 și 19.

⁹¹ Ibidem, documentul IV.B.52.

⁹² Ibidem, documentele IV.B.61 și 68.

⁹³ Ibidem, documentul IV.B.66.

⁹⁴ Ibidem, documentul IV.C.33.

⁹⁵ Ibidem, documentul IV.C.49.

⁹⁶ Ibidem, documentul IV.C.54.

⁹⁷ Ibidem, documentul IV.C.59.

⁹⁸ Ibidem, documentul IV.C.71.

⁹⁹ Ibidem, documentele IV.C.30 și 74.

¹⁰⁰ Ibidem, documentul IV.D.18.

¹⁰¹ Ibidem, documentul V.D.27.

¹⁰² Ibidem, documentul IV.F.2.

¹⁰³ Ibidem, documentul IV.F.6.

¹⁰⁴ Ibidem, documentul IV.F.11.

boviceanu ¹⁰⁵, dr. Victor Gomoiu ¹⁰⁶, Artur Gorovei ¹⁰⁷, Traian Ionescu-Nișcov ¹⁰⁸, G. T. Kirileanu ¹⁰⁹, Virgil Medan (Cluj) ¹¹⁰, Iuliu Moisil ¹¹¹, C. S. Nicolaescu-Plopșor ¹¹², I. St. Paulian ¹¹³, D. Papadopol ¹¹⁴, Ovidiu Papadima ¹¹⁵, D. D. Panaitescu ¹¹⁶, A. Z. N. Pop ¹¹⁷, Timotei Popovici (Sibiu) ¹¹⁸, A. Sacerdoțeanu ¹¹⁹, George Simonidis ¹²⁰, I. Simionescu ¹²¹, Petre Vancu ¹²². La aceștia se adaugă sutele de colaboratori intelectuali din mediul rural, elevi și studenți care alimentau lună de lună sumarele revistei și ale celorlalte publicații.

De la ziaristul Emanoil Lega, înainte și după decesul său (decembrie 1984) a fost achiziționat un însemnat număr de documente și tipărituri: ziare, albume cu articole din ziare, pliante, cărți, broșuri cu acte normative.

Parte din aceste documente a fost organizată în colecțiile de documente, manuscrise, planuri și hărți și de documente fotografice deja existente la filială, precum și în biblioteca documentară a filialei.

Celelalte documente ale ziaristului severinean au fost organizate, după creatorii lor, în următoarele fonduri sau fragmente de fonduri: Federația generală a presei din provincie, Sindicatul presei din Oltenia, Asociația învățătorilor din județul Mehedinți, Casa de retrageri și pensuni a ziaristilor de pe lângă Casa centrală a Asigurărilor Sociale și Asociația generală a absolvenților școlilor superioare de comerț — Filiala Turnu Severin.

Federația generală a presei din provincie, organizație al cărei casier a fost Em. Lega, cuprinde 64 u.a. din anii 1911—1979, adică atât documente ale federației, cât și cele personale sau provenite din activitatea ziaristului Em. Lega.

Dintre documentele de valoare istorică deosebită menționăm șase fotografii ale luptelor de la Mărășești ¹²³; albumul cu 38 de fotografii alb-negru privitoare la unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918, și la tratativele româno-maghiare din august 1940 desfășurate la Turnu Severin ¹²⁴; albumul cu 128 de fotografii alb-negru reprezentând imagini și obiective din zona Porților de Fier, realizate în anii 1925—1945, obiective dispărute ca urmare a construirii Sistemului energetic și de navigație Porțile de Fier ¹²⁵; interviul cu dr. Crăciunescu cu privire la cerințele de viitor ale Băilor Herculane, realizat după anul 1925 ¹²⁶; manu-

¹⁰⁵ Ibidem, documentul IV.G.5.

¹⁰⁶ Ibidem, documentul IV.G.8.

¹⁰⁷ Ibidem, documentul IV.G.9.

¹⁰⁸ Ibidem, documentul IV.I.9.

¹⁰⁹ Ibidem, documentul IV.K.3.

¹¹⁰ Ibidem, documentele IV.M.25 și 27v.

¹¹¹ Ibidem, documentul IV.M.52.

¹¹² Ibidem, documentele IV.N.1 și 15.

¹¹³ Ibidem, documentul IV.P.6.

¹¹⁴ Ibidem, documentul IV.P.9.

¹¹⁵ Ibidem, documentul IV.P.11.

¹¹⁶ Ibidem, documentul IV.P.14.

¹¹⁷ Ibidem, documentul IV.P.59.

¹¹⁸ Ibidem, documentele IV.P.64 și 73.

¹¹⁹ Ibidem, documentul IV.S.8.

¹²⁰ Ibidem, documentul IV.S.13.

¹²¹ Ibidem, documentele IV.S.14 și 18.

¹²² Ibidem, documentul IV.V.2.

¹²³ Fond Federația generală a presei din provincie, documentul 3. Descrierea luptelor de la Mărășești, Mărăști și Oituz de către Em. Lega se află în mapa cu nr. 58.

¹²⁴ Ibidem, documentul 4. Articole de presă din anii 1928—1943, cu referire la ziua de 1 decembrie 1918 se află în mapa cu nr. 19. Pentru tratativele din 1940, a se vedea și albumul (22 fotografii) cu nr. 49.

¹²⁵ Ibidem, documentul nr. 10.

¹²⁶ Ibidem, documentul nr. 12.

scrisul expunerii pe tema „Istoricul presei la români”¹²⁷; albumul cu 85 de fotografii ale instituțiilor din Turnu Severin în anul 1928 și ale șefilor acestora¹²⁸; albumul festivităților de la Lugoj, din 31 octombrie 1937, dedicate evocării lui Coriolan Brediceanu, luptător bănățean pentru unire¹²⁹; albumul vizitelor efectuate în județul Mehedinți de Gh. Ionescu-Sisești, ca ministru, în anii 1938—1940¹³⁰, un istoric al evenimentelor din anul 1907 în localitatea Gogoșu¹³¹. De asemenea, semnalăm existența repertoriului articolelor scrise de ziaristul Em. Lega și publicate în ziarul „Universul” în anii 1924—1941¹³² și albumele cu aceste articole și cu cele publicate în ziarele locale, albume care se păstrează în fondul de tipărituri al bibliotecii filialei.

Pentru cunoașterea istoricului și a activității Federației generale a presei din provincie pot să fie cercetate statutul federației, dezbătut și adoptat în congresul de la Reșița din 16—19 septembrie 1933¹³³, lucrările congreselor, adunărilor generale și ale comitetului de direcție ale federației, ținute în anii 1932—1942 în diferite orașe ale țării¹³⁴, precum și notele, memoriile, însemnările, articolele și fotografiile realizate de ziaristul Em. Lega la și despre aceste activități ale federației¹³⁵.

Un număr de 3 mape dintre cele achiziționate de la ziaristul Em. Lega atestă că, în anii 1930—1932, s-a constituit un sindicat al presei din Oltenia, al cărui act constitutiv și statut din 1930¹³⁶ au fost modificate în anul 1932¹³⁷, că acest sindicat a organizat activități pe bază de convocări și invitații în anii care au urmat¹³⁸.

Pentru fondul Asociația învățătorilor din județul Mehedinți au fost achiziționate 26 de unități arhivistice, documente create în anii 1920—1950, care oglindesc activitățile desfășurate în adunările generale ale asociației, relațiile dintre asociație și Asociația Generală a Învățătorilor din România, respectiv Revizorul școlar Mehedinți, problemele administrative și financiare rezolvate de organele asociației, unele înlesniri făcute învățătorilor, precum și istoricul asociației până în anul 1938¹³⁹.

Cu aceeași ocazie filiala a achiziționat și 6 mape cu documentele adunărilor generale din anii 1935—1939 ale Casei de retrageri și pensiuni a zariștilor, precum și anteproiectul la legea din 22 martie 1942 referitoare la această casă de pensii.

Valorile documentare achiziționate de Filiala Arhivelor Statului județul Mehedinți în anii 1981—1985 au sporit și diversificat baza documentară a acesteia, demonstrând că persoanele fizice pot deveni surse prețioase și importante pentru dezvoltarea tezaurului arhivistic al județelor și al țării.

NICOLAE CHIPURICI

¹²⁷ Ibidem, documentul nr. 13 (26 file).

¹²⁸ Ibidem, documentul nr. 17.

¹²⁹ Ibidem, documentul nr. 40 (41 de fotografii). Pentru comparații vezi și albumul de la nr. 53.

¹³⁰ Ibidem, documentele nr. 45, 47 și 50.

¹³¹ Ibidem, documentul nr. 57.

¹³² Ibidem, documentul nr. 60.

¹³³ Ibidem, documentul nr. 22.

¹³⁴ Ibidem, documentele nr. 9, 10, 16, 21, 25, 28, 29, 31, 33, 34, 38, 39, 42 și 43 (Al VII-lea congres al federației s-a ținut la Sibiu în 30—31 octombrie 1938 și a fost dedicat împlinirii a 20 de ani de la 1 decembrie 1918).

¹³⁵ Ibidem, documentele 26, 27, 32, 35, 40 și 61.

¹³⁶ Ibidem, documentul nr. 1.

¹³⁷ Ibidem, documentul nr. 2.

¹³⁸ Ibidem, documentul nr. 3.

¹³⁹ Ibidem, documentul nr. 16. Asociația a funcționat din 1920 până în 1950.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Epitropia Casei Obștei târgului Bîrlad

GRIGORE GĂNEȚ

La începutul secolului al XIX-lea în unele orașe și târguri din Țările Române au luat ființă epitropiile orășenești (de târg), instituții care au jucat un rol important în dezvoltarea localităților urbane din țara noastră. În unele centre ele au preluat conducerea luptei împotriva proprietarilor feudali¹, luînd și unele măsuri pentru organizarea producției de mărfuri și a schimbului. Epitropiile orășenești au constituit o punte de trecere de la vechea conducere (șoltzul și pîrgarii) la organizarea municipală modernă (eforiile, apoi primăriile); de regulă, ele au exercitat puterea executivă judecătorească și atribuții de notariat.

Față de instituțiile de acest gen, Epitropia Casei Obștei târgului Bîrlad a cunoscut o evoluție oarecum deosebită, constituindu-se în legătură cu emanciparea moșiei acestui târg de sub tutela feudală și avînd o existență mai îndelungată.

După cum rezultă din vechile hotărnicii, moșia târgului Bîrlad cuprindea vatra așezării împreună cu terenul arabil și imașul care o înconjurau. În 1495 Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, stabilește hotarele moșiei „care din veacuri s-au ținut de acel târg al Bîrladului”, adăugîndu-i și siliștea Ivancea de la Tătarca, pe apa Tutovei, „care silește e așezată în afară de hotarul târgului”. În același timp, domnul întărește bîrlădenilor și unele privilegii, ca de pildă „legea lor veche (старіа закон), ca nici unul din oamenii ce trăiesc în Bîrlad să nu plătească vama cea mică de acolo, la Bîrlad, de la nici o marfă, afară de cea ce vor căra pește; aceștia să dea de la o majă un pește și de la o căruță tot un pește, altceva nimic”².

În secolele următoare unii domni au rupt din trupul moșiei Bîrladului părți pe care le-au dăruit unor feudali. De aceea, în 1757, din porunca domnului Constantin Racoviță se întocmește o nouă hotarnică³ la care sînt de față, printre alții, ispravnicul de Tutova și șoltzul din Bîrlad; moșia, care pînă atunci fusese „drept loc slobod domnesc”, este dăruită mănăstirii Sf. prooroc Samoil din Focșani⁴. Același domn, prin hrisovul din 12 martie 1757⁵ îi scutește pe bîrlădeni de chirie pentru case, pivnițe și grădini, dar îi obligă să dea zeciuiala mănăstirii, pentru țarinii, prisăci și finețe „de la cîmpu”. Vatra târgului Bîrlad — împreună cu bezmeatul, mortasipia și taxele pe băuturi — este, la rîndul ei, obiectul hrisovului de danie al domnului Alexandru Mavrocordat, din 25 noiembrie 1784⁶, către Iordache Balș, căminar.

¹ În secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea majoritatea orașelor și târgurilor din Moldova au trecut sub dominația directă a bisericii și boierilor, D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol» Iași” (în continuare A.II) Iași, VII, 1970, p. 36—44.

² *Documenta Romaniae Historica* (în continuare D.R.H.), III, p. 279—283 (nr. 151).

³ I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, II, Bîrlad, 1912, p. 26—31.

⁴ *Ibidem*, p. 32—37.

⁵ *Ibidem*, p. 37.

Între timp, târgoveții reușesc să recupereze actul original emis de Ștefan cel Mare, document care dispăruse în timpul unei invazii tătărești. Pe temeiul acestuia, prin numeroase jâlbe adresate domniei, ei cer să li se acorde vechile libertăți și privilegii. De aceea, domnul Mihail Suțu poruncește Divanului Domnesc, să cerceteze pricina dintre birlădeni și Iordache Baș, după care, stăpînirea boierească asupra vetrei târgului a fost înlăturată. În schimb, în 1785, moșia târgului trece în stăpînirea lui Iordache Cantacuzino, spătar, iar un an mai târziu în cea a surorii sale, spătăreasa Ecaterina Cantacuzino. Între noua stăpînă a moșiei și târgoveți s-a încheiat o învoială prin care cei din urmă se obligau „să-i dea dijma obicinuită după ponturi pentru casele cîte vor fi pe moșia dumisale (a Ecaterinei Cantacuzino — n.n.) afară de vatra târgului ce este hotărîtă, să aibă a-și de adetiul după ponturi, iar pentru pășunatul vitelor [...] să nu plătească nimic”⁶.

La începutul secolului al XIX-lea moșia se afla în stăpînirea Profirei Miclescu — nepoata Ecaterinei Cantacuzino — care, la căsătoria cu Nicolae Dimachi spătar o primise ca zestre de la tatăl ei, Dimitrie Miclescu stolnic. Noii proprietari au supus pe târgoveți la multiple impuneri, fapt care a generat numeroase procese și jâlbe către domnie. Ca urmare, în urma unei noi plîngerii a birlădenilor, membrii Divanului Domnesc au redactat o anafora⁸ în care se scotea în evidență importanța Birladului ca centru economic, amintindu-se și statutul pe care l-a avut odinioară — acela de oraș domnesc. În cele din urmă, conflictul se încheie prin răscumpărarea, la 1 februarie 1815, a moșiei târgului (împreună „cu toate acareturile ce se află pe dînsa și cu vad de moară”) de către târgoveți de la Profira Dimachi cu prețul considerabil de 180.000 lei⁹. Astfel, se înlătură dominiul feudală asupra târgului, care capătă și o serie de privilegii. De pildă, prin hotărîrea din 2 mai 1815¹⁰, Scarlat Alexandru Callimachi vv. înființează venitul jugăritului și al cotului în vederea construirii și întreținerii străzilor și podurilor din oraș. O nouă pricină — generată de extinderea hotarului moșiei Cetățuia (Trestiana) a lui Constantin Paladi vornic asupra unor locuri din târg — se încheie tot în favoarea birlădenilor prin cumpărarea moșiei amintite cu prețul de 1.420 galbeni¹¹.

În cursul luptei pentru emancipare de sub tutela boierească, târgoveții din Birlad s-au constituit într-o obște care avea în frunte o Epitropie. După răscumpărarea moșiei, noua instituție preia și funcția de administrare a acesteia, care se adaugă la atribuțiile municipale, judecătorești și de notariat în ceea ce privește târgul. Epitropia Casei Obștei târgului Birlad exista încă din 1803, fiind cea mai veche instituție de acest gen din Moldova¹². Prin Regulamentul¹³ („alcătuirea”, „așezămîntul”) întocmit de birlădeni pentru administrarea moșiei și a acareturilor cumpărate de la Profira Dimachi se stabilea statutul Epitropiei. Aceasta era formată din șase epitropi — doi boieri și patru negustori — aleși pe timp de un an, avînd sub ascultarea lor patru „slujitori”. Epitropii aveau datoria de „a socoti chipuri folositoare pentru obște și, atîrnînd împlinirea lor de cătră cîrmuire, să mijlocească atît la stăpînire, cît și la dregători să le dobîndească”. Atribuțiile epitropilor, stabilite și prin alte reglementări ulterioare, erau următoarele: să

⁶ Arh. St. Vaslui, fond Epitropia Casei Obștei târgului Birlad, dosar 2/1814.

⁷ Ibidem (rez.).

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, dosar 1/1815.

¹⁰ Ibidem, dosar 3/1815.

¹¹ Ibidem, dosar 1/1837.

¹² D. Ciurea, *op. cit.*, p. 38; I. Antonovici, *op. cit.*, IV, Birlad, 1924, p. 246—250.

¹³ Arh. St. Vaslui, fond cit., dosar 2/1816.

adune bani cu care să plătească prețul moșiei; să țină socoteala locurilor distribuite, după analoghie (adică după cuantumul contribuției individuale la plata răscumpărării), spre folosință la țirgoveți („să ție condică de toate locurile în măsurile lor, cu numele stăpînului, al uliții sau al mahalalii și să dea adeverință fiștecăruia”); să îngrijească de căsăpii, de construirea și întreținerea podurilor din oraș și de poștă; să legalizeze actele încheiate între țirgoveți; să judece neînțelegerile dintre ei; să exercite toate prerogativele regaliene din oraș și să administreze toată averea obștei; să îngrijească de toate interesele comunității și de înfrumusețarea orașului¹⁴. Pentru evitarea abuzurilor, obștea alege și o delegație pentru controlul legalității epitropilor, formată din zece „obrazo” — patru boieri și șase neguțători. Totodată, epitropii care se dovedeau a fi „vicleni în purtările lor” erau răspunzători „cu cinstea și averea”. Instituția avea și o cancelarie condusă de un „logofăt” (scriitor).

Curînd, între birlădeni intervin neînțelegeri. Locuitorii din Morăni de Jos și din Crîng (cartiere ale Birladului) aveau motive să fie nemulțumiți întrucît erau socotiți ca „trăitori pe moșie străină”¹⁵, refuzîndu-li-se astfel statutul de țirgoveți. O parte din locuitorii țirgului au refuzat să dea „analog de bani pe partea lor” și s-au jeluît domniei cerînd anularea așezămîntului întocmit de epitropie pe motiv că ar fi nedrept și asupritor cu unii¹⁶. Domnul refuză să le satisfacă cererea argumentînd, la rîndul său, că așezămîntul este o învoială a majorității avînd, prin urmare, un caracter obștesc. Din poruncă domnească Teodor Balș mare vornic și Nicolae Mavrogheni, fost mare postelnic, au cercetat pricina neînțelegerilor. Ca urmare, domnul Scarlat Alexandru Callimachi întărește regulamentul birlădenilor pentru stăpînirea moșiei prin hrisovul din 30 august 1816¹⁷. Astfel, printr-un document domnesc, se oficializează funcționarea și atribuțiile epitropiei. Hrisovul menționat este deosebit de important întrucît cuprinde privilegiu și obiceiuri ale pămîntului din perioada premergătoare organizării municipale moderne. Din condițiile de plată a moșiei reiese caracterul obștesc al proprietății. Obligațiile epitropilor sînt prevăzute și în hrisov urmînd ca ei să primească „ajutorul cuviincios de la dregătorii ținutului”. Veniturile realizate după plata răscumpărării trebuiau să fie folosite spre folosul public și pentru înfrumusețarea orașului. Dar, de apartenența la obște se bucurau numai cei care contribuiseră la răscumpărarea moșiei, precum și urmașii lor. Epitropia nu reprezenta o devălmășie cu drepturi certe și bine determinate. Locuitorii care n-au fost admiși să contribuie la plata răscumpărării moșiei, ca și cei așezați ulterior în țirg, nu aveau dreptul de a fi copărtași la averea obștei!

După 1832, Eforia orășenească preia funcțiile și atribuțiile municipale ale epitropiei. Tot acum, judecarea pricinilor dintre țirgoveți trece în competența organelor judecătorești. Atribuțiile epitropiei au fost limitate la administrarea averii obștei. Treptat, ea devine o instituție arbitrară, fără control, pierzîndu-și caracterul obștesc. Epitropii, împreună cu un grup restrîns de țirgoveți, risipeau în interesul lor veniturile adunate de la proprietatea obștească. Numărul țirgoveților cu drept de vot a fost redus treptat la o mică listă de favoare cu care se aranjau alegerile epitropilor și ale celor zece delegați de control. Pierzîndu-și vechile atribuții, instituția devine, la cîteva decenii de la înființare, o vătășie particulară¹⁸ de sine stătătoare condusă de un grup restrîns de țirgoveți, care nu

¹⁴ Arh. St. Vaslui, fond Consilieratul Agricol al județului Tutova, dosar 48/1926, f. 76 v.

¹⁵ Ibidem, fond Epitropia Casei Obștei țirgului Birlad, dosar 1/1816.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, dosar 3/1816.

¹⁸ G. Opreșanu, *Casa Obștei țirgului Birlad*, (f. 1.), 1938, p. 39.

mai respectau prețurile de vânzare ale locurilor stabilite de întreaga obște, ei procedau după bunul lor plac. Inexistența unui control eficace asupra gestiunii anuale a făcut ca epitropii să dispună de venitul public cum au voit. Totodată, orașul n-a beneficiat de îmbunătățiri edilitare din fondurile obștei.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, Ministerul de Interne a încercat de nenumărate ori să-i determine pe epitropi să declare venitul anual, modul cum îl încasau și îl întrebuințau, dar încercările s-au lovit de refuzul acestora sub cuvînt că nimeni nu are voie să se amestece în treburile lor¹⁹.

Reforma administrativă înfăptuită sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza a dus și la desființarea prin lege a epitropiilor orășenești. Dar, considerînd că Epitropia Casei Obștei tîrgului Bîrlad „n-a fost instituită pentru administrarea întregii proprietăți a tîrgului, ci numai a proprietății unui anumit număr de locuitori [...] iar proprietarii particulari sînt liberi de a-și administra și a-și întrebuința interesele proprietății după a lor plăcere“, prin jurnalul nr. 1 al Consiliului de Miniștri din 15 februarie 1863 se hotărăște ca instituția să nu fie desființată, ci să „urmeze a-și administra averea după cum însăși găsește de cuviință“, reprezentînd o proprietate curat particulară²⁰. Astfel, Epitropia își prelungește existența pînă în 1905, cînd este desființată prin lege, dar vîrfurile interesate reușesc să o reînființeze în 1907. La 16 februarie 1912 este din nou desființată, întreaga avere a Casei Obștei trecînd sub administrarea primăriei orașului Bîrlad. „Animodomini“, statutul de proprietari al foștilor obșteni asupra acestei averi, n-a fost prea mult atins întrucît primăria nu avea dreptul de a o înstrăina; o parte din membrii Obștei au continuat să stăpînească de facto, prin luare în arendă, bunurile provenite din averea obștei, în special terenul arabil; de asemenea, ei erau scutiți de orice taxă de imasă. Pentru cei mai mulți însă era aproape imposibil să dovedească descendența din foștii cumpărători ai moșiei din 1615.

În 1920 Ministerul Agriculturii și Domeniilor a încercat o expropriere a unei parcele de 70 ha din imasăul tîrgului Bîrlad de circa 4 000 ha, în vederea înființării unei pepiniere pentru pomi fructiferi și viță de vie. Foștii membri ai Obștei s-au opus, dînd în judecată ministerul, care a fost obligat, prin sentință dată de Tribunalul județului Tutova, să evacueze terenul ocupat. Recursul a fost respins de Înalta Curte de Casație și Justiție²¹. Încercări de expropriere au mai avut loc, unele dintre ele atingîndu-și țelul. Astfel, la scurt timp după desființarea Epitropiei, au fost expropriate moșiile Simila și Horoeta — dobîndite prin cumpărare —, cu o întindere de 963,069 ha, cu care au fost împroprietărit locuitorii mîrginași ai tîrgului care se ocupau cu agricultura. În 1932 s-a expropriat o parcelă pe care urmau să locuiască sinistrații din urma celor două inundații succesive din primăvara aceluia an²².

În anul 1937, instituția este înființată din nou sub numele de Epitropia proprietății obștei tîrgului Bîrlad. Ea funcționează, cu mici întreruperi, pînă în anul 1949, avînd funcția de administrare a islazului comunal.

De-a lungul existenței sale, Epitropia a creat un volum mare de documente, din care s-a păstrat însă o parte infimă. Editorul bîrlădean Ioan Antonovici relatează că, în 1906, la Casa Obștei exista o lădiță pecetluită în care se păstrau do-

¹⁹ Arh. St. Vaslui, fond Consilieratul agricol al județului Tutova, dosar 48/1926, f. 77; C. Negulescu, *Documente privind moșia tîrgului Bîrlad*, în „Revista Arhivelor“ nr. 2/1966, p. 126.

²⁰ Arh. St. Vaslui, fond cit., dosar 48/1926, f. 29, 79.

²¹ Ibidem, f. 26 v.

²² Ibidem, f. 32.

cumentele comunității, printre care și originalul din 1495²³. Mai târziu, după desființarea instituției, o parte din documente a fost depusă spre păstrare la locuința lui Grigore Titu²⁴, membru al Obștii, iar cealaltă parte a rămas în arhiva primăriei. Ulterior, vitregiile timpurilor au făcut ca multe documente să nu se mai păstreze.

La Filiala Arhivelor Statului județul Vaslui se păstrează fondul arhivistic al acestei instituții, însumând 69 u.a., din perioada 1801—1837 și 1881—1949.

Cea mai mare parte a arhivei — dosare și registre din anii 1881—1949 — a fost preluată în anul 1955 de la Sfatul popular al regiunii Birlad. Mai târziu, fondul a fost completat cu documente din anii 1801—1837 preluate de la Nicolae Neacșu, fost obștean.

Cel mai vechi document din fond este un hrisov de la Alexandru Sutu vv., din 7 decembrie 1801²⁵, în care se reglementează locul unde urmau să se țină adunările de târg din Birlad. Anaforaia boierilor din decembrie 1814, documentele legate de procesele birlădenilor cu Neculai Dimachi și Constantin Paladi, cele privitoare la cumpărarea moșiei de la Profira Dimachi, regulamentul birlădenilor pentru administrarea moșiei, din 20 martie 1816, și hrisovul lui Scarlat Alexandru Callimachi vv. sînt acte de o deosebită importanță.

Pe lângă aceste documente, fondul mai cuprinde și hotărnicii ale epitropilor, mărturii de hotare, memorii către instituțiile administrative pentru menținerea sau reînființarea epitropiei, chitanțe și înscrisuri între țirgoveți, cereri ale acestora pentru acordarea sau recunoașterea statutului de obștean și a dreptului de pășunat pentru vite, precum și acte de vânzare-cumpărare. Un dosar cuprinzînd documente originale și copii din anii 1826—1943 se referă la vânzări și închirieri de locuri, precum și la învoielile încheiate între țirgoveți pentru diferite proprietăți din târg²⁶. În afara acestora, fondul cuprinde confirmări de stăpînire date de epitropi locuitorilor pentru suprafețele repartizate în urma cumpărării moșiei, mai precis a pămîntului arabil situat, în cea mai mare parte, către marginea Podenilor, „în mahalaua din gios, spre ocolul vitelor“. În privința prețului acestor locuri, el era stabilit de epitropi proporțional cu suprafața locului dat în stăpînire („după analogie“) ²⁷.

Actele de vânzare cuprinse în fond evidențiază evoluția instituției înființate la începutul secolului al XIX-lea în scopul prosperării acestui vechi oraș moldovenesc, dar care devine cu timpul un instrument al unei minorități pentru acapărarea terenului din moșia orașului și pentru risipirea abuzivă a veniturilor obștești. În sinul Obștei au loc numeroase frămîntări provocate de abuzurile epitropilor. În ciuda faptului că în anul 1940 numărul membrilor Obștei depășea cifra de 3 000, rolul majorității apare estompat, minoritatea reușind, de cele mai multe ori, să-și impună hotărîrile care-i întăreau poziția. Sînt numeroase conflictele generate de nerecunoașterea de către epitropi a statutului de membru al unor locuitori.

Cercetarea documentelor fondului, deși puține la număr, oferă posibilitatea cunoașterii dezvoltării social-economice a Moldovei și Birladului, menționată aici pe scurt. Informațiile pot fi completate cu date cuprinse în alte fonduri păstrate de Filiala Arhivelor Statului Vaslui, cit și de alte filiale.

²³ I. Antonovici, *op. cit.*, II, p. 4.

²⁴ Arh. St. Vaslui, fond Consilieratul agricol al județului Tutova, dosar 48/1926, f. 132—133.

²⁵ Arh. St. Vaslui, fond Epitropia Casei Obștei țirgului Birlad, dosar 1/1801.

²⁶ Ibidem, dosar 1/1943.

²⁷ Ibidem, dosar 1—2/1816.

Colecția tabelelor de impunere a locuitorilor din comitatele Alba de Sus, Tîrnava, scaunele săsești Rupea și Sighișoara și scaunele secuiești Odorhei și Trei Scaune (1818 — 1848)

LIVIU BOAR

Unul dintre cele mai valoroase fonduri păstrate de Filiala Harghita a Arhivelor Statului, este această colecție de tabele de impunere*, care pune la dispoziția cercetătorului un bogat material documentar referitor la perioada premergătoare revoluției de la 1848.

Cele 4309 u.a. ale fondului sînt păstrate în 115 cutii, numerotate cu cifre romane de la I la CXV, însumînd 16 m.l. În cadrul fiecărei cutii numerotarea începe cu nr. 1. Tabelele sînt ordonate pe comitate sau scaune, iar în cadrul acestora pe plase (processus), cuprinzînd un număr de 141 de localități.

Structura fondului este următoarea:

— Comitatul Alba de Sus	
— Plasa Reteniensis	— 6 localități
— Comitatul Tîrnava	
— Plasa Nadeș	— 3 localități
— Scaunul săsesc Rupea	
— Plasa de Sus	— 2 localități
— Scaunul săsesc Sighișoara	
— Plasa de Sus	— 2 localități
— Scaunul secuiesc Odorhei	
— Plasa Atid	— 15 localități
— Plasa Bezid	— 17 localități
— Plasa Brăduț	— 9 localități
— Plasa Cristur	— 11 localități
— Plasa Forțeni	— 15 localități
— Plasa Homorod	— 10 localități
— Plasa Mugeni	— 14 localități
— Plasa Praid	— 15 localități
— Plasa Văleni	— 12 localități
— Plasa Vlăhița	— 10 localități
— Scaunul Trei Scaune	
— Plasa Cernatul de Jos	— 1 localitate

După cum reiese din structura fondului, dacă pentru Scaunul Odorhei s-a păstrat colecția întreagă de tabele, pentru celelalte scaune și comitate s-au păstrat doar tabelele pentru cîteva localități.

În cadrul fiecărei plase tabelele au fost ordonate pe localități în ordine alfabetică, iar în cadrul localității cronologic. Există pentru fiecare an o tabelă cu mai multe file, în funcție de numărul contribuabililor, tabelă care constituie o unitate arhivistică. Pentru fiecare localitate au fost ordonate la sfîrșit, în cadrul unei

* Filiala Arhivelor Statului județul Harghita, fondul nr. 38.

unități arhivistice aparte, o serie de atestate emise de antistia localității respective privind scutirea de impozit a unor locuitori ca urmare a bătrâneții, bolii sau infirmității, certificate medicale, certificate parohiale de deces, convenții de angajare în slujbă la diferiți nobili. Studiarea acestora relevă o serie de date importante privind relațiile dintre diferitele categorii și pături sociale.

Ca aspect exterior, tabelele din această perioadă prezintă același format, ele fiind tipărite și legate în fascicule, conținând între 4 și 26 file, în funcție de mărimea localității¹. Dimensiunile tabelelor sînt în general de 25 × 41 cm. Pe prima pagină sub stema imperială este tipărit cu majuscule cuvîntul *TABELLA*, sub care urmează „Rectificationis Anni Militaris...”, și anul respectiv. În continuare, se specifică numele localității (PAG sau PAGI), unitatea administrativă, scaun sau comitat, precedată de (JNCL.) precum și plasa (Processus), numele perceptorului regal (Regii Perceptoratus) și clasa în care era încadrată localitatea, în funcție de calitatea pămîntului. Se dă, de asemenea, echivalentul în creițari al fiecărei clase de impunere, după cum urmează:

Agrorum Cubulus taxatur in 1-ma classe a 20 xr.

2-da classe a 16 xr.

3-tia classe a 12 xr.

4-ta classe a 8 xr.

Tot pe prima pagină erau făcute diferite însemnări, ca de exemplu numărul noilor căsătorii (neogamus), precum și numele „rectificatorilor”, adică al celor care au întocmit tabelele (jurați penes Rectificationem), în frunte cu primarul localității respective (judex pagi).

În tabelele de impunere erau conșcriși anual de către comisiile de „rectificatori” toți contribuabilii capi de familie din localitățile respective, pe stări sociale, în următoarea ordine:

a) În scaunele secuiești și în comitate²:

- nobili cu o sesie sau armaliști
- secui liberi (primipili și pixidari)
- iobagi (coloni)
- jeleri (inquilini)
- slugi (curiali sau conventionatorum)
- țigani (novi rustici)

b) În scaunele săsești³:

- sași liberi (liberorum saxonum)
- români (valachorum)
- țigani (zingarorum)

În scaunele săsești sînt cuprinse în tabele și proprietățile bisericii, ele apărînd sub titulatura de „fundi ecclesiae”, de la care se percepea doar taxa „facultatum”.

De asemenea, în toate tabelele, în conformitate cu categoriile sociale respective, sînt cuprinși sub titulatura de „Extranei” toți cei care au proprietăți în localitățile respective, indiferent de categoria socială, dar care au domiciliul stabil în alte localități. În dreptul fiecăruia se specifică localitatea de origine, ei fiind cuprinși și în tabelele din localitățile respective, la categoria socială din care fac parte.

Menționăm și faptul că în cadrul fiecărei categorii sociale sînt conșcrise separat văduvele, acestea fiind obligate la plata unui impozit mai redus.

¹ Vezi și descrierea făcută de A. Moldovan în *Tabelele de impunere din arhiva Comitatului Solnocul Interior dintre anii 1790—1848 și valoarea lor documentară*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1986, p. 131—132.

² Arh. St. M. Ciuc, fond. 38, Pachetul XI, Tabela nr. 1.

³ Ibidem, Pachetul IV, Tabela nr. 1.

La sfârșitul fiecărui tabel există un centralizator, „Extractus Summarius“, care cuprinde numărul capilor de familie din fiecare categorie socială, precum și vădulele, cu impozitul aferent întregii categorii sociale, după care urmează un total general, „Universa Summa“, cuantumul întregului impozit datorat vistieriei imperiale de către localitatea respectivă, exprimat în florini renani (Rfl.).

Așa cum am văzut, în aceste tabele sînt cuprinși numai contribuabilii, lipsind deci categoriile sociale scutite de impozit, nobilii mari, „magnates“, precum și „taxaliștii“, categorie socială diversă în care, în general, sînt cuprinși orășenii, care erau ținuți în evidențe aparte pentru plata impozitelor⁴.

Cîteva cuvinte credem că sînt necesare în legătură cu sistemul fiscal din această perioadă. La întocmirea tabelelor se aplica „Systhema Bethlenianum“, din anul 1754, care, cu modificările din 1763 (Systhema Buccowianum) și din 1769 (Systhema Bruckenthalianum), „în esență a rămas în vigoare pînă la căderea feudalismului“⁵.

La impunerea contribuabililor se ținea seama de cantitatea și calitatea pămîntului, de numărul de animale și de distanța față de piețele de desfacere.

Astfel, impozitul plătit de contribuabili consta din două părți, și anume: un impozit plătit după puterea economică a gospodăriei impuse la dare (număr de animale, cantitatea și calitatea pămîntului), denumit „facultas“, precum și impunerea persoanei propriu-zise, „taxa capitis“⁶.

Unitatea de măsură pentru pămînt era cibla (agrorum cubulus), care era impusă între 8 și 20 de creițari, în funcție de clasa în care era încadrată, iar pentru finețe, unitatea de măsură era un teren care dădea o producție de un car de fin.

Pentru animale impozitul se plătea după cum urmează: pentru un bou sau un cal, 24 de creițari, pentru o vacă, 20 de creițari, pentru o oaie, o capră sau un stup de albine, 3 creițari, pentru un porc, 5 creițari. „Capitis taxa“, darea pentru persoană se plătea în felul următor:

— în scaunele secuiești și în comitate nobilii cu o sesie și primipilii, 4 florini, vădulele acestora, 2 florini, la fel și iobagii, iar jelerii, 3 florini. Slugile erau scutite de plata taxei „capitis“⁷.

— în scaunele săsești, sașii liberi plăteau între 4 și 6 florini și 30 de creițari, vădulele acestora, 2 florini, românii, 4 florini și chiar 4 florini și 30 de creițari, iar vădulele lor plăteau tot 2 florini⁸.

În tabelele referitoare la localitatea Praid, unde funcționa o importantă salină, sînt cuprinși și o parte din minerii (solicidarum) de aici, însă numai cei care aveau și pămînt sau animale. Aceștia plăteau taxa „capitis“ de 1 florin, precum și cea aferentă pămîntului și animalelor deținute.

Această colecție constituie o bogată și valoroasă sursă documentară putînd sta la baza întocmirii unor lucrări privind stratificarea socială a populației din scaunele secuiești, mai ales din Odorhei, de asemenea poate sta la baza întocmirii monografiilor celor 141 de localități pentru care s-au păstrat tabelele de impunere. Acoperind o perioadă de adînci frămîntări și transformări în societatea transilvăneană, anii premergători revoluției de la 1848, documentele aduc noi mărturii privind lupta de clasă, transformările petrecute în sinul diferitelor clase și categorii sociale.

Sistemul fiscal, înăsprirea exploatării maselor se dezvăluie și mai

⁴ Al. Csetri, St. Imreh, *Stratificarea socială a populației din Transilvania la sfîrșitul orînduirii feudale*, în *Populație și societate*, vol. I, Editura Dacia, Cluj, p. 195.

⁵ *Ibidem*, p. 142.

⁶ Arh. St. M. Ciuc, fond. 38, Tabelele de impunere; vezi și Al. Csetri, St. Imreh, *op. cit.*, p. 143.

⁷ *Ibidem*, Cutia XI, Tabela nr. 1.

⁸ *Ibidem*, Cutia IV, Tabela nr. 1.

pregnant din studierea obligațiilor la care erau supuși contribuabilii față de stat, dar și față de categoriile sociale dominante din societatea transilvăneană, aici avînd în vedere contractele dintre slugi și stăpînii lor.

Cel care studiază evoluția proprietății funciare, mărimea gospodăriilor diferitelor categorii sociale, evoluția acestora pe parcursul a 30 de ani (1818—1848) găsește în aceste tabele un valoros material de studiu:

Apariția proletariatului din industria extractivă a scaunului Odorhei este și ea marcată prin menționarea minerilor (solicidarum).

Prin conscrierea nominală a contribuabililor, tabelele de impunere constituie material documentar și pentru cei care studiază onomastica, miile de nume proprii în limbile română, maghiară și germană dînd posibilitatea urmăririi acestora, frecvența, apariția sau dispariția unora dintre ele. De asemenea, cei care studiază toponimia pot găsi la rîndul lor un bogat material documentar.

LISTA ALFABETICĂ A LOCALITĂȚILOR PENTRU CARE EXISTĂ TABELE DE IMPUNERE PE ANI :

Comitatul Alba de Sus

Plasa Reteniensis

1. Canta Armenească	1824
2. Feleag	1818—1841
3. Jimbor	1818—1845
4. Mureni	1818—1848
5. Petecu	1818—1846
6. Racoșu de Sus	1819—1848

Comitatul Tirnava

Plasa Nadeș

1. Jacu	1848
2. Săcel	1816—1847
3. Vidacut	1818—1846

Scaunul săsesc Rupea

Plasa de Sus

1. Drăușeni	1818—1846
2. Jimbor	1818—1846

Scaunul săsesc Sighișoara

Plasa de Sus

1. Archita	1818—1846
2. Stejărenii	1818—1846

Scaunul secuiesc Odorhei

Plasa Atid

1. Atid	1818—1848
2. Cădaciuc	1818—1848
3. Cehetel	1818—1848
4. Chedea Mare	1818—1848
5. Chedea Mică	1818—1848
6. Cobătești	1818—1848
7. Cușmed	1818—1848
8. Firtănuș	1818—1848
9. Firtuș	1818—1848
10. Inlăcești	1818—1848
11. Medișor	1818—1848
12. Solocma	1818—1848
13. Șiclod	1818—1848
14. Tărcești	1818—1848
15. Turdeni	1818—1848

Plasa Bezid

1. Andreeni	1818—1848
2. Avrămești	1818—1848

3. Bezid	1819—1848
4. Bezidul Nou	1817—1848
5. Bordoșiu	1818—1848
6. Cechești	1818—1848
7. Cibu	1818—1848
8. Crișeni	1818—1848
9. Dumitrești	1818—1848
11. Goagiu	1818—1848
10. Eliseni	1818—1848
12. Roua	1818—1848
13. Sălașuri	1818—1848
14. Șoimușul Mare	1818—1848
15. Șoimușul Mic	1818—1848
16. Vețca	1818—1848
17. Vidacut	1818—1848

Plasa Brăduț

1. Bățanii Mari	1818—1848
2. Bățanii Mici	1818—1848
3. Biborțeni	1818—1848
4. Brăduț	1818—1848
5. Doboșeni	1818—1848
6. Filea	1818—1848
7. Herculan	1818—1848
8. Tălișoara	1818—1848
9. Virghiș	1818—1848

Plasa Cristur

1. Betesti	1818—1848
2. Bodogaia	1818—1848
3. Cristuru Secuiesc (Keresztur sine oppidi)	1818—1848
4. Cristuru-Sat	1818—1848
5. Cristuru (Timafalva)	1818—1848
6. Filiaș	1818—1848
7. Nicoleni	1818—1848
8. Porumbenii Mari	1819—1848
9. Porumbenii Mici	1818—1848
10. Rugănești	1818—1848
11. Secuieni	1818—1848
12. Șimonești	1818—1848

Plasa Forțeni

1. Beclean (Odorhei)	1818—1848
2. Brădești	1818—1847
3. Cădișeni	1818—1848
4. Cireșeni	1818—1848
5. Forțeni	1818—1848
6. Hoghia	1818—1848
7. Sîmboteni (Odorhei)	1818—1848
8. Polonița	1818—1848
9. Satu-Mare	1818—1848
10. Sîncrai	1818—1848
11. Tămașu	1818—1848
12. Tăureni	1818—1848
13. Tibod	1818—1848
14. Tîrnovița	1818—1848
15. Zetea	1818—1848

Plasa Homorod

1. Crăciunel	1820—1848
2. Dala	1818—1848
3. Igbiu	1818—1848
4. Ionești	1818—1848
5. Merești	1818—1848
6. Ocland	1818—1848
7. Orășeni	1818—1848

8. Petreni	1818—1848
9. Satu Nou	1818—1848
10. Sînpaul	1818—1848

Plasa Mugeni

1. Aluniș	1818—1848
2. Beta	1818—1848
3. Dejuțiu	1818—1848
4. Dirjiu	1818—1846
5. Dobeni	1818—1848
6. Iașu	1818—1848
7. Jacodu	1818—1848
8. Lutița	1818—1848
9. Mățișeni	1818—1846
10. Mugeni	1818—1848
11. Mujnă	1818—1848
12. Oțeni	1818—1848
13. Tăietura	1818—1848
14. Ulieș	1818—1848

Plasa Praid

1. Atia	1818—1848
2. Bențid	1818—1848
3. Bisericani	1818—1848
4. Bulgăreni	1818—1848
5. Corund	1818—1848
6. Dealu	1818—1848
7. Lupeni	1818—1848
8. Mihăileni	1818—1846
9. Morăreni	1818—1848
10. Ocna de Jos	1818—1848
11. Ocna de Sus	1818—1848
12. Păuleni	1818—1848
13. Praid	1818—1848
14. Satu Mic	1818—1848
15. Ulcani	1818—1848

Plasa Văleni

1. Alexandrița	1818—1848
2. Arvățeni	1818—1848
3. Avrămești	1818—1848
4. Chinușu	1818—1848
5. Feliceni	1818—1848
6. Fîncel	1818—1848
7. Locodeni	1818—1848
8. Nicolești	1818—1848
9. Odorheiu Secuiesc	1824—1848
10. Teleac	1818—1848
11. Vasileni	1818—1848
12. Văieni	1818—1848

Plasa Vlăhița

1. Abuș	1818—1848
2. Bădeni	1818—1848
3. Călugăreni	1818—1848
4. Căpîlnița	1818—1848
5. Ghipeș	1818—1848
6. Comănești	1818—1848
7. Lueta	1818—1846
8. Mărtiniș	1818—1848
9. Rareș	1818—1848
10. Vlăhița	1818—1848

Scaunul secuiesc Trei Scaune*Plasa Cernatu de Jos*

1. Mățișeni	1818—1848

Trei hrisoave domnești regășite

Neamul Săsenilor din satul Bîscenii de Jos, comuna Calvinii, județul Buzău, a cărui întemeiere s-a petrecut în jurul anului 1700¹, dar ai cărui strămoși, Mărginenii, sînt atestați documentar încă din 1610², a deținut în prima jumătate a secolului al XVIII-lea un domeniu de aproximativ 5 000 de pogoane³, în afară de alte proprietăți extrabîscenene⁴ și, în consecință, un interesant portofoliu de documente istorice.

În anii 1930—1933 aceste documente au fost copiate de un student, care le-a introdus în extenso ca anexe în lucrarea sa de licență. Neposedînd în acea vreme — 1935 — banii necesari pentru a o tipări, el s-a mulțumit să publice în 1938 un rezumat al ei într-o revistă din Buzău⁵. În acest rezumat, documentele amintite, printre care și cele trei care fac obiectul acestui articol, sînt menționate numai cu data și un foarte scurt rezumat⁶.

După apariția legii Patrimoniului Cultural Național, Coralia Săseanu a încredințat Arhivelor Statului Buzău pachetul de documente, dar cele trei hrisoave și altele lipsesc, fiind pierdute în timpul ultimului război mondial.

Aceleași împrejurări au condus și la distrugerea lucrării licențiatului din 1935. Au scăpat numai paginile 241—244, adică tocmai textele celor trei hrisoave în cauză. Pe de altă parte, copii de pe acestea au fost trimise la Arhivele Statului Buzău cu rugămintea de a fi păstrate în pachetul Coralia Săseanu din care fac parte integrantă ele avînd deosebită importanță.

Mai întîi, se cade a se aminti că toate obștile menționate în aceste hrisoave (Bisca de Jos, Vereș, Frăsinet etc.), ca toate celelalte, se aflau în destrămare avansată încă din secolele XV—XVI⁷. Este drept că marii boieri nu pătrunseseră încă cu acaparările lor în zonă. În schimb, unii dintre moșnenii locali, puțini la număr, se îmbogățeau, în timp ce majoritatea celorlalți sărăceau și-și vindeau la prețuri modeste părțile de moșie. Mai mult, nu de puține ori cumpărările se făceau prin abuz. Este cazul „mîncinosului” Micu din porunca lui Radu Șerban voievod, datată 24 noiembrie 1610. Înselînd buna credință a voievodului și a marilor boieri martori, „Micu n-au făcut carte numai pe a treia parte (pe) care au fost cumpărat”, cu 36.600 de aspri gata de la Chira călugărița, „ci au făcut pe toată moșia călugăriței” din Bisca de Jos. Readus în fața voievodului de Chira, „au rămas Micu de judecată” și i s-a recunoscut numai o treime.

¹ Gion Ionescu, *Săsenii din Bîscenii de Jos. Spiță de neam*, în „Revista Arhivelor”, An. LXI (1984), vol. XLVI, nr. 4, p. 454—464.

² Vezi hrisovul din 24 noiembrie 1610 din acest articol.

³ Arh. St. Buzău, Colecția de achiziții și documente, pachet. IX, depunerea Coralia Săseanu, documentele 8, 9, 10, 45, 84; Arh. St. București, colecția Documente istorice, DCCLX/43.

⁴ Arh. St. București, colecția Documente istorice, CCCCLXVI/5B; fond. Inaltul Divan, dosar 74/1837, f. 19—21.

⁵ Horia Constantinescu, *Vechi biserici de lemn de pe valea Bisca Chiojdului*, în „Ingerul”, X, 1938, nr. 3, p. 221—223.

⁶ *Ibidem*, p. 222, nota nr. 3.

⁷ Gion D. Ionescu, *Două hrisoave domnești referitoare la moșii de pe valea Bisca Chiojdului*, în „Revista Arhivelor”, An. LX (1983), vol. XLV, nr. 2, p. 155—158.

Pentru a întări convingerea că acest document a existat menționăm componența sfatului domnesc, și anume martorii amintiți, în comparație cu cei prezenți în alt act, tot din 24 noiembrie 1610, publicat în volumele de documente ale Academiei R.S.R.⁸ În ambele hrisoave apar Cernica mare vornic, Lupu mare logofăt, Nica mare vistier, Mirzea mare spătar, Bărcan stolnic, Costea comiș, Stan-
ciu paharnic și Leca mare postelnic.

În celelalte două hrisoave se înfățișează în postura de cumpărători ai multor ocine, mai întâi Stan Mărgineanu și apoi fiul său, Stoica Mărgineanu. La 14 ianuarie 1622 Stan era martor într-un zapis prin care lui Mihalcea vornic din Pătirlagele i se dăruia un vad de moară în Cislău. Stan își însoțea semnătura cu imprimarea sigiliului inelar⁹. Acest inel avea să treacă la fiul său, Stoica, și se află imprimat pe un zapis din 1649¹⁰.

Documentul care îl înfățișează pe Stan Mărgineanu datează din 8 mai 1617. Alexandru Iliș voievod întărea lui Stan mai multe ocine sau părți din ocine pe care le cumpăraseră de la alți moșneni nevoiași din Bisca de Jos. În cazul ocinei întregi a Dadăi sau Dodăi, Stan plătea cu „patru boi, două vaci cu lapte, un cal și 1000 de aspri gata”. Unui nepot al său, Preda, Stan îi plătea 900 de aspri și „doi boi”, ceea ce arată că Stan era și un crescător și negustor de vite.

Din compararea martorilor arătați de acest hrisov cu cei dintr-un alt hrisov numai cu 2 zile mai vechi (6 mai)¹¹, se constată că ei erau aceiași, și anume: Dumitru mare ban al Craiovei, Cîrstea mare vornic, Nica mare logofăt, Sterian mare vistier, Păruș mare spătar, Goran stolnic, Mirzea paharnic și Iano mare postelnic. Este încă un indiciu al existenței și autenticității documentului.

În sfârșit, cel de al treilea document, o carte domnească (fragment), se referă la cumpărăturile lui Stoica Mărgineanu, ocine din moșiile Veres, Frăsinet, astăzi Cătina, și Bisca de Jos, precum și la cele ale surorii sale, Gherghina: vie și stinjeni în cîmp, în moșia Săseni, partea Bădicească de pe valea Nișcovului¹². Printre vinzători se afla și bătrîna călugăriță Chira, care își sacrifică ultima ei avere, a șasea parte din ocina ce avusese în Bisca de Jos, vadul de moară și locul de casă.

Documentul cuprinde unele amănunte prețioase pentru istoria comunei Calvini. Astfel, Matei Basarab voievod îl menționează pe Stoica Mărgineanu, ca „sluga domniei mele”, cum avea să-l amintească și în mai 1645¹³, cu ocazia altor cumpărături. Pînă la recuperarea acestui fragment, s-a crezut că Stan Mărgineanu a avut trei fii: Stoica, Dragomir și Gherghina. Fragmentul precizează că Gherghina îi era soră și nu fiu.

Se mai amintește că aproape întreaga avere a celor trei frați a ajuns în stăpînirea lui Stoica. O fiică a acestuia — numele nu i se cunoaște — a fost căsătorită cu Radu II Săseanu și amindoi au întemeiat neamul Săsenilor din Biscenii de Jos.

⁸ *Documente privind Istoria României*, XVII, B, vol. I, 1951, p. 492.

⁹ *Ibidem*, vol. IV, 1952, p. 82.

¹⁰ Arh. St. București, colecția Documente istorice, C/175.

¹¹ D.I.R., XVII, B, vol. III, 1951, p. 130.

¹² Mențione pe un Octoih de la 1742, publicată de N. Iorga, *Trei biserici muntene, Pietroșița, Calvini și Cremenari*, în „Buletinul Comisiei Istorice”, XXIV, 1931, p. 53—54.

¹³ Arh. St. Buzău, Colecția de achiziții și documente, pachet. IX, depunerea Coralia Săseanu, document. 1 a; Gion Ionescu, *Un hrisov inedit de la Matei Basarab Vodă*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1979, p. 184—186.

Se pare că Stoica a fost slujitor al Cantacuzinilor și că, prin intermediul său, marele spătar Mihai a pătruns cu stăpînirea în moșiile Biscii Chiojdului¹⁶. De asemenea, partizan probabil al lui Toma Cantacuzino, Stoica s-a refugiat în Moldova, refugiu din care nu s-a mai întors. Averea lui Stoica a constituit începutul amintitului domeniu de aproape 5000 de pogoane, pe care l-a realizat nepotul său Mihai Săseanu, unicul fiu al lui Radu II Săseanu. Toate acestea explică de ce actele vechi ale Mărginenilor, printre care și cele trei porunci de întărire regăsite astfel, s-au aflat în portofoliul Săsenilor și al urmașilor acestora unde ele trebuie reîntegrate.

GION D. IONESCU

1

1610 (7119) noiembrie 24, *Tîrgoviște*. În urma unei judecăți Radu (Șerban) voievod întărește Chirei călugărița și fratelui ei Ștefan două părți din trei ale ocinei ce o aveau în moșia Bisca de Jos, județul Secuiei, iar lui Micu „mincinosul”, rămas de judecată, numai o parte, a treia.

Cu mila lui Dumnezeu, Io Radu voievod și domn a toată Țara Românească, nepotul răposatului Basarab voievod, dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele călugăriței Chira și frate(lui) său Ștefan și feciorilor săi, cîți Dumnezeu îi va dărui, precum să se știe că le-am dat lor moșie la Bisca de Jos...¹, partea călugăriței Chira două părți, iar o parte au fost vîndut-o călugărița Chira, că această moșie ce am zis mai sus este a ei veche și dreaptă moșie de danie.

Iar după aceea, Micu n-au făcut carte numai pe a treia parte, (partea) care au fost cumpărat, ci au fost făcut carte pe toată moșia călugăriței Chira care au fost cumpărată pe 36.600 de aspri gata.

Apoi stînd ei la judecată, toți de față înaintea domniei mele, călugărița Chira cu Micu, îndată domnia mea, văzînd adevărul cum au fost cumpărat Micu din partea călugăriței Chira numai a treia parte, iar n-au fost cumpărat moșia ei toată și am aflat aceasta de la Micu mincinosul.

Și au rămas Micu de lege și de judecată dinaintea domniei noastre.

Pentru care poruncim ca (Micu) să nu mai aibă amestec cu moșia călugăriței Chira.

Drept aceea, am dat domnia mea călugăriței Chira și frate(lui) său Ștefan pre această moșie de danie, ce am zis mai sus, ca să (le) fie lor stătătoare, feciorilor și nepoților lor, neclintit de nimeni, după zisa domniei mele.

Deci și martori am pus domnia mea (pe) jupan Cernica mare vornic, jupan Lupu mare logofăt, Nica mare vistier, Cîrstea mare spătar, Bărcan stolnic, Costea vornic, Stanciu paharnic și jupan Leca vel postelnic.

Și ispravnic Lupu mare logofăt.

Și am scris eu, Neagoe logofăt, în cetatea Tîrgoviștei.

Luna noiembrie, 24 zile, leat 7119 (1610).

Arh. St. Buzău, Colecția de achiziții și documente, pachet. IX, depunerea Coralia Săseanu, document. 142.

¹ Loc rupt în document.

2

1617 (7125) mai 8, *Tîrgoviște*. Alexandru Iliș voievod întărește lui Stan Mărgineanu mai multe părți de moșie (arătură, siliste, curături, vaduri de mori) pe care le cumpărase de la Mihai, Dada, Prêda și alții din Bisca de Jos, plătindu-le cu bani gata sau cu animale.

¹⁶ Gion Ionescu, *Urme cantacuzinești în moșiile și satele din bazinul Biscii Chiojdului*, comunicare în ședința Comisiei de Heraldică Genealogie și Sigilografie din 13.I.1983.

Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voievod și domn a toată Țara Românească, fiul marelui și preabunului răposat Io Iliș voievod, dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele lui Stan Mărgineanu și feciorilor lui de aci, cîți Dumnezeu îi va dăru, precum să se știe că (i-)am dat moșie în Bîsca de Jos, partea Dadăi toată, din cîmp, din pădure și din apă și de peste tot hotarul...¹ și din siliștea satului și cu casă cu tot, pentru că au cumpărat Stan Mărgineanu pre patru boi și pre două vaci cu lapte și pre un cal și pre o mie de aspri gata...¹

Și au mai cumpărat Stan Mărgineanu de la...¹ trei pămînturi de arătură și un loc de casă, pre trei sute (de) aspri gata.

Și au cumpărat Stan Mărgineanu (alte trei) pămînturi și a treia parte din hotarul lui Dragomir.

Și au mai cumpărat Stan Mărgineanu un loc de curătură de la Mihai pre o sută și șaptezeci (de) aspri.

Și iarăși au cumpărat Stan Mărgineanu de la nepotul său Preda, partea lui din apă, cîtă se va afla, pe nouă sute (de) aspri și pre doi boi.

Și i-au vîndut acești oameni ce sînt numiți mai sus pre această moșie ce am zis mai sus, de a lor bunăvoie și cu știrea tuturor megieșilor dimprejurul locului, și din sus și din jos, anume popa Voinea ot Bîsca de Jos și Dragomir și Stan Rîmniceanu și Drăgoi și Ștefan brat ego.

Pentru aceasta am dat domnia mea lui Stan Mărgineanu pre acestea neclintit de nimeni, după zisa domniei mele.

Drept aceea și mărturie am pus domnia mea pe : jupan Dumitru mare ban al Craiovei și jupan Cîrstea mare vornic și jupan Nica mare logofăt și jupan Sterian mare vistiernic, și jupan Păruș (mare) spătar și jupan Gorgan Stolnic...¹, și Mîrza paharnicul, și jupan Iona mare postelnic)

Și ispravnic jupan Nica mare logofăt.

Scriu-s-au în Tîrgoviște, luna mai 8 zile leat 7125 (1617)

Arh. St. Buzău, Colecția de achiziții și documente, pachet. IX, depunerea Coralia Săseanu, document. 143.

¹ Loc rupt în document.

3

1642¹. Fragment dintr-o poruncă de întărire dată de Matei Basarab voievod lui Stoica Mărgineanu și surorii sale Gherghina din Bîsca de Jos, județul Secuieni, care cumpăraseră niște părți din moșiile Frăsinet, Vereș, Bîsca de Jos și Săseni.

Cu mila lui Dumnezeu, Io Matei Basarab voievod dat-am domnia mea această poruncă a domniei mele (slugii domniei mele) Stoica (Mărgineanu) de la Bîsca de Jos, sud Saac, și feciorilor lui, cîți Dumnezeu îi va dăru, precum să se știe că am dat lui moșia la Vereș, din cîmp; din pădure, cîtă se va afla de peste tot hotarul, că au fost cumpărat Stoica această parte de moșie de scrie mai sus de la Stanciu de la Vereș, pe o mie (de) aspri gata și cu zăpis de la mîna lui de vînzare și cu marturi scriși în zăpis;

Și iar am dat (slugii domniei mele) Stoica de la Bîsca de Jos moșie la Frăsinet, la izvorul din vale de la valea lui Dobroslav, pînă la hotarul Bîscenilor (de Sus), din cîmp, din pădure, din apă, din uscat și de peste tot hotarul, din hotar pînă în hotar, pentru că au fost cumpărat Stoica această moșie zisă mai sus de la Stanciu din Frăsinet, partea lui toată pe cinci mii (de) aspri gata și cu zăpis de la mîna lui de vînzare și cu mărturiile ce sînt scrise, că s-au dat Stoicăi moșie la Frăsinet, iarăși din izvorul lui Dobroslav, pînă la hotarul Bîscenilor (de Sus) din cîmp, din pădure, și din apă și de peste tot hotarul, din hotar pînă în hotar, pînă unde au fost cumpărat Stoica această moșie pe o mie (de) aspri și cu zăpis de la mîna lui de vînzare;

Și iar i s-a dat Gherghinei, sora Stoicăi, 12 pogoane de vie părăginită și doisprezece stînjeni de moșie la Săseni, din partea Bădichii în dealul Săsenilor din apa Buzăului pînă la lacul (cu răchițele), din hotar pînă în hotar, că au fost cumpărat Gherghina aceste pogoane de vie și cu stînjenii de mai sus de la urmașul lui Dragomir din Săseni cu 6000 (de) aspri gata și cu zăpis de la mîna lui de vînzare și martori scriși.

Și iar am dat slugii domniei mele Stoica Mărgineanu la Bisca de Jos și un loc de casă, însă din partea călugăriei Chira, a șasea parte de peste tot hotarul și cu vad de moară.

Arh. St. Buzău, Colecția de achiziții și documente, pachet. IX, depunerea Coralia Săseanu, document. 144.

¹ Dată stabilită de Horia Constantinescu.

Din corespondența diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu (IV)*

Prima din epistolele reproduse aici, în limba maghiară¹, datează din 27 mai 1708 și a fost expediată din Potlogi comitelui Mihály Mikes (1667—1721), mai marele căpitan al celor Trei Scaune Secuiești, consilierul intim al principelui Francisc al II-lea Rákóczi, refugiat în Moldova²; expeditorul felicită pe ostașii curuți pentru neașteptatele succese obținute pe fronturile de luptă din Transilvania, Stiria și Austria inferioară împotriva trupelor imperiale conduse de generalii Rabutin și Heister (care, înlocuise la conducere pe Starhemberg trimis în Spania)³ și-și manifestă recunoștința față de Mikes că acesta se însărcinase să transmită corespondența lui Brâncoveanu adresată lui Rákóczi⁴ și, în același timp, să expedieze și scrisorile de răspuns ale principelui. Este singura misivă trimisă de Brâncoveanu curuților în ungurește, probabil pentru facilitarea înțeleșului mesajului și grăbirea satisfacerii solicitărilor formulate, domnul recurgând, după toate aparențele, la serviciile diacului său de cancelarie pentru limba maghiară, Toader Corbea⁵.

* Părțile I și II au fost publicate în „Revista Arhivelor”, an LXII (1985), vol. XLVII, nr. 1, p. 78—84 și nr. 3, p. 338—343, iar partea a III-a *ibidem*, an LXIII (1986), nr. 1, p. 56—64.

¹ Datorz transcrierea și traducerea acestui document bunăvoinței prof. dr. Andrei Magyari de la Universitatea din Cluj-Napoca, iar verificarea lor amabilității colegului meu dr. Ludovic Demény de la Institutul de istorie „N. Iorga”. Ambilor le adresez cele mai calde mulțumiri.

² Pentru contele Mikes vezi partea I a studiului de față, apărut în „Revista Arhivelor”, LXII (1985), nr. 1, p. 83, n. 26. Pentru activitatea sa în Moldova a se consulta și jurnalul comitelui István Wesselényi la data de 24 aprilie 1708, cf. Wesselényi István, *Sanyarú világ. Napló 1703—1708, II 1707—1708* (editori L. Demény și A. Magyari), București, 1985, p. 506.

³ Amănunte la Carol Göllner, Paul Abrudan, *Francisc Rákóczi al II-lea (1704—1711)*, București, 1983, p. 153—157.

⁴ Vezi scrisoarea lui Brâncoveanu către Rákóczi, expediată în aceeași zi, 27 mai 1708, din Potlogi și anexată misivei trimise lui Mikes, în partea a III-a a studiului de față în „Revista Arhivelor”, anul LXIII (1986), vol. XLVIII, nr. 1, p. 58—59, nr. 7.

⁵ *Ibidem*, LXII (1985), vol. XLVII, nr. 1, p. 78.

Ultimele două scrisori, avînd textul în limba polonă⁶, sînt adresate marelui hatman al Coroanei, Adam Mikolaj Sieniawski, (1666—1726)⁷ și, respectiv, voievodului Mazoviei, reprezentant al regelui August al II-lea la Poartă, Stanislaw Chomętowski (1673—1728)⁸; ele cuprind știri politice de un deosebit interes.

În prima misivă, Brâncoveanu își manifestă satisfacția pentru convocarea „Seimului confederaților”, la 4 februarie 1710, la Varșovia, de către August al II-lea, după restaurarea sa pe tronul Poloniei, în urma înfrîngerii lui Carol al XII-lea, regele Suediei, la Poltava (8 iulie 1709) și a pierderii coroanei de către protejatul acestuia, Stanislaw I Leszczyński⁹. De la Poartă domnul român anunță importante schimbări și anume mazierea marelui vizir Ali Corlulu pașa¹⁰ și înlocuirea sa prin ultimul reprezentant al puterii, odinioară, familii a Köprülüzilor, Numan pașa¹¹; după ce presupune că fostul demnitar înlăturat va fi exilat în Crimeea, Brâncoveanu critică activitatea sa, deoarece a lăsat treburile împărăției otomane într-o stare de mare confuzie și delăsare. Apoi domnul transmite știri în legătură cu întrevăderea avută la Tighina (Bender), unde se refugiasc Carol al XII-lea, de Devlet Ghirai al II-lea, hanul tătarilor din Crimeea (1708—1713), cu seraskierul cetății, Cerkez Iusuf pașa, ce au propus monarhului suedez reîntoarcerea în patria lui, ceea ce acesta a refuzat. Dimpotrivă, regele urmărea provocarea unui conflict între Poartă și Rusia lui Petru cel Mare, ca și între aliatele acestora, respectiv hanatul Crimeei și Polonia, la care atît hanul cît și seraskierul nu s-au angajat¹². Totodată, unul din numeroșii demnitari poloni susținători ai lui Leszczyński, rămași pe lângă Carol, starostele de Halici, sub pretextul mergerii la băi, s-a deplasat la Istanbul, desigur ca să unească. Brâncoveanu a fost informat la rîndul său de intenția lui Sieniawski de a trimite o solie la Poartă pentru recunoașterea reîncăunării lui August al II-lea. Informația s-a dovedit exactă deoarece într-adevăr a fost numit un sol extraordinar în persoana maestrului de vinătoare al Coroanei, Rybiński, spre a merge la Istanbul pentru discutarea unei game de probleme mai largi¹³; de aceea Brâncoveanu cerea să fie informat amănunțit despre activitatea viitorului emisar polon. Scrisoarea mai este interesantă deoarece relevă și unul din canalele folosite de domnul român spre a menține contactul cu marele hatman al Coroanei și anume negustorul numit Eftimie, despre care nu știm nimic din alte surse.

⁶ Transcrierea și traducerea textului polon a fost efectuată de regretatul profesor Ilie Corfus, căruia îi păstrez o pioasă amintire. Recunoștința mea se îndreaptă și către slavistul Mihai Mitu care a verificat de cîrind aceste operații.

⁷ Vezi nota sa bibliografică, în partea I a studiului de față în „Revista Arhivelor”, LXII (1985), vol. XLVII, nr. 1, p. 82, n. 22.

⁸ *Ibidem*. Alte amănunte asupra soliei sale în *Călători străini despre țările române*, vol. VIII, București, 1983, p. 584—587.

⁹ Jozef Gierowski, *From Radoszkowice to Opatów. The History of the Decomposition of the Stanislaw Leszczyński Camp, in Poland at the XIth International Congress of historical Sciences*, Warszawa, 1960, p. 234—237; Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, 1980, p. 38.

¹⁰ Mare vizir otoman între 3 mai 1706 și 16 iunie 1710.

¹¹ A deținut viziratul doar două luni între 16 iunie și 18 august 1710, fiind înlocuit apoi cu Mehmed Baltagi pașa, între 18 aug. 1710 — 20 nov. 1711, comandantul trupelor otomane în campania de la Prut din vara anului 1711. Amănunte asupra instabilității politice de la Poartă în această perioadă la Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 249—251; V. Ciobanu, *Les Pays roumains au seuil du 18e siècle. Charles XII et les Roumains*, București, 1984, p. 92—93.

¹² *Ibidem*, p. 90—96.

¹³ V. Ciobanu, *Relațiile ... româno-polone ...*, p. 39.

Oricum Brâncoveanu a întreținut și o corespondență cifrată cu Adam Sieniawski în această perioadă¹⁴, demonstrând interesul său pentru evoluția raporturilor polono-otomane în cadrul conflictului ce opunea pe turci, tătari, suedezi și partizanii lui Leszczyński rușilor lui Petru cel Mare și aliaților lor de la Varșovia. Reiese atât din scrisoarea sa latină adresată hatmanului Coroanei la 17 septembrie 1713¹⁵ cât și din cea pe care o publicăm acum trimisă reprezentantului lui August al II-lea la Poartă, Chomełowski, în același an, dar nedatată, că domnul român se însărcinase cu transmiterea — în mod discret — a depeșelor cu caracter confidențial schimbate între guvernanții de la Varșovia cu reprezentantul lor de la Constantinopol. În schimb cerea la rindul său să capete informațiile ce-i puteau fi utile.

Înceind prezentarea lotului de scrisori schimbate de Brâncoveanu cu reprezentanții răscoalei anti-habsburgice a curuților, cu principele Francisc al II-lea Rákóczi, ca și cu demnitarii poloni și cu regele August al II-lea putem constata realismul politic pragmatic al domnului și dinamismul diplomației sale pusă în slujba apărării intereselor țării în situația tulbure creată în sud-estul Europei la începutul secolului al XVIII-lea de rivalitatea dintre marile puteri ale vremii.

PAUL CERNOVODEANU

1

1708 mai 27, Potlogi. Constantin vodă Brâncoveanu către comitele Mihály Mikes felicitându-l pentru succesele militare repurtate în Transilvania și, mulțumindu-i pentru primirea unei scrisori din partea principelui Rákóczi prin intermediul său, îi trimite în Moldova odată cu răspunsul său și o misivă destinată lui Rákóczi.

Illustrissime Domine

Amice, et vicine Nobis observandissime

Ugy az Felséges Fejedelem kedves Atyámfianak, k(e)g(ye)lmed által küldött becsületes levelit azmint Podolinbol, qua(m) presentis dátált k(e)g(ye)lmed levelit is illendő becsülettel és szeretettel vettük, melyeknek continëntiojából mind az eő N(agysá)ga szerencsés előmenetelit s friss jó egészségit, az mint k(e)g(ye)lmediét is megértvén, igen örülünk, szivessen kívánván, hogy ez levelünk is ugy eő N(agysá)gát, amint k(e)g(ye)lmedetis azon kívánt boldog állapotb(an) találhassa.

¹⁴ Vezi partea I a studiului de față în „Revista Arhivelor”, LXII (1985), vol. XLVII, nr. 1, p. 82, n. 22. Pisarul de limbă polonă al lui Brâncoveanu a fost Andreas „Wolff” *ibidem*, p. 78).

¹⁵ Publicată în partea a III-a a studiului de față în „Revista Arhivelor”, LXIII (1986), vol. XLVIII, nr. 1, p. 62.

N(e)g(ye)lmed pedig nem csak, hogy nem neheztelte az Fejedelem eő N(agsá)ga nekünk szóllo levelit maga embere által hoz(z)áng dirigálni, de még jövendőbeli jóakarattját is igéri, mikor akarnók eő N(agsá)ga nak, avagy választ, avagy anélkül is levelét írni, hogy k(e)g(ye)lmed maga 'alkalmatosságával, eő N(agsá)ga kezéhez onnan Moldovából feldüldheti. Mi, ez k(e)g(ye)lmed úgy hoz(z)ánk való affectioját nagyon vessük, és mint igaz régi jóakarónk(na)k barátságosan köszönünk is. Melyhez képest, bizván az k(e)g(ye)lmed sinceritásab(an) in acclasis és levelünket pro promotione, ad Serenissimum Principem, et Dilectissimum Fratrem k(e)g(ye)lmedhez küldünk, hasonló occurentiákban magunkat is igervén, hogy promptissimi, in simillium retaliationē jelen leszünk.

Ezen kivül, ha olly melto, occurentiai onnan fellyül k(e)g(ye)lmed(ne)k lesznek, kívánnjuk ne sainallyon k(e)g(ye)lmed velünk is azokat közleni, és igen obligatusok leszünk k(e)g(ye)lmed(nek). His Illustritatem Vestram D(omi)nae protectioni atque tutelae recommendantes manemus.

Illustritatis Vestrae

Amici et Vicini servire paratissimi

Potloczj

die 27-ma Maj A(nn)o 1708

(In caractere chirilice :)

Costandin Brâncoveanu isc(al)

{Adresa pe un plic separat:}

Illustrissimo Domino Comiti Michaeli Mikes, Serenissimi Principis Rakocj intimo Consiliaris Domino Amico et Vicino Observandissimo.

(L.S.)

Redditae 5 Iuny A(nno) 1708 in pago Rudany.

Original sigilat cu pecetea domnească în ceară roșie pe plic; Magyar Országos Levéltár, Budapest, G 15 Aspremont, Caps. AL, Fasc. 16, no. 13 (fo 31, 32).

Prea Strălucite domn, prieten și vecin al nostru,

Am primit cu cinste și plăcere ațit cinstita scrisoare a Măriei Sale principele, prietenul nostru drag, expediată de domnia ta, cit și scrisoarea trimisă de domnia ta datată recent, din conținutul căroră am înțeles succesele Măriei Sale și buna lui sănătate precum și sănătatea domniei tale. Ne bucurăm foarte mult dorind ca scrisoarea noastră să vă găsească pe Măria Sa și pe domnia ta în aceea stare fericită la care nădăjduim.

Domnia ta nu numai că nu ai refuzat să ne trimiți prin omul domniei tale scrisoarea Măriei Sale principelui adresată nouă, dar ne asigură de bunăvoință și pe viitor, făgăduindu-ne că atunci cînd dorim să trimițăm răspuns sau o altă scrisoare Măriei Sale, domnia ta, prin omul tău, vei expedia-o de acolo din Moldova. Am primit cu mare plăcere bunăvoința pe care o arăți față de noi și îți mulțumim cu prietenie ca un vechi prieten bun. Astfel biziindu-ne pe sinceritatea domniei tale am trimis o scrisoare domniei tale și inclusă în ea epistola adresată serenismului principe spre expediere, făgăduindu-vă că și noi te vom servi foarte de grabă în această privință.

Apoi dacă veți primi știri de acolo de sus, te rugăm să nu pregeți a ne da de știre și nouă. Vom fi foarte îndatorați față de domnia ta.

Al strălucirii voastre, prieten și vecin și oricînd îndatoritor

Potlogi în ziua de 27 mai anul 1708

(In caractere chirilice :) Costandin Brâncoveanu isc(al)

(Adresa pe un plic separat :) Preailustrului Domn. Domnului comite Michael Mikes, sfetnic de taină al prea înaltului Principe Rákóczy, Domnului Prieten și Vecin nouă preavrednic de cinstire.

Inmîinate la 5 iunie anul 1708 în satul Rudeni.

2

1710 iunie 30, București. Constantin Brâncoveanu către Adam Mikolaj Sieniawski, castelan de Cracovia, mare hatman al Coroanei, luînd cunoștință despre Seimul confederațiilor de la Varșovia, își manifestă satisfacția pentru restaurarea regelui August al II-lea. Face cunoscută mazierea marelui vizir Ali Çorlulu pașa și posibila sa exilare în Crimeea, fiind înlocuit în această demnitate de Numan pașa din familia Köprülüzilor. Nădăjduiește ca noul mare vizir să pună orînduială în treburile împărăției, rău administrate de predecesorul său. Transmite știri despre Carol al XII-lea refugiat la Tighina și despre intrigile urzite spre a strica pacea între turco-tătari pe de o parte și ruso-poloni pe de alta. Întrevederea de la Tighina între seraskierul otoman Cerkez Iusuf pașa și hanul tătarilor din Crimeea, Devlet Ghirai al II-lea. Starostele de Halici, partizan polon al regelui Stanislav I Leszczyński și al lui Carol al XII-lea, a plecat la Istanbul. Domnul asigură pe Sieniawski că îl va ține la curent cu cele ce va afla pe calea obișnuită a negustorului Eftimie. Este informat că marele hatman al Coroanei va trimite solie la Poartă. **Roagă să fie încunoștințat din timp de orice acțiune a sa.**

Excerpt z Listu Hospodara JMci Multanskiego pisanego do J-o. m. Pana Kasztellana Krakowskiego h.w.k. z Boguresta die 30 Jūny 1710 A-o.

Teraz umyslnie expressa mego do W.M.M. Pana expedyowawszy przy nalezytym ukłonie y przyjacielskim affekcie, który WMosci m. m. Panu zasylam, wszechmogącego Pana Boga upraszam aby y potomne te moje Braterskie Listy, przy zupełnym zdrowiu y szczęśliwych Successach W. m.m. pana zawitać mogli na chwale Imienia Jego y pożytek familicy y oyczyny swoiey. Z relacyi powracających z kraiow W.m.m. Panastwa y inszych to jest od Pospolstwa dowiedziawszy się o skonczoney szczęśliwie Walney Radzie Warszawskiej, wszyscy pospółu cieszyliśmy się, mając y Bogu nadzieję ze po wielkich szkodach, confuzyach ktore się y koronie W.m.m. Panstwa stały alia rerum felix facies teraz nastąpić moze, y on wszystkie in statum et bonum ordinem postawi. Z naszych kraiow to teraz mamy godniejsze do oznaymienia, iz na tych dniach inopinate mutatie z Urzędu Wielkiego Wezyra (ktory człowiek dosyk był wielki y Tyran) stała się, o którym jedni powiadaią, ze go in exilium posłano do Krymskiego miasta Seby nazwaney, drugim zaś się zda ze podobno nie dadzą mu całym dochodzić na one naznaczone miejsce, na ktorego miejscu insperate przystal ieden Nomine Pasza z Familicy Kipruliow, ktorego wszyscy za człowieka mądrego, uczonego y sprawiedliwego mają, lubo iako rozumny y experiencyą mający. Ludzie powiadaią trudno temu wezyrowi na początku one rzeczy sprawić y na pierwszy Urząd wstąpić, który bywszy Wezyr confuse barzo et intricate nosił, lecz co za Success będzie tych czas pokaze. Krol Szwedzki ieszcze w Benderze zostaić, o którym tylko nie wątpię ze W.m.m. pan innotescie mieć będziez iak mu się tam powodzi, jednak co y tu słychać według powinności nie omieszkać oznaymic. Ze postquam Han jmsc do Benderu przybył y Konferencye z Seraskierem miał, co oni mu radzili o powrocie do Pansta swego, krol to nie przyjął, chcąc podobno aby go Turcy armate manu prowadzili, co oni zadną, miarą z Moskwą y W.m.m. Panstwem pacta frangere nie chcieli, y rozumni uważają ze nie będą to dla niego czynić, lubo po uczynia ney informacy do Porty od Hana y Seraskiera ieszcze na one Krolewskie požądane responsu nie dano y nie znać co dalej limitowano będzie. Tylko ze teraz nowy Wezyr zostal quid sequetur zkąd krotki czas pokaze. Ja cokolwiek będę miał, nie omieszkać W.m.m. pana awizować, iakosz

niedawno przez znanego kupca Ewtymiego do W.m.m. pana pisałem quae natenzas ferebantur. Jm P. Starosta Halicki moze y to W.m.m. Panu bydz notum ze po przyezdzie swoim do Benderu za kilka dni wziąwszy z sobą dziesienć ludzi do Stambułu przyszedł sub praetextu iako słychano do ciepłych łazni iakie w tych kraich znayduią się kompać się idzie. Od pospolstwa znowu onegday tu słychano ze od W.m.m. Pana Posłowie są ordynowani tak do Porty iako y do Hana poysć, ale poniewaz ieszcze doład effectus rei non apperet, proszę abym nie był privatus bonitate y gratia W.m.m. Pana y zebym tak suspensus animo nie stanął, albowiem iezeli od W.m.m. Pana konfirmacyi rzeczy nie mam od inszych choc y sluchać po staremu dubius ancepsque haeres. Za ten Braterski W.m.m. Pana affekt y ja tez powiniem zostanę wzaiemnie gotową Szuzbą z tutecznych kraioy się pokazać iako ten który iestem y zostale

W.m.m. Pana zyczliwym Przyjacielem, Bratem y sługa

Konstantin Hospodar Multanski

Muzeum Narodowe w Krakowie, *Biblioteka Czartoryskich*, ms. III 5858, f. 19.238: a-c, copie.

Extras din scrisoarea milostivirii sale domnului Munteniei scrisă către dumnealui domnul castelan de Cracovia, mare hatman al coroanei, din București în ziua de 30 iunie anul 1710.

Expediind acum într-adins scrisoarea mea domniei tale, domnului meu milostiv, pe lângă cuvenita închinăciune și dragostea mea prietenească, rog pe domnul Dumnezeu atotputernic ca și aceste viitoare scrisori frățesti ale mele să poată ajunge să te vadă pe domnia ta, domnul meu milostiv, în deplină sănătate și succese fericite pentru slava numelui domniei tale și folosul familiei și domniei tale. Aflind din relatarea celor ce se întorc din țările domniei tale și de la alții, adică din popor, despre consiliul general de la Varșovia, terminat în mod fericit, ne bucurăm cu toții în deobște, avînd nădejde în Dumnezeu, că după daunele și confuziile mari care au avut loc și în regatul domniilor voastre, poate urma acum altă față fericită a lucrurilor și că el va pune toate în stare și în ordine bună. Din țările noastre, aceasta avem mai demn de înștiințat, că zilele acestea a avut loc schimbarea neașteptată din dregătorie a marelui vizir (care om a fost destul de mare și tiran), despre care unii spun că l-au trimis în exil într-un oraș din Crimeea numit Seebî, altora însă li se pare că probabil nu-l vor lăsa să ajungă întreg în acel loc indicat. În locul căruia a venit în mod nesperat unul cu nume de pașă din familia Köprülü, pe care toți îl consideră de om cuminte, învățat și drept, de asemenea cumsecade și avînd experiență. Spun oamenii că la început va fi greu acestui vizir să ajungă în cea dintîi dregătorie și să rînduiască acele lucruri pe care fostul vizir le-a lăsat foarte confuze și incurcate, dar ce fel de succes vor avea ele, timpul va arăta. Regele Suediei rămîne încă la Tighina, despre care deși nu mă îndoiesc că domnia ta, domnul meu milostiv, vei avea cunoștință cum îi merge acolo, totuși nu voi pregeta să-ți aduc la cunoștință după îndatorirea mea ceea ce se aude și aici. Și anume că după ce dumnealui hanul a sosit la Tighina și a avut o conferință cu seraschierul, ceea ce ei l-au sfătuit în legătură cu întoarcerea în țara sa, regele n-a primit, vînd se pare ca turcii să-l ducă cu mîna înarmată, lucru ce ei n-au vrut în nici un chip să rupă pactele cu Moscova și cu țara domniei tale, domnului meu milostiv, și cîi ce judecă cumsecade sîcote că nu vor face aceasta pentru el, cu toate că, după informația trimisă la Poartă de han și de serascher, nu s-a dat încă răspuns la acea dorință a regelui și nu se știe ce se va hotărî mai departe. Doar că acum este un nou vizir și ce va urma de aici se va arăta în scurt timp. Eu, orice voi avea, nu voi pregeta să te înștiințez pe domnia ta, domnul meu milostiv, după cînt am scris nu demult domniei tale prin cunoscutul negustor, Eftimie, cele ce s-au întîmplat între timp. Poate că și aceasta este cunoscut domniei tale, domnului meu milostiv, că dumnealui domnul staroste de Halici, luînd cîteva zile după sosirea sa la Tighină, zece oameni cu el, a ajuns la Stambul, sub pretextul, după cum s-a auzit, că merge la băile calde, care se află în aceste țări, să se scalde. Aici s-a auzit alăltăieri din nou din popor că de la domnia ta, domnul meu milostiv, sînt rînduți soli că să meargă atît la Poartă, cît și la han, dar fiindcă pînă acum încă rezultatul lucrului nu apare, rog să nu fii lipsit de bună-tatea și grația domniei tale, domnului meu milostiv, și să nu stai cu sufletul atît de supus la așteptare, aceasta pentru că dacă n-am din partea domniei tale, domnului meu milostiv, o confirmare a lucrurilor, de la alții, cu toate că le și

aud după vechiul obicei, rămân un moștenitor nesigur și îndoielnic. Pentru această dragoste frățască a domniei tale, domnului meu milostiv, voi rămîne și eu dator să mă arăt, la rîndul meu, gata a te sluji din țările de aici, ca unul care sînt și rămîn al domniei tale, domnului meu milostiv, binevoitor prieten, frate și slugă,

Constantin domn al Munteniei

3

(1713). Constantin Brâncoveanu către Stanislaw Chomętowski, voievod al Mazoviei și sol extraordinar la Poartă, făcîndu-i cunoscută trimiterea scrisorilor încredințate către destinatari. Primind chiar în acel moment misive pentru dînsul de la comandantul din Okopy i le trimite de îndată. Va încerca să-i aducă servicii după putință și cere la rîndul său să fie informat de tot ce ar fi mai de seamă.

Iasnie wielmożny m. panie woiewodo y g(ene)rale ziem mazowieckich, moy wielce msc panie y przyiacielu.

List W.m.m. Pana z nalezytym honorem y wszelka zyczliwosci moiey otrzymałem pro-pensiae, z ktorym oraz przysłane y mnie zlecone listy, bez zadney odwloki przez umyslnego mego wyprawilem ad destinatas manus. Iakoz y teraz odebrawszy promowowane od iego mosci pana kommandanta z Okopy¹, W.m.m. Pana concernentes literas, eadem promptitudine odsyłam W.m.m. Panu, będąc na kazda onegoz requizycya ochotwy, ktorey intra omne possi-bile satisfacere przyrzekam. Z naiac...² zem iest na zawsze W.M.M. Pana zyczliwy przy-iaciel i gotowy sluga

Upraszam wielce W.m.m. Pana aby co w terażniejszych okolicznosciach dignuni scitu byc moze w.m.m. Pan y nos participes uczynic raczył.

Archivum Korone Warszawskie, dział Mold. i Wołosk, Karton 43, no. 144 [Inw. Now.], original; copie fotografică la Biblioteca Academiei R.S.R., mss., Foto XXI/80.

(In caractere chirilice:) Costandin Brâncoveanu lsc(al)

¹ Okopy Św. Trójcy = Șanșurile (întăriturile) Sf. Treimi

² Cuvînt greu lizibil

Preaputernice milostive domnule voievod și general al țărilor Mazoviei, domnul și prietenul meu mult milostiv.

Am primit cu cinstea cuvenită și cu toată înclinarea inimii mele scrisoarea domniei tale, domnului meu milostiv, cu care am expediat fără nici o întârziere și scrisorile primite și recomandate mie printr-un într-adins al meu la mîinile destinate. Într-adevăr, și acum primind scrisorile trimise de dumnealui domnul comandant din Okopy și care te privesc pe domnia ta, domnul meu milostiv, le expediez cu aceeași promptitudine domniei tale, domnului meu milostiv, fiind receptiv la orice cerere a domniei tale, pe care făgăduiesc s-o satisfac în măsura a tot ce-i posibil. Cu ...¹ sînt pentru totdeauna al domniei tale, domnului meu milostiv, binevoitor prieten și slugă gata a te servi.

(In caractere chirilice:) Costandin Brâncoveanu lsc(al)

Îl rog mult pe Preamilostivul Domn ca ceea ce consideră a fi demn de știut în împrejurările de astăzi să binevoiască Preamilostivul Domn a ne face și pe noi părtași.

...din Viena Marelui Război

ÎNSEMĂRI (IX)

IRINA MAVROCORDAT

AMINTIRI DIN VIENA, 1914 *

6 iunie (1915) — Petrecut după amiaza în frumoasa grădină a Ambasadei Statelor Unite ale Americii, iar domnul Penfield ⁴⁰¹, în mare vervă, mi-a depănat amintirile lui de la Cairo, unde a fost agent diplomatic, (luînd-o) de pe timpul lui Ismail Paşa ⁴⁰². Mi-a povestit, între altele, că nimeni nu se pricepea să risipească banii atît de bine ca acel Ismail Paşa. Pentru inaugurarea canalului a cheltuit, ⁴⁰³ într-o singură zi, un milion de franci, a trimis cîte un iaht ca să aducă din Europa pe fiecare invitat de seamă, ca împăratul Napoleon (III) şi împărăteasa Eugenia ⁴⁰⁴, prinţul de Wales ⁴⁰⁵ etc. Cu acea ocazie a compus Verdi opera Aida iar Khedivul Ismail a poruncit să se construiască imediat un teatru pentru a o reprezenta (este chiar teatrul actual din Cairo) ⁴⁰⁶. Bijuteriile consoartei Khedivului şi ale prinţeselor egiptene par să fie de-a dreptul admirabile, incomparabile ca strălucire, şlefuială şi multitudine. D. Penfield a asistat la căsătoria (celuilalt) Khediv, destituit acum de englezi ⁴⁰⁷, şi se pare că la astfel de ceremonii este obiceiul să se arunce mulţimii şi chiar invitaţilor monezi de aur bătute special

* Prezentare, traducere şi note de Mircea Spiridoneanu. Prezentarea şi părţile anterioare ale jurnalului au apărut în „Revista Arhivelor”, an LIX (1982), nr. 2, p. 169—179; nr. 3, p. 264—271; an LX (1983), nr. 1, p. 55—63; an LXI (1984), nr. 1, p. 71—79; nr. 4, p. 432—442; an LXII (1985), nr. 2, p. 203—212; nr. 4, p. 427—433; an LXIII (1986), nr. 2, p. 201—209.

⁴⁰¹ V. nota 261.

⁴⁰² Ismail Paşa (1830—1895), vicerege al Egiptului (1863—1879), numit de Poartă în 1867 Khediv. Intrînd în grave dificultăţi financiare, vinde Angliei în 1875 acţiunile asupra Canalului de Suez şi acceptă controlul anglo-francez asupra finanţelor ţării. După eşecul tentativei de a înlătura acest control, a abdicat.

⁴⁰³ Canalul de Suez a fost inaugurat solemn la 11 noiembrie 1869. Evenimentul avea să fie celebrat însă din nou în 1871 (v. infra nota 406).

⁴⁰⁴ Potrivit literaturii, numai împărăteasa Eugenia a putut da curs invitaţiei.

⁴⁰⁵ Albert Edward (1841—1910), viitorul *Eduard VII*, rege al Marii Britanii şi al Irlandei (1901—1910); fiul cel mai mare şi al doilea copil al reginei Victoria şi al prinţului Albert de Saxa — Coburg und Gotha; căsătorit (1844) cu principesa Alexandra, fiica regelui Christian IX al Danemarcei. Vizita făcută în 1869 în Egipt este considerată a fi reprezentat pentru el evenimentul cel mai important din vremea cînd era prinţ de Wales.

⁴⁰⁶ Relatările ambasadului Penfield, bazate pe amintirile sale despre formaţiile ce i-au fost furnizate — şi acestea — mai tîrziu de interlocutorii lui egipteni, necesită, după cum se vede, unele precizări. Într-adevăr, în 1869 i se propusese lui Giuseppe Verdi să compună o operă special pentru Cairo, „unde fusese construit un teatru pentru a se celebra terminarea Canalului de Suez”, dar compozitorul italian a refuzat în două rînduri propunerea; acceptînd-o în cele din urmă în 1870, a terminat lucrarea, conform angajamentului, în ianuarie 1871; deoarece războiul franco-prusian a împiedicat procurarea costumelor necesare de la Paris, *Aida* a fost reprezentată în premieră mondială la 24 decembrie 1871; ea a marcat, pe de o parte, din nou inaugurarea canalului, iar pe de altă parte inaugurarea noului teatru, sau opere, din Cairo (cf. *Grove's Dictionary of Music and Musicians*, Ed. a V-a. Editat de Eric Blom. Vol. VIII, Londra, MacMillan and Co. LTD, 1954, p. 741).

⁴⁰⁷ Abbas Hilmi II (v. nota 262).

pentru ocazie. D. Penfield pretinde chiar că doamnele din corpul diplomatic își alegeau atunci intenționat rochiile, cu volane și pliseuri, ca să poată „găzdui” în număr cât mai mare cu putință micuțele piese aruncate cu mîna. Khedivul a luat de soție mai întîi o sclavă foarte frumoasă din haremul mamei sale. A avut cu ea mai mulți copii, apoi a repudiat-o și a luat o unguroaică, foarte dotată din punct de vedere artistic, foarte bună muziciană, de care era foarte tare îndrăgostit și care a îmbrățișat religia mahomedană ca să se poată căsători cu el. În care scop a fost cu Khedivul în pelerinaj la Mecca. Nu i-a dăruit copii. Acum, el trăiește la Viena, așteptînd evenimentele, și se consolează cu o mică parizlancă, pare-se destul de seducătoare. Pe cît de risipitor și cheltuitor era predecesorul lui, pe atît de econom și calculat este acesta, cu toată averea lui uriașă, pe care o administrează cu multă abilitate, sporind-o neîncetat prin afaceri fructuoase. Încă o anecdotă pe socoteala lui: și-a făcut studiile la Theresianum și cînd a trebuit să plece ca să se suie pe tronul Egiptului, împăratul Franz Joseph i-a pus la dispoziție un iaht și un amiral a fost însărcinat să-l însoțească pînă în țara sa. Dar s-a dezlănțuit o furtună teribilă și care nu i-a fost supărarea cînd s-a trezit că amiralul, pe care-l implorase să oprească iahtul și să-l debarce pentru că nu mai putea suporta chinurile răului de mare, îi răspunde că împăratul îi poruncise să nu facă nici o escală. „Lasă-mă-n pace cu împăratul dumitale, a strigat pasagerul, el stă liniștit la Schönbunn și habar n-are ce îndur eu!”

Încă o anecdotă nostimă cu Ismail Pașa, din timpul inaugurării Canalului de Suez. Împărăteasa Eugenia mărturisindu-și regretul de a nu fi asistat niciodată la o cununie musulmană, Ismail Pașa a exclamat: „Nu ați văzut niciodată o astfel de cununie și aceasta v-ar face plăcere?! Dar nimic mai simplu!” Și alegînd pe loc dintre demnitarii suitei sale un tînăr, i-a pus acestuia în vedere ca în următoarele două ore să se pregătească pentru a fi cununat. Pașa i-a desemnat și fată, o tînără din suita mamei sale, și căsătoria a fost celebrată așa cum se cuvenea, cu mare pompă și după ritualurile țării. De altfel, se pare că mariajul a fost foarte fericit, deși soții nu se cunoscuseră nici măcar din vedere înainte de ceremonie, și că după aceea soțul a ajuns la cele mai înalte demnități, ca recompensă pentru faptul că se arătase atît de ascultător față de poruncile suveranului.

8 iunie. — Starea sănătății regelui Greciei ⁴⁰⁸ se zice că ar fi foarte precară; se crezuse că e în afară de pericol după rezeecția coastelor, dar febra a crescut și bolnavul ar fi într-o situație dintre cele mai incerte.

Rușii continuă să se retragă, să piardă terenul cucerit în Galiția cu prețul atîtor sacrificii în oameni și muniții. Se întărește din ce în ce convingerea că dacă Dardanelele nu vor fi forțate curînd pentru a i se redeschide Rusiei comunicațiile, situația ar putea deveni dintre cele mai proaste pentru această țară, pe care Antanta își biziua atît de mult speranța în reușită.

Tot se mai afirmă că sîntem înțeleși cu Austria și că vom merge curînd cu ea împotriva rușilor.

Altă știre senzațională: Pašić ⁴⁰⁹, prim-ministrul Serbiei, ar fi venit aici zilele trecute ca să ajungă la o înțelegere în privința tuturor teritoriilor pe care Austria le-ar acorda acum Serbiei — care nu-i mai inspiră nici cea mai mică

⁴⁰⁸ Constantin I (v. nota 245).

⁴⁰⁹ Nikola Pašić (1845—1926), om politic sîrb. Fondator (1881) și conducător al Partidului Radical. Adept al idealului Serbiei Mari. În 1886, izgonit de guvernul regelui Milan IV, s-a refugiat în România, unde a rămas pînă în 1889, cînd, Milan abdicînd, s-a putut întoarce în țară. A fost apoi, rînd pe rînd, președinte al consiliului de miniștri al Serbiei (1891—1892, 1904—1918, cu intermitențe) și al Regatului Sirbilor, Croaților și Slovenilor (1921—1924, 1924—1926).

aversiune, dimpotrivă — ca să joace o festă Italiei în Albania. Știrea ar proveni de la Ministerul de Război.

Carp⁴¹⁰ pretinde a fi aflat de la București că Brătianu este în relații proaste cu Blondel⁴¹¹, ministrul Franței la București, deoarece acesta ar fi declarat că ar putea avea când vrea un cabinet Filipescu! Brătianu i-ar fi făcut cunoscut că nu-l mai primește și că dacă are ceva de comunicat, să o facă în scris.

D. Gryparis, ministrul Greciei la Viena, este foarte decepționat în legătură cu politica pe care o duce în prezent țara sa. Momentul intrării în acțiune alături de Antantă, așa cum voia Venizelos⁴¹², pentru a obține toate avantajele acordate ulterior Italiei, a fost lăsat să scape atunci când regele Constantin s-a pronunțat împotriva politicii preconizate de prim-ministrul său, atât de avizat, și când, sub influența germanilor, i-a retras lui Venizelos încrederea sa și l-a însărcinat pe Gounaris⁴¹³ cu conducerea treburilor. În prezent, cu toate avansurile pe care Grecia le face cabinetelor Antantei, nimeni nu mai vrea să trateze cu ea, nici să-i facă vreo promisiune.

9 iunie. — Soțul meu a avut o întrevedere cu ministrul afacerilor străine Burián⁴¹⁴, cu care prilej acesta și-a manifestat marea satisfacție în legătură cu succesele repurtate de armatele austro-ungare. După el, rușii ar fi disperați, dezorientați. Nu mai au ofițeri și trupele, lipsite de comandanți, se predau cu o ușurință extraordinară, nemaștiind ce să facă; pe deasupra, au pierdut atâtea puști și tunuri, încât sînt reduși la neputință.

După Przemyśl⁴¹⁵, cade acum Jaroslaw și curînd toată Galiția va fi din nou în mîna Austriei.

Mica republică Săn Marino a declarat și ea război Puterilor Centrale, urmînd a porni împotriva lor cu armata ei de 4000 de oameni. Este al unsprezecelea stat care le declară război.

Pînă acum, Germania nu a declarat război Italiei, se zice că așteaptă ca Italia să fie aceea care violează tratatul (Triplei) Alianțe. Vrea să evite astfel și ca întreprinderile germane din Italia, atât de numeroase, să fie confiscate etc.

Răspunsul pe care Statele Unite îl vor da notei justificative germane în legătură cu torpilarea „Lusitaniei”⁴¹⁶ inspiră aici o mare îngrijorare. Se speră totuși că se va găsi teren pentru înțelegere, căci nimeni nu dorește încă un dușman în plus.

Soția ambasadorului S.U.A., care a cheltuit pînă acum mai mult de un milion în spitalele austriace, a sistat orice ajutor după acest mirșav atentat la viața compatrioților ei, călători nevinovați, a căror singură „crimă” era de a se fi aflat pe o navă engleză.

Soțul meu și cu atașatul militar Stîrcea sînt foarte stînjiți de faptul că, deși prin mai multe telegrame s-a cerut un răspuns urgent în legătură cu invitația făcută atașatului nostru militar de a se duce pe frontul austro-ungar și german, guvernul nostru nu se decide nici să refuze politicos, nici să primească invitația. Aceasta pune legația într-o situație dintre cele mai jenante, pentru că

⁴¹⁰ Ion P. Carp, prim secretar al legației României de la Viena (v. nota 129).

⁴¹¹ Jean-Camille Blondel (1854—?), diplomat francez. Secretar la Londra (1880), Tanger (1883), Rio de Janeiro (1889), Tunis (1892), Berna (1895), Roma (1896), ministru în Mexic (1900), apoi, din 1907, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la București. În 1912—1913 a vrut să atragă România de partea Antantei; în primii ani ai războiului era însă pentru neutralitatea ei.

⁴¹² V. nota 244.

⁴¹³ V. nota 256.

⁴¹⁴ V. nota 123.

⁴¹⁵ V. nota 276.

⁴¹⁶ V. nota 356.

mereu se primesc telefoane de la Ministerul de Război și de la Ball Platz pentru a se cere explicații și se fac comentarii în legătură cu ceea ce ar putea ascunde o atare lipsă de curtoazie.

11 iunie. — Regele Greciei, care era pe moarte, și-a revenit, grație operației de rezeecție a costelor efectuate de marele chirurg vienez Eiselsberg ⁴¹⁷. Veștile de astăzi, totuși, nu mai sînt atît de bune. Se spune că Eiselsberg a luat 200 000 coroane ca să vină la Atena, preț considerat rezonabil, dat fiind că și-a lăsat clientela și spitalul și că operațiile îi aduc două milioane pe an.

Aflat noutăți dintre cele mai importante, prin persoane sosite de la Paris unde au avut ocazia să se informeze de la personalități cu rol de decizie în politica franceză. Se pare că francezii sînt foarte decepționați de ultimele insuccese rusești și exasperați de greutatea pe care Rusia le face României în legătură cu revendicările acesteia privitoare la Banat. S-a hotărît să se trimită Rusiei o notă somînd-o, mai ales după înfrîngerile suferite, să cedeze la toate punctele și în același timp o altă, amicală dar energică, adresată nouă, cerîndu-ne ca, odată rezolvate aceste puncte și garantată de către Anglia și Franța aplicarea lor, să ne pronunțăm dacă intervenim sau nu. În caz afirmativ, trebuia să ne luăm un angajament formal și să stabilim data precisă a intrării noastre în acțiune, cunoscînd că dacă această dată ar fi depășită, am fi putut intra indiferent unde ca să luăm indiferent ce, fie chiar și Basarabia, pentru că Antanta n-ar mai fi vrut nici măcar să-și aducă aminte de existența noastră. Se pare că Italia regretă acum că a acționat fără să ne prevină, fiindcă spera să obțină concesiile cele mai largi și mai avantajoase dacă vorbea numai de ea, iar pe de altă parte era încredințată că prin forța lucrurilor nu vom întîrzia s-o urmăim. Chiar dacă nu era vorba decît de un angajament verbal din partea Italiei, ea ar fi trebuit ca, odată cu revendicările ei, să le fi exprimat și pe ale noastre și să abordeze, deci, ambele chestiuni deodată. Or, la prima încercare de a discuta chestiunile ce ne privesc, Rusia s-a arătat neînduplecată, ceea ce a determinat Italia să se ocupe numai de treburile ei. Acum este foarte nerăbdătoare să intrăm și noi în horă, ca să-și vadă șansele de succes sporind cît mai repede. Ne hărțuie neîncetat cu presiuni făcute prin emisari ca să ne decidem, asigurîndu-ne că va pleda cauza noastră la masa verde și va sprijini din toate puterile revendicările noastre. Dar Brătianu răspunde pe bună dreptate: ne-ați mai păcălit o dată, așa că nu vom porni decît dacă vom fi dinainte siguri că drepturile noastre sînt recunoscute. Se pare că Anglia și Franța sînt absolut hotărîte să ne aibă alături de ele și se arată deosebit de amabile cu noi. Brătianu vrea de asemenea să ni se asigure libera trecere prin strîmtori.

A fost dată publicității nota americană, care este politicoasă, dar fermă. Presa de aici se bucură că nu este ultimativă și dă asigurări că se va ajunge la o înțelegere pentru a se evita un conflict.

Un călător, persoană de încredere, îmi spune că întîlnise pe drum vagoane germane plecate din Belgia cu destinația Galiția sau Serbia și a fost pur și simplu stupefiat cînd a văzut unul din ele, unde se afla de altfel și un ofițer, literalmente tapisat cu gobelinuri, unul avînd un colț distrus de foc (ceea ce dovedește că, înainte de a fi fost furat, imobilul care-l adăpostea fusese incendiat), și tot acolo un pat magnific, precum și mobile vechi, în cel mai pur stil Ludovic XV. În sfîrșit, capturi luate din Belgia de unul dintre reprezentanții celei mai veritabile „Kultur“-i ⁴¹⁸.

⁴¹⁷ V. nota 378.

⁴¹⁸ În l. germană în text.

20 iunie. — Veștile continuă să fie proaste pentru ruși în Galiția, unde austro-germanii cîștigă zi cu zi teren și Lembergul⁴¹⁹ este pe punctul de a fi recăpat.

Contesa Goluchowski a trecut prin momente extrem de penibile. Într-adevăr, una dintre ultimele corespondențe expediate de ambasada Italiei la Viena înainte de plecarea ambasadorului a fost confiscată și violată, iar între hîrtii era și o scrisoare adresată de contesa Goluchowski surorii sale din Italia și încredințată ducelui Avarna⁴²⁰ ca să ajungă la destinație fără a fi deschisă. Or, nu numai că această scrisoare a fost citită, dar era cît pe ce să fie chiar publicată, ca să se vadă ce este în stare să scrie soția unui fost ministru de externe al monarhiei⁴²¹, ce sentimente nutrește în realitate. Indignarea se explica prin faptul că respectiva contesă, franceză de origine (este o Murat) și scriind surorii ei din Italia, fără a-și ascunde bucuria din cauza intrării Italiei în război, ura succes deplin al Cvadruplei Înțelegeri și dorea ca și România să-și facă intrarea în scenă, astfel ca succesul să fie și mai sigur, și mai rapid. Numai cu mare greutate și datorită intervenției împăratului a reușit Goluchowski să-și salveze soția de scandal; de altfel trebuie spus că împăratul a dezaprobat violarea secretului corespondenței diplomatice, considerînd-o un procedeu nedemn, și și-a exprimat părerea de rău în legătură cu incidentul.

Atașatul nostru militar⁴²² locuiește la o pensiune de pe Alser Strasse, laolaltă cu cîteva familii, foarte interesante, între care niște italieni din Trento⁴²³, supuși austrieci, dar care urmăresc cu pasionat interes desfășurarea operațiilor militare dintre Italia și Austria și doresc cu ardoare victoria celei dintîi. Mai e și o rusoaică, măritată cu un ofițer austriac, dar care a rămas cu sufletul alături de patria ei mamă, mai sînt și niște polonezi, care visează la dezrobirea Poloniei... Ofițerul austriac a venit ieri pe neașteptate de pe front ca să-și vadă tînăra nevastă și, în cursul cîine, la care luau parte și ceilalți abonați ai pensiunii, și-a exprimat dezgustul față de germani, față de procedeele brutale și jafurile de care s-au făcut vinovați în Belgia. Brutalitățile, violența, apucăturile lor banditești l-au dezgustat. Proprietăreasa pensiunii, ca bună vieneză care s-a intoxicat cu gazetele și dezmințirile oficiale de aici, a protestat, dar, în fața probelor înșirate de ofițer, a trebuit pînă la urmă să renunțe de a mai apăra cauza pierdută a boșilor.

Prințesa von Thurn und Taxis⁴²⁴, originară din Bragança, mi-a spus astăzi că pe frontul italian au și căzut îngrozitor de multe victime, lucru cu atît mai sigur cu cît tatăl ei lucrează în serviciul de automobile organizat pentru transportarea răniților.

⁴¹⁹ Lvóv (v. nota 227).

⁴²⁰ Ambasadorul Italiei la Viena, altminteri foarte „triplician“ (v. nota 151).

⁴²¹ Conte Agenor Goluchowski (v. nota 59).

⁴²² Căpitanul de cavalerie Traian Stărcu.

⁴²³ Trento, oraș din Tirolul italian, centru administrativ al regiunii Trentino-Alto Adige. Un timp, pînă în 1919 stăpînit de Austria (sub numele de Trient, care, după cum observăm, nu era familiar autoarei jurnalului).

⁴²⁴ Probabil Caroline, născută la Bregenz, devenită, prin căsătoria cu prințul Gustave-Othon-Maximilien-Lamoral, prințesă de Thurn-et-Taxis. Familia soțului, atestată la 1117, era de origine lombardă (Bergamo) și avea ramificații în Würtemberg, Prusia (Hohenzollern), Bavaria, Austria. Caroline de Thurn-et-Taxis era doamnă a palatului împărătesei domnitoare a Austro-Ungariei. Denumirea franceză Bragança, folosită de Irina Mavrocordat, trimite la principatul portughez Bragança, constituit în 1443 pentru Alfonso, fiu natural al regelui Ioan I al Portugaliei, deci la o altă familie, Bragança, despre care nu se știe să se fi înrudit cu Thurn-et-Taxis sau cu ramurile ei germano-austriace.

20 iunie. — Grave dezordini la Triest⁴²⁵. Au plecat toți consulii de carieră, cu excepția brazilianului⁴²⁶ și a argentinianului⁴²⁷, însă rău au făcut cei din urmă, pentru că s-au trezit „umflați” din cafeneaua unde serveau răcoritoare și, cu toate protestele lor pline de indignare, duși la poliție, de unde li s-a dat drumul pînă la urmă (fără să li se fi prezentat scuze). Proteste din partea ministrului argentinian Perez⁴²⁸ și a însărcinatlui cu afaceri al Braziliei, Lima⁴²⁹; se așteaptă scuzele ministrului de la Viena⁴³⁰.

22 iunie. — A căzut Lembergul, eveniment așteptat de cîteva zile. Pavoazare, bucurie delirantă.

23 iunie. — Viena în sărbătoare, toată lumea la mare ținută, radioasă. (O curiozitate a momentului: nu vezi mai pe nimeni purtînd doliu, cu toate pierderile teribile suferite de armatele austriece.) Astăzi seară, mare retragere cu lampioane. Întorcîndu-mă de la gară, am văzut această manifestație de bucurie cu care era sărbătorită recucerirea Lembergului și a Galiției. În frunte mergeau jandarmii și cîțiva soldați cu steaguri mici, apoi cercetași, pe urmă elevi de școală și, în sfîrșit, o mare mulțime de evrei galițieni. O altă manifestație, mult mai impozantă, trece chiar acum pe sub ferestrele noastre, pentru a exprima simpatie față de Turcia, vecina noastră de stradă. Mii de soldați cu lampioane aprinse defilînd cu muzica în frunte; se opresc în fața ambasadei Turciei și strigă „hoch lebe! hoch lebe!”⁴³¹, intonează imnul turc — un fel de marș funebru —, apoi cel austriac, după care își continuă defilarea spre gara statului.

24 iunie. — Știri senzaționale și cu atît mai emoționante, cu cît par a fi de natură să arate că se apropie clipa decisivă pentru scumpa noastră țară. Inima mea de mamă mi se sfîșie, dar, hotărît, patriotismul e mai tare și credința-mi în triumful și mărirea scumpei noastre Româнії mă împiedică să cad pradă tulburării. Se pare că Rusia s-a decis să satisfacă toate cererile României, că Anglia și Franța ne sprijină din toate puterile și că zilele acestea va fi semnat la Paris. acordul între Delcassé⁴³² și Rudeanu⁴³³, care a fost însărcinat cu aceste negocieri, dat fiind că este foarte competent să reglementeze frontierele pe care dorim să

⁴²⁵ V. nota 82.

⁴²⁶ G. Pires Ferreira, consul general la Triest.

⁴²⁷ E. C. Perez, consul general la Triest.

⁴²⁸ Dr. Fernando Perez, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Argentinei la Viena (din 1909).

⁴²⁹ L. de Lima e Silva, însărcinat cu afaceri al Braziliei la Viena (din 1914).

⁴³⁰ Ale ministrului de externe al Austro-Ungariei, contele Stephan Burián von Rajecz (v. nota 123).

⁴³¹ „Trăiască! Trăiască!” (în. l. germană în text).

⁴³² Théophile Delcassé (1852—1923), om politic francez. Redactor al ziarului „La République française”; ales în Camera deputaților (1889), subsecretar de stat la Ministerul Coloniilor (1893), ministru de externe (1898—1905), ministru al marinei (1911—1912), ambasador la Petersburg (1913—1914), ministru de război (1914), ministru de externe (aug. 1914 — oct. 1915). Făuritor al „antantei cordiale” dintre Franța și Anglia. A contribuit în mod eficace la atragerea Italiei de partea Antanței, dar a eșuat în încercarea de a obține același lucru din partea Bulgariei.

⁴³³ Vasile Rudeanu (1870 — ?), general de artilerie și scriitor militar român. Și-a făcut studiile militare la București și Bruxelles. A fost trimis de guvernul român la Roma, Paris și Londra pentru a pregăti intrarea României în război. În timpul Războiului de Întregire, avea să fie reprezentant al Înaltului Comandament Român pe lîngă Marele Cartier General francez și englez, apoi reprezentant ajutor la Marele Cartier General francez și reprezentant al Ministerului de Război și al celui de muniții pe lîngă guvernele din Paris și Londra. După război, inspector general al armatei. Din scrierile sale: *Rezumatul ideilor asupra tunurilor cu tragere repede, București, 1899; Tunurile Krupp și Schneider în Balcani, 1912; La Roumanie au Congrès de la Paix, Paris, 1919; Artileria, 1920.*

ni le stabilim în revendicările noastre. Rusia, descumpănită și avînd nevoie de vreo două săptămîni ca să termine cu repartizarea munițiilor în fine primite, să-și repună efectivele pe picior de luptă și să-și revină în fire, are grabnic nevoie ca noi să intrăm în acțiune și cedează la toate punctele, numai să pornim cît mai repede, ca să-i luăm prin surprindere pe austro-germani. Cu Italia nu am încheiat nici un acord, pentru că nu ne-a înștiințat, nici susținut cu prilejul tratativelor cu Tripla Înțelegere și al intrării ei în acțiune. Se pare că armata noastră este înzestrată cu tot ce-i trebuie și dornică să se distingă. Doamne, dă-i biruință! Și ocrotește-mi copilașii, dragii mei dragi! Ce sacrificiu!...

Cît privește Bulgaria, s-ar fi găsit următoarea stratagemă pentru a o pune în mișcare: Venizelos, fie refuzînd puterea, fie înțelegîndu-se cu Gounaris, ar urma să declare că a greșit consimțind să cedeze din teritoriul grec și că de data aceasta, pentru a acorda sprijin Triplei Înțelegeri, cere numai să i se garanteze frontierele naturale ale Regatului Elen, iar dacă această condiție este acceptată, va trimite 300 000 de oameni, care s-ar alătura celor 200 000 ai aliaților pentru a porni contra Turciei, iar odată concentrate aceste armate la Salonic, Bulgaria ar urma să fie somată să le lase să treacă și nimeni nu se îndoiește că bulgarii vor ceda. Toate aceste chestiuni importante se vor decide zilele acestea, dar între timp austro-germanii vorbesc de mari dezordini la Moscova. Pe scurt, fiindcă Petersburgul a anunțat izbucnirea unor revoluții în Rusia, ei speră să vadă colosul rus cerșind pace separată, și aceasta chiar foarte curînd. Se mai speră o reconciliere cu Serbia, urmată de răfuiala cu Italia, care se crede că va fi ușor de zdrobit. Ceea ce o va costa Venetia, cu tot hinterlandul ei...

La noi plouă cu scrisori de amenințare cam cu următorul conținut: „Gott strafe England, vernichte Italien und züchtige Rumänien“⁴³⁴.

Între timp, italienii înaintează încet, dar sigur; au avut loc grave tulburări la Triest, unde a fost distrus imobilul în care se tipărea „Piccolo“⁴³⁵, au fost sparte vitrinele și jefuite magazinele italiene etc....

Germania nu numai că evită să trimită trupe la frontiera cu Italia, dar nu se decide nici să-i declare război, deși a trecut o lună de cînd Italia a declarat război Austriei.

Nou discurs al regelui Bavariei⁴³⁶, care consideră că luarea Lembergului sporește șansele păcii.

După o gazetă românească, în cadrul unui interviu, Bülow⁴³⁷ s-ar fi pronunțat în favoarea ideii de a se ceda României Bucovina și, în caz de victorie, de a se acorda aceleași României Basarabia mare, inclusiv Odesa. În încheiere, a afirmat că România nu are un alt prieten mai bun decît Germania și că nici o altă țară nu dorește atît cît dorește ea o Românie mare și puternică.

⁴³⁴ „Dumnezeu să pedepsească Anglia, să nimicească Italia și să snopească România“ (în l. germană în text).

⁴³⁵ Cotidianul „Il Piccolo“ fondat la Triest în 1881 de T. Mayer; fusese la început un organ de largă informare, mai ales asupra Italiei, dar devenise curînd un adevărat focar de italianitate. La începutul războiului italo-austriac (1915), a fost suprimat. Va reappare în nov. 1919. Suprimat din nou în 1945, reappare iarăși în 1954.

⁴³⁶ Ludovic III (Leopold Josef Maria Alois Alfred) (1845—1921), rege al Bavariei (1913—1918). Căsătorit (din 1868) cu arhiducesa Maria Theresia von Österreich—Este (decedată în 1919). Va abdica după revolta condusă de Kurt Eisner (7—8 nov. 1918) la München.

⁴³⁷ Prințul Bernhard von Bülow fusese ambasador al Germaniei și la București (1888—1893) (v. nota 100).

Aceasta coincide cu invitarea lui Beldiman⁴³⁸ și a ministrului Bulgariei⁴³⁹ la Cartierul general al împăratului Wilhelm II, cu prezența la Viena a lui Bethmann Hollweg⁴⁴⁰ și Jagow⁴⁴¹, veniți pentru a ajunge la o înțelegere cu Tiszá și a-i smulge concesii în favoarea României. Desigur, toate acestea sînt strict confidențiale.

26 iunie. — Se pare că italienii înaintează triumfal și au ajuns la 3 km de Triest. Vin apoi la rînd faimoasele forturi austriece, iar pe toată lungimea creștelor muntoase au fost săpate tunele pentru a ascunde în ele tunuri care în felul acesta pot trage fără a fi distruse.

Brătianu învăluie tratativele sale cu Antanta într-un mister atît de deplin, încît nici chiar regele Ferdinand nu știe dacă acordul va fi semnat — de nu va fi și fost⁴⁴². Colegii lui nu sînt nici ei ținuți la curent și, bineînțeles, opoziției îi este ușor să atace guvernul și să ceară un cabinet de coaliție.

28 iunie. — Ieri trebuia să se țină o întrunire a Acțiunii Naționale⁴⁴³ pentru a protesta împotriva apatiei guvernului, acuzat că a lăsat să-i scape toate ocaziile și pentru totdeauna de a intra în acțiune în momentul cînd rușii luaseră Lembergul, zic unii, (sau) cînd tot ei ocupaseră Przemyśl și cînd creștele Carpaților și o parte din Ungaria se aflau în mîna lor. „Epoca“⁴⁴⁴ crede a ști de asemenea că nu au fost făcute la timp comenzile de muniții și că aceasta a provocat

⁴³⁸ Dr. Alexandru Beldiman, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la legația de la Berlin (din 1896).

⁴³⁹ P. R. Markov, general și aghiotant general, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Bulgariei la legația de la Berlin (acreditat în 1914).

⁴⁴⁰ Theobald von Bethmann Hollweg (1856—1921), om politic prusian. Consilier guvernamental (1886), președinte (1899) al Consiliului de miniștri din Bromberg (actualul Bydgoszcz din R. P. Polonă), prim președinte al provinciei Brandenburg, ministru de interne (1905), secretar de stat la departamentul de interne (1907), cancelar al Reichului (1907—1917). A scris *Betrachtungen zum Weltkrieg* (*Considerații asupra războiului mondial*), 1919—1921; *Kriegsreden* (*Discursuri din timpul războiului*), 1919.

⁴⁴¹ Gottlieb von Jagow (1868—?), om politic și diplomat german. Imputernicit în Luxemburg (1907), ambasador la Roma (1909), secretar de stat pentru afacerile externe și ministru de stat prusian (1913—1916). A scris *Ursachen und Ausbruch des Weltkriegs* (*Cauzele și declanșarea războiului mondial*), 1919.

⁴⁴² Comp. cu declarația mai tirzie (16—17 dec. 1919) a lui Ion I. C. Brătianu (v. notă 184).

⁴⁴³ Asociație creată în 1914 de cumnatul Irinei Mavrocordat, Nicolae Filipescu, și care cuprindea elemente din diferite partide. „Acțiunea Națională“ urmărirea nu intrarea imediată în război, ci pregătirea imediată pentru ieșirea din neutralitate (apud N. Polizu-Micsunesti, *Niculae Filipescu, Insemnări, 1914—1916, București, „Universul“*, 1937, p. 118). Tîlul îl constituia eliberarea Transilvaniei și Bucovinei, prin cooperarea cu Antanta. La 28 septembrie 1915, în urma propunerii lui Take Ionescu, reprezentanții Partidului Conservator și ai Partidului Conservator Democrat au fuzionat, formînd „Federațiunea Unionistă“, cu același program. Manifestul ei dat publicității la 7 oct. 1915 era semnat de N. Filipescu, Barbu Șt. Delavrancea, prof. univ. Constantin G. Dissescu, Octavian Goga, Ion Grădișteanu, Take Ionescu, dr. Constantin Istrati, Vasile Lucaciu, prof. univ. Simeon Mindrescu, C. Olănescu, N. D. Xenopol (1918 *la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român*. Documente externe 1879—1916. Vol. I, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983, p. 643).

⁴⁴⁴ Ziar cotidian, care a apărut de la 16 nov. 1885 pînă la 14 iunie 1889 și de la 2 nov. 1895 pînă în 1938; de la 28 nov. 1888 la 23 ian. 1889 numărul de duminică a fost literar. Proprietarul său era Nicolae Filipescu, cumnatul Irinei Mavrocordat. Director politic: Grigore G. Peucescu. Ultimul director: Grigore Filipescu, fiul lui Nicolae și nepot al autoarei jurnalului. Prim-redactor: Barbu Ștefănescu Delavrancea. Între redactori (menționați numai în primul număr al ziarului) figura și Edgar Mavrocordat, soțul Irinei, alături de B. Șt. Delavrancea, Alexandru Vlahuță și de alte condeie de seamă ale literelor și gazetăriei românești. În 1889 intrarea sa în Ungaria i-a fost interzisă; a căutat să pătrundă sub titlul de „Raiul“, dar a fost oprit de asemenea; în 1905 i s-a permis.

întârzierea intrării noastre în acțiune și o pagubă de 2.000.000 (lei) la prețurile de achiziție etc.

În fine, nu știu dacă această întrunire a avut loc, pentru că bietul Lahovary⁴⁴⁵, care trebuia să asiste, a decedat subit chiar în dimineața zilei de 27 iunie. La exact un an de la asasinarea nefericitului arhiduce Franz Ferdinand și a soției sale și de la izbucnirea monstruosului război.

Una din ciudăteniile zilei o constituie tăcerea aproape completă ce se păstrează în legătură cu aniversarea acestui eveniment, atât de exploatat anul trecut împotriva nefericitei Serbii. Unii bănuiesc o înțelegere secretă între Austria și Serbia, cu atât mai mult cu cât sîrbii înaintează în Albania pînă la Durrës⁴⁴⁶, ceea ce pare a nu concorda deloc cu vederile Italiei, care-și rezerva țărmlurile Albaniei.

Ex-Khedivul⁴⁴⁷ ne-a semnalat un du-te-vino demn de interes produs în ultimele zile la Hotelul Imperial, unde locuiește. Nu numai Bethmann Hollweg și Jagow, asupra sosirii cărora s-a încercat — dar fără succes — să se păstreze cel mai deplin secret și care, după părerea lui, au venit ca să discute cu Burián și cu Tiszá⁴⁴⁸ problemele la ordinea zilei: concesiile ce ar urma să fie făcute României, îngrijorarea provocată de Italia, care se pare că poate avea (o armată) de pînă la 2 milioane de oameni. Mai e și o întâlnire a unor membri ai parlamentului german cu colegi austro-ungari. După ce au conferit îndelung, a avut loc un banchet cu 200 de tacîmuri și unii susțin că s-a discutat asupra modalităților de a încheia o pace în care se pun speranțe atât aici, cât și în Germania. Nimic precis, însă, nu a transpirat.

O anecdotă amuzantă în legătură cu Bethmann Hollweg: ieșind din hotel ca să caute o trăsură, lucru destul de rar și greu de găsit în momentele de față, este observat și recunoscut de un doctor care-l îngrijise la Wiesbaden și care-i spune: „Excelență, binevoiți a pofti în trăsura mea“. Și Bethmann (Hollweg) a primit invitația, uitînd de incognito-ul său.

Se pare că italienii, față de care se afișa dispreț, se bat cu bravură și turbare de-a dreptul teribile. Cînd nu reușesc să-și atace dușmanii cu baioneta, se angajează în luptă corp la corp, mușcîndu-i și smulgîndu-le nasul și urechile. Ieri au venit de pe frontul italian vreo mie de răniți dintre care mai mulți astfel mutilați. În orice caz, se spune că italienii înaintează și cîștigă sigur teren.

Carp pare foarte decepționat, susține că Burián e slab de tot și i-a nemulțumit de Bethmann (Hollweg) și pe Jagow nevrînd să consimtă la concesiile necesare pentru a se ajunge la o înțelegere cu România.

Aflăm că atașatul militar de la Constantinopol a murit într-un accident; a fost fără îndoială victima unui atentat.

(Va urma)

⁴⁴⁵ Ion N. Lahovary (1848 — 14 iunie 1915), om politic, diplomat și jurist român. Frate mai mic al lui Alexandru și Iacob L. Doctor în drept la Paris. Deputat conservator (1871), ministru plenipotențiar la Paris (1892—1895), ministru de externe (1899—1900) în cabinetul Cantacuzino, ministru al domeniilor, agriculturii, industriei și comerțului (1904—1907) și de externe (1907), ministru al agriculturii și domeniilor (1910—1912) în cabinetul P. P. Carp. A scris, între altele, *La question des Portes de Fer* (București, 1899), *Către toți conservatorii* (1915), *România și războiul mondial* (1916), discursuri, *Souvenirs* (1925), *România și războiul european* (1929). Căsătorit cu Smaranda Emma Mavrocordat, sora mai mare a lui Edgar, era cumnat cu autoarea jurnalului.

Neconcordanța zilei morții sale se explică, probabil, prin diferența de stil.

⁴⁴⁶ Numele italian al orașului Durrës din vestul Albaniei (v. nota 280).

⁴⁴⁷ Abbas Hilmi II (v. nota 262).

⁴⁴⁸ István Tiszá, primul ministru al Ungariei (v. nota 185).

Două documente false din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (Țara Românească)

FILOFTEIA RÎNZIȘ

Cercetarea istorică și editarea de documente feudale au fost urmate și de depistarea sau analizarea a numeroase acte false de „cancelarie domnească”, interesul manifestat de specialiști pentru această categorie de documente fiind pe deplin explicabil.

Problemele legate de actele particulare false, de implicațiile juridice ale acestora în epocă au stat mai puțin în atenția cercetătorilor istoriei medievale românești.

Dintre actele particulare false din Țara Românească, aducem în discuție două documente, unul din 1635 noiembrie 9¹, iar celălalt din 1637 ianuarie 13².

Personajul de al cărui nume se leagă discuția purtată pe marginea celor două documente false este Vasilie spătar. Pentru a înțelege scopul și împrejurările falsificării celor două documente este necesar să facem unele precizări de ordin genealogic și să urmărim evoluția proprietății familiei spătarului Vasilie.

Vasilie spătar³ era fiul vistiernicului Mușat din Pietroșani și al Zamfirei⁴. A fost căsătorit mai întâi cu Maria⁵, fiica lui Ivașco Băleanu mare vornic, de la care a avut trei fiice, Neacșa, Ioana și Vilaia⁶. Și-a părăsit prima soție și fetele pentru ca în jurul datei de 12 august 1630 să-l găsim deja recăsătorit cu Ancuța⁷, de la care a avut un fiu, Hrizea, viitor paharnic⁸. Un document din 1656 amintește pe un alt fiu al acestuia, Dumitrașco, tot paharnic⁹. Acest fiu risipitor, pe care vistiernicul Mușat l-a izgonit din casă, va recurge la falsificarea unor documente pentru a intra în posesia averii părintești, bunuri pe care de altfel le va înstrăina în scurtă vreme.

Mușat, tatăl lui Vasilie spătar, era fiul lui Fiera logofăt din Bărbulești¹⁰ și frate cu Papa mare logofăt Greceanu¹¹, care, deși a deținut și mari dregătorii — mare sluger și mare stolnic —, era cunoscut în epocă ca „Mușat vistiernicul din Pietroșani”, iar el însuși s-a intitulat al doilea vistiernic în diata sa din

¹ Arh. St. București, fond M-reă Cîmpulung, LX/9, orig.

² Ibidem, XLVI/12, orig.

³ Ibidem, XLVI/1 orig. 1629 iunie 28.

⁴ Ibidem, LX/10, XLVI/22, orig.

⁵ Ibidem, LXIII/10, XLVI/6, orig.

⁶ Ibidem, LXI/9, LX/15, LXII/12, orig.

⁷ Ibidem, XLVI/3, orig. În urma cercetărilor noastre am constatat că Ancuța este nora lui Mușat vistier și nu fiica acestuia, așa cum afirmă istoricul N. Stoicescu în *Dictionarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV—XVII, București, 1974, p. 214 (M-reă Cîmpulung, VIII/26).

⁸ Ibidem, XLVI/22, orig.

⁹ Ibidem.

¹⁰ *Catalogul Țării Românești* (de aici înainte *Catalog*. II, I, II, IV, V), vol. II, 1601—1620, București, 1974, p. 270.

¹¹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11, orig.

24 aprilie 1632¹². A avut două soții: Zamfira¹³ și Despina¹⁴. Din prima căsătorie l-a avut, după cum am precizat, pe Vasilie spătar, iar din a doua căsătorie pe Voica (Voichița)¹⁵. Documentele emise ulterior morții lui Mușat vistier amintesc de o altă fiică a acestuia, Ilinca¹⁶.

Vistiernicul Mușat este adesea întâlnit ca beneficiar al unor însemnate tranzacții de vânzare-cumpărare, lucru ce subliniază preocupările acestui personaj pentru sporirea averii sale. În anul 1619¹⁷ el cumpără un codru de ocină în hotarul Stăneștilor, în 1624¹⁸ cumpără de la mănăstirea Sf. Nicolae de lângă Craiova satul Mușetești, județul Argeș, iar în 1629¹⁹ face schimb de sate cu Mihai clucerul, dându-i acestuia Negoștii cu tot hotarul, rumânii, viile, casele boierești și 100 de galbeni, primind în schimb o parte din satul Izvorani cu rumâni, cu vinăriciul din deal și cu yaduri de moară.

Satul Izvorani din județul Mușcel a devenit reședința familiei, centrul domeniului feudal. Aici au fost ridicate case boierești și o biserică de piatră și tot aici au fost cumpărate rînd pe rînd delnițele lui Noroceza²⁰, a lui Balotă²¹, a Oancei Brăgescu²², cu vinăriciul, delnița Boriceanului²³ și a Dumitrului, fiul Micului²⁴. Mușat vistier mai stăpînea la Izvorani morile din apa Argeșului²⁵ și vîi în dealul Piteștilor²⁶.

În posesia lui Mușat vistier se aflau, de asemenea, ocine, rumâni și vîi din satul Ștefănești²⁷, județul Argeș, unde el a ridicat o biserică²⁸, în satul Nucșoara²⁹, județul Mușcel, morile de la Ciorani³⁰, din apa Ialomiței. Iar satele Pietroșani din județul Mușcel, Negoști și Rojiștea, viile din dealul Humei, un număr important de țigani, avere evaluată la circa 1600 de galbeni, au intrat în posesia familiei ca zestre a Zamfirei³¹, prima soție a lui Mușat vistier.

După cum am văzut, o mare parte a posesiunilor lui Mușat vistier erau concentrate în zona Izvoranilor, dar cu toate acestea, atît vistiernicul Mușat, cît și contemporanii lui au asociat numelui dregătorului denumirea satului Pietroșani și nu pe cea a Izvoranilor. Explicația poate fi faptul că delnițele de la Iz-

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/22, orig. Zamfira este prima soție a lui Mușat și mama lui Vasilie spătar. N. Stoicescu a menționat-o ca fiind a doua, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 215.

¹⁴ Ibidem, VIII/22, LXI/175, orig.

¹⁵ Ibidem, XLVI/1, orig. (Voica era căsătorită cu Cînda postelnic din Balotești. Ibidem, XLVI/10, orig.).

¹⁶ Ibidem, XLVI/22, 35, 36, 37, orig. (Ilinca era căsătorită cu Badea paharnic și a avut trei fii: Stroe, Socol logofăt și Radu căpitan; vezi și N. Stoicescu *op. cit.*, p. 214).

¹⁷ *Catalog*, vol. II, p. 517.

¹⁸ Ibidem, vol. III, 1621—1632, București, 1977, p. 171.

¹⁹ Ibidem, vol. III, p. 497.

²⁰ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/3, orig.

²¹ Ibidem, XLVI/5, orig.

²² *Catalog*, vol. IV, 1633—1639, București, 1981, p. 30.

²³ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/2, orig.

²⁴ Ibidem, colecția Documente istorice DXCIV/11.

²⁵ Ibidem, XLVI/6, orig.

²⁶ Arh. St. București, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/32, 33, orig.

²⁷ *Catalog*, vol. IV, p. 351.

²⁸ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 213.

²⁹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeșului, III/11, orig.

³⁰ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, LXI/6, orig.

³¹ Ibidem, LXI/175, orig. Unele dintre proprietățile amintite sînt vindute de Vasilie spătar sau întărite unor urmași ai acestuia, documentele precizînd că au fost ale lui Mușat vistier.

voranilor au intrat mai tirziu (1629) în posesia lui Mușat, el fiind deja cunoscut ca Mușat din Pietroșani încă din anul 1613, dată la care presupunem că era căsătorit cu Zamfira, care-i adusese ca zestre acest sat.

În continuare, în atenția noastră va sta problema succesiunii bunurilor și datorilor lui Mușat vistier. Aceasta a fost deschisă de diata din 24 aprilie 1632³² a lui Mușat al doilea vistier, care, simțindu-și sfârșitul aproape și dorind să fie îngropat la mănăstirea Argeșului, dăruiește acesteia părțile sale de moșie din satele Mușetești și Nucșoara cu rumâni, cu mori și cu tot venitul, dându-i și toate zapisele și cărțile moșiei. Ispravnicii pentru acest lucru sînt fratele său, Papa mare logofăt, soția sa, Despina, și fiul său, Vasilie spătar.

Diata lui Mușat vistier nu cuprinde și alte indicații privind împărțirea celorlalte bunuri între membrii familiei sale, practic familia urmînd să se înțeleagă asupra modului de partajare a celei mai mari părți din averea și datoriile vistiernicului Mușat.

Din analiza unor acte emise în această epocă rezultă că, încă din timpul vieții sale, vistiernicul Mușat a împărțit unele ocini și delnițe între membrii familiei sale. Astfel, Voica³³ a fost înzestrată cu pămînt la Izvorani, probabil la căsătoria cu Cînda postelnic. Oricum ea nu este prezentă în procesele de proprietate ce se vor purta pentru averea lui Mușat; Vasilie spătar și soția lui Ancuța au fost înzestrați cu ocină în satul Stănești încă din 1630³⁴, iar Ilinca, potrivit informațiilor unui document din 1666³⁵, ar fi fost și ea înzestrată cu unele delnițe la Izvorani.

După moartea lui Mușat vistier survenită în intervalul 24 aprilie 1632 — data diatei lui — și 24 iulie 1632³⁶, dată la care Voichița se intitula „fata răposatului Mușat vistier“, probabil că lucrurile s-au petrecut așa cum le relatează Vasiliile spătar în actul său fals din 1637 (1640) ianuarie 13³⁷ și hrisovul lui Șerban Cantacuzino din 1680 februarie 18³⁸. Adică, boierii participanți la îngropăciunea lui Mușat, Popa logofăt, Costandin mare postelnic, Rădu fost mare logofăt și Stroe mare logofăt — de fapt menționați ca martori la diata din 1632, s-au întors la Izvorani, unde au așezat lucrurile împărțind moșiile, rumânii și țiganii, precum și datoriile vistiernicului Mușat în trei părți — două părți ar fi revenit Despinei și Ilincăi, iar o parte lui Vasilie spătar.

Acest mod de împărțire a bunurilor lui Mușat ne pare verosimil și în concordanță cu obiceiul juridic al acelor vremuri. Faptul poate fi probat de un act din 1632 septembrie 29³⁹ (deci după moartea lui Mușat) prin care Despina vistihereasa, Voichița, fata lui Mușat, și Ancuța, soția lui Vasilie spătar, vînd lui Barbul postelnic și popii Șerban din Ștefănești o delniță din Izvorani, partea lui Norocca vornicul. Dar, așa cum o demonstrează documentele cercetate se pare că această înțelegere nu a fost respectată, Vasilie spătar, spirit risipitor și aventurier, folosindu-se probabil de drepturile sale de prim născut al lui Mușat și, sub motivația nevoii de a plăti datoriile lăsate de tatăl său, a vîndut în anii imediat următori decesului părintelui său aproape toată averea acestuia, lăsîndu-și urmașii săraci și dînd naștere la îndelungate procese de proprietate.

³² Ibidem, fond Episcopia Argeșului, III/11, orig.

³³ Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, XLVI/2, orig.; delnița Boriceanului vîndută de Voica lui Stafie (1632 iulie 24).

³⁴ Ibidem, VIII/26, orig.

³⁵ Ibidem, LXI/38, orig.

³⁶ Ibidem, XLVI/2, orig.

³⁷ Ibidem, XLVI/12, fals.

³⁸ Ibidem, XLVI/37, orig.

³⁹ Ibidem, XLVI/3, orig.

Împrejurările și motivele recurgerii la falsificarea celor două documente — 1635 noiembrie 9⁴⁰ și 1637 (1640) ianuarie 13⁴¹ — se concentrează în jurul a două evenimente : cel dintâi fiind părăsirea de către Vasilie spătar a primei soții, Maria, și a fiicelor lor — Neacșa, Ioana și Vilaia — și risipirea zestrei acestora, iar al doilea fiind strîns legat de vînzarea de către Vasilie spătar a bunurilor din satul Izvorani și izbucnirea conflictului dintre acesta și ceilalți moștenitori ai vistiernicului Mușat.

Ca urmare a părăsirii Mariei de către Vasilie spătar, fapt petrecut înaintea datei de 12 august 1630⁴² (dată la care Vasilie spătar era deja căsătorit cu Ancuța), Ivașco mare vornic, tatăl Mariei, și Mușat vistiernic se tocimesc în fața lui Leon Vodă ca Vasilie spătar să înapoieze Mariei zestrea, iar bunurile agonisite de cei doi soți în timpul căsătoriei să fie împărțite în două — o parte să revină jupinesei Maria și o alta să rămînă „cocoanelor” și acestea să rămînă în seama lui Vasilie spătar. În realitate, Vasilie spătar nu s-a supus acestei hotărîri domnești și va vinde moșii provenind atît din partea tatălui său, cît și din partea Mariei și Zamferei — avere ce se cuvenea a o împărți cu fetele lui — fapt pentru care Maria l-a chemat de nenumărate ori la judecată în divanul domnesc.

În cadrul conflictului dintre Vasilie spătar și Maria, Matei Basarab voievod va judeca și hotărî în mai multe rînduri. Deosebit de semnificative pentru atitudinea viitoare a lui Vasilie spătar sînt două acte domnești. Primul, din 1635 (5) ianuarie 10⁴³, prin care domnul întărește Mariei și cocoanelor ei Neacșa, Ioana și Vilaia, toate bucatele lui Vasilie spătar, sate, moșii, vii și țigani, și precizează că, în vremea lui Leon Vodă, Vasilie spătar, „umblînd cu milă și la unii și la alții”, a lăsat-o pe Maria, cheltuindu-i toată zestrea și i-a făcut și o carte a lui Leon Vodă și alta a vlădicilor, episcopilor și boierilor „cu înșelăciune”, zicînd că s-au despărțit de bună voie. În timpul lui Matei Basarab reluîndu-se judecata, Vasilie spătar a rămas de lege și de judecată „ca un om rău și năpăstuitor” ajungîndu-l pravila și divanul „să i se taie și capul”. Cel de al doilea act este tot o carte a lui Matei Basarab dată la 5 septembrie 1635⁴⁴ prin care i se întăresc lui Vasilie spătar moșiile tatălui său, vii, țigani, rumâni și alte bucate, întrucît domnul a hotărît ca acesta să împartă cu Maria numai moșiile nevîndute, rămase dinspre mama acestuia, Zamfira ; iar ce s-a vîndut să fie vîndute „și această carte să calce toate cărțile căci i-a judecat domnul de cîteva ori”.

Aceste două cărți domnești, la care se adaugă faptul că domnul împuternicea la 8 septembrie 1635⁴⁵ pe Maria cu fiicele ei să caute bucatele lui Vasilie spătar vîndute, îl determină pe risipitorul urmaș al vistiernicului Mușat să recurgă la primul document fals, care ar fi trebuit să-i dea dreptul de a vinde bunurile agonisite de înaintașii săi, dar și pe cele provenite din zestrea Mariei.

Actul fals datat 9 noiembrie 1635 este o adevărare către Vasilie spătar a boierilor Dumitrașco fost mare vistiernic, Mihai mare spătar, Para paharnic, Barbul paharnic, Gheorghe vistiernic și Calotă clucer, luați cu răvașe domnești înaintea

⁴⁰ Ibidem, LX/9, fals.

⁴¹ Ibidem, XLVI/12 fals.

⁴² Ibidem, VIII/26, orig.

⁴³ Ibidem, LXIII/10, orig. Pentru acest proces vezi și Valentin Al. Georgescu, *Les attributions judiciaires des assemblées d'états en Valachie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 5, 1966, p. 99 și Valentin Al. Georgescu, Petre Strihan, *Judecata domnească în Țara Românească și Moldova (1611—1831)*, Partea I. Organizarea judecătorească, vol. I (1611—1740), Edit. Acad. R. S. România, București, 1979, p. 99.

⁴⁴ Ibidem, XLVI/9, orig.

⁴⁵ Ibidem, LXI/8, orig. Un alt document domnesc din 8 iulie 1635, ibidem LXI/6, orig. prin care Matei vv. întărea lui Ivașco mare vornic morile de la Ciorani din apa Ialomîței, întrucît domnul a hotărît să împartă bunurile lui Vasilie spătar în cinci părți, dar acesta „nu s-a tocmît și a fugit”.

lui Matei Basarab Voievod de Ivașco mare vornic și fiica sa, Maria, fostă jupl-neasă a lui Vasilie spătar, și cu cocoanele ei, de mama sa „Despina“ cu fiica sa „Elenca“, ca să-i judece pentru moșiile și datoriile lui Mușat vistier. Documentul, precizând că domnul a hotărât că cine va vrea să țină moșiile, țiganii, viile și morile lui Mușat vistier, acela să-i plătească și datoriile, iar apoi Ivașco mare vornic, cu fiica sa Maria și cu Despina „văzînd că-i ajunge legea“ s-au lepădat în divan înaintea domnului de moșiile și datoriile lui Mușat vistier, rămînînd ca Vasilie spătar să țină toate moșiile, țiganii, viile și morile tatălui său și să-i plătească toate datoriile.

Sigur că acest document nu a fost crezut și luat în considerare, așa cum spera Vasilie spătar, dovadă fiind faptul că Matei Basarab a hotărât de mai multe ori în acest proces — continuat și după apariția actului fals din 1635 — în favoarea Mariei și fiicelor ei. Astfel, la 25 aprilie 1636⁴⁶ Matei Basarab întărește din nou Mariei și fiicelor ei bunurile lui Vasilie spătar moștenite de la mama lui, Zamfira, și ale lui de cumpărătoare. Întrucît Vasilie spătar nu se supune judecății domneștii și continuă să vîndă moșii și țigani, Matei Basarab întărește definitiv, prin cartea sa din 3 martie 1640⁴⁷, Mariei și fiicelor ei bunurile provenite din zestrea Zamfirei, precizînd de data aceasta numele satelor, rumânilor și țiganilor ce li se cuveneau. Astfel, li se întăreau jumătate din casă, jumătate din satul Pietroșani cu rumâni și jumătate din casă, jumătate din satul Negoști cu jumătate din rumâni și din vie, o parte din Rojiștea cu rumâni și țigani. În document este rezumat istoricul acestui proces declanșat în vremea lui Leon voievod și se menționează că Vasilie spătar „s-a luptat risipind, vinzînd și bînd prin cîrcume aceste moșteniri, ca un om fără minte“. Domnul hotărăște că aceștia i se cuveneau numai moșiile din partea tatălui său și îi ia spătarului „toate cărțile lui făcute mîncinoase“ și-l obligă să întoarcă banii luați din vînzarea zestreii mamei lui.

Cel de al doilea document fals, emis pentru anul 1637 ianuarie 13, datat de colectivul de autori ai *Catalogului documentelor Țării Românești*, vol. V⁴⁸ cu data 1640 ianuarie 13 și considerat de asemenea ca fiind fals, a fost generat, după cum am precizat, de moștenirea bunurilor de la Izvorani.

La scurtă vreme de la moartea lui Mușat vistier membrii familiei acestuia și mai ales Vasilie spătar au început să vîndă rînd pe rînd ocinele și rumânii de la Izvorani. Dintre cele mai însemnate vînzări sînt cele făcute către Constandin al doilea postelnic⁴⁹, viitorul domn al Țării Românești, și Andrei Rudeanu⁵⁰ sluger.

Pentru a obține și legaliza dreptul de vînzare a moștenirii părintești, spătarul Vasilie realizează, de data aceasta cu mai mult meșteșug, un zapis prin care „Despina“ cu fiica ei Ilinca renunță la moștenirea și datoriile lui Mușat vistier în favoarea spătarului. Actul relatează tocmeala făcută de Papa mare logofăt, care ar fi împărțit averea și datoriile lui Mușat vistier în trei părți — două revenind Despinei și Ilincăi și una lui Vasilie spătar, dar acestea fiind „niște femei sărace“ și neputînd plăti datoriile ce le reveneau de pe urma lui Mușat

⁴⁶ Ibidem, LX/10, orig.

⁴⁷ Ibidem, colecția Documente istorice, MDCXXIX/3, orig. Actul din 3 martie 1640 este urmat de alte două — o poruncă către boierii care urmau să cerceteze moșiile vîndute de Vasilie spătar, țiganii luați de Voica și bucatele luate de Maria din averea lui Mușat vistier — 1640 aprilie 15, Ibidem, fond M-rea Cîmpulung, LXI/10, și o listă cuprinzînd moșiile și țiganii vînduți de Vasilie spătar din zestrea mamei sale, Zamfira (1640 aprilie 15), Ibidem, LXI/175, orig.

⁴⁹ Arh. St. București, fond Mitropolia Țării Românești, XCIX/9, orig.; colecția Documente istorice, XLIII/25, orig.

⁵⁰ Ibidem, fond m-rea Cîmpulung, XLVI/13, orig.

vistier s-au lepădat „în trei-patru rînduri“ în fața lui Matei Basarab de toate moșiile, casele, țigani, viile și datoriile lui Mușat vistier, lăsîndu-l pe Vasilie spătar să țină el toate moșiile și să plătească el toate datoriile tatălui său și dîndu-i și toate cărțile de proprietate.

Se pare că pe baza acestui zapis Vasilie spătar a vîndut lui Andrei Rudeanu bunurile ce mai rămăseseră nefînstrînate la Izvorani — casele boierești, cu rumânii Neacșul și Ioachim cu feciorii lui, două delnițe cu vinăriciul din deal, o roată de moară din iaz și biserica din șezutul satului. Moartea lui Andrei Rudeanu petrecută la puțină vreme de la cumpărarea bunurilor de la Izvorani l-a determinat pe fiul acestuia, Dumitrașco Rudeanu, și pe unchiul acestuia să vîndă, la 8 februarie 1639⁵¹, satul domnului Matei Basarab. Documentele emise ulterior domniei lui Matei Basarab precizează că cele cumpărate de domn în 1639 au fost dăruite de acesta mănăstirii Cîmpulung.

Prin această mare și ultimă vînzare de bunuri, Vasilie spătar a lipsit-o pe sora sa Ilinca și pe feciorii ei de o bună parte din moștenirea părintească, lucru ce va deschide șirul unui lung proces de proprietate purtat de Ilinca și fiii ei cu Hrizea și Dumitrașcu, feciorii lui Vasilie spătar, și cu mănăstirea Cîmpulung.

Ilinca a fost nevoită să accepte această pierdere, evaluată la 400 de galbeni⁵², mulți ani de zile, intrucît în vremea lui Matei Basarab cumpărătorul și donatorul Izvoranilor nu ar fi avut sorți de izbîndă într-un proces cu Hrizea paharnic și cu mănăstirea Cîmpulung. Momentul prielnic i s-a părut începutul domniei lui Constantin Șerban Basarab, numai că noul voievod și el cumpărător al unor părți din Izvorani — (cumpărase 4 răzoare de vie din dealul Humei cu 1/2 delniță din Izvorani și vinăriciul din deal cu 250 unghi gata)⁵³ a dat crezare zapisului de lepădat meșterit de Vasilie spătar.

Astfel, prin cartea domnească din 16 iulie 1654⁵⁴ Constantin Șerban Basarab voievod, în cadrul procesului dintre Ilinca și Hrizea paharnic, imputernicește pe acesta din urmă să răscumpere Izvoranii, dacă cumpărătorii îi vor vinde, întărindu-i totodată satul Pietroșani și alte moșii și țigani de la buncii săi, Mușat vistier și Zamfira. Documentul rezumă conținutul actului fals din 1637 (1640) ianuarie 13, precizînd că Ilinca a fost înzestrată cu o parte din Izvorani încă de cînd trăia Mușat vistier, că zestrea ei a rămas în proprietatea Despinei și că Vasilie spătar a fost „izbrănit“ din casa părintească, iar după moartea tatălui său, „văzînd atîtea datorii“ a fost nevoit să vîndă Izvoranii și alte moșii și țigani, în urma lui rămînînd să plătească datorii și fiul său, Hrizea paharnic.

Dreptul de proprietate asupra Izvoranilor este disputat și în timpul lui Șerban Cantacuzino voievod. Actul încheiat la 18 februarie 1680⁵⁵ pe baza răvașelor domnești și a cărții celor 10 boieri jurători ai Ilincăi cu fiii ei, Stroe, Socol logofăt și Radu căpitan, și ai egumenului mănăstirii Cîmpulung, Vasilie, dă cîștig de cauză călugărilor. Acest act rezumă întreaga evoluție a cazului și menționează că în vremea Ducăi Vodă, fiind cursul anilor 7186 (1677—1678), Ilinca cu feciorii ei s-au judecat cu călugării de la mănăstirea Cîmpulung, iar aceștia negăsind zapisul „de lepădat“ al Despinei și Ilincăi, domnul a hotărît să țină Ilinca

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem, fond Mitropolia Țării Românești, XCIX/9, orig.; colecția Documente istorice, XLIII/25, orig.

⁵⁴ Ibidem, XLVI/22, orig.

⁵⁵ Ibidem, XLVI/37, orig.

cu feciorii ei bunurile de la Izvorani⁵⁶. Astfel, după scurgerea a 40 de ani satul Izvorani este redobândit pentru scurtă vreme de proprietari, urmașii lui Mușat vistier.

Mergînd pe firul evenimentelor, hrisovul din 1680 februarie 18 povestește cum s-au pîrît din nou în divan egumenul Vasilie de la Cîmpulung cu Ilinca și feciorii ei pentru satul Izvorani, dar domnul nu i-a putut judeca întrucît călugării n-au avut zăpislă la mîna lor, iar domnul era „mergător la oaste”. După ce Șerban Cantacuzino s-a întors de la oaste și călugării, mergînd pe urma zăpislui, l-au găsit, s-a putut relua judecata acestei probleme. Atît în cartea de judecată a celor 12 boieri, cît și în actul domnesc se menționează faptul că Ilinca a negat existența zăpislui din 1637 (1640) ianuarie 13, spunînd că „nu este bun și adevărat și nici nu știe să-l fi făcut mamă-sa Despina, ci este făcut acel zăpis cu alte meșteșuguri”.

Cu toate acestea cei 12 boieri jurători care au „citit și înțeles” bine acest zăpis n-au putut jura „să-l calce și să-l strice”, ci au jurat că este „bun și adevărat” și că Despina și Ilinca au renunțat la toate moșiile și datoriile lui Mușat vistier în favoarea lui Vasilie spătar.

Astfel, acest zăpis realizat cu atîta migală a trecut drept original în epocă, înșelînd ochii lui Șerban Cantacuzino voievod și ai boierilor divanului, care au hotărît ca bunurile de la Izvorani să rămînă în proprietatea mănăstirii Cîmpulung, ce era împuternicită să ia de la Ilinca și feciorii ei „toate cărțile lor de rămas”.

Revenind la cele două acte false să analizăm, asemănările și deosebirile dintre acestea și apoi argumentele rezultate din critica externă a documentelor.

Ambele documente se înscriu prin conținut în aceeași arie de probleme — averea și datoriile lui Mușat al doilea vistier — și cuprind în esență aceeași concluzie, faptul că Vasilie spătar a devenit unicul moștenitor al bunurilor tatălui și mamei sale.

Personajele care renunță, de bunăvoie, la averea și datoriile lui Mușat vistier sînt diferite și ca număr și ca persoană — în primul document acestea sînt patru: Ivașco mare vornic, Maria, fiica acestuia, Despina și Ilinca, iar în cel din 1637 (1640) sînt numai două, Despina și Ilinca, însă prezența lor diferențiată în documente se încadrează perfect unui anume moment din evoluția acestui conflict de familie. Deosebiri se constată și în cazul categoriilor de bunuri la care persoanele amintite renunță — mori, țigani, vii și moși — în primul act fals, pentru ca în cel de al doilea act fals să fie menționate și „casele”, care, presupunem noi, nu sînt altele decît casele boierești de la Izvorani.

Considerăm că cele două acte false au fost apreciate în mod diferit de contemporani — primul pare a nu fi fost suficient de convingător, aflîndu-se poate printre cărțile „făcute mincinoase” ale lui Vasilie spătar și luate de Matei Basarab în 1640 și apoi de-ar fi fost crezut în epocă, spătarul Vasilie n-ar mai fi avut nevoie să-și facă un alt act care a reușit să treacă drept autentic.

Documentul fals din 13 ianuarie 1637 (1640) ocupă un loc deosebit în evoluția procesului cu Despina și fiii ei, el avînd rostul de a motiva șirul de vînzări făcute de Vasilie pînă la 13 ianuarie 1637, dar mai ales pe acelea făcute ulterior acestei date — vînzarea caselor boierești din Izvorani, a morilor, a delnițelor din

⁵⁶ Informația este confirmată de două acte originale: al Ducăi Vodă din 1678 aprilie 18 (Ibidem, XLVI/32 orig), prin care porunceau lui Tudoran mare clucer să caute viile de la Izvorani aflate la acea dată pe seama fiilor Ilincăi, și scrisoarea lui Tudoran fost mare clucer — 1678 mai 9 (Ibidem, XLVI/33, orig) de împărțire a viilor și vaselor de la Izvorani, cele vechi revenind nepoților lui Mușat, iar cele noi plantate de călugări revenind acestora.

Izvorani, cu vinăriciul, a unei roți de moară și a bisericii din sat a lui Andrei Rudeanul slugerul⁵⁷.

Logic, fără actul fals din 1637 (1640) Vasilie spătar nu ar fi putut vinde bunurile de la Izvorani și, să presupunem totuși că actul nu era confectionat la acea dată, dar în momentul vânzării acestor bunuri către Matei Basarab voievod sau cel mai târziu la data la care domnul le-a dăruit mănăstirii Cîmpulung era necesar ca acest document să existe, întrucît domnul ar fi putut să ceară actul pe baza căruia Vasilie spătar avea dreptul să vîndă Izvoranii. Mai mult, credem că domnul era direct interesat ca dania făcută mănăstirii să nu fie disputată sau contestată.

Sigur este faptul că acest document realizat cu mare artă a înșelat ochii mai multor domni și boieri jurători, devenind în cursul proceselor de proprietate purtate în acea vreme piesă hotărîtoare în stabilirea proprietarilor bunurilor de la Izvorani. Documentul a fost văzut de Constantin Șerban Basarab, în timpul lui Duca voievod călugării Cîmpulungului l-au făcut pierdut și a reapărut în vremea lui Șerban Cantacuzino, care, după cum am văzut, a hotărît în favoarea mănăstirii.

Dorim să precizăm faptul că atât vânzarea Izvoranilor, cît și confectionarea actului din 13 ianuarie 1637 (1640) nu s-au putut realiza decît după moartea Despinei. Numai moartea acesteia i-a putut permite spătarului Vasilie să vîndă casele boierești de la Izvorani, locuință în care, probabil, Despina a continuat să trăiască după moartea lui Mușat vistier, și să recurgă la falsificarea sigiliului și a semnăturii mamei sale vitrege.

După cum am arătat, falsul din 1637 (1640) justifică în special vânzările bunurilor de la Izvorani. Ilinca și fiii ei nu au contestat vânzările făcute de Vasilie spătar între anii 1633—1637, ci pe acelea de după această perioadă. Putem presupune că pentru averea vîndută pînă în 1635 să fi existat totuși o înțelegere între membrii acestei familii, dar pentru bunurile de la Izvorani rămase în urma morții Despinei aceasta nu a existat în mod sigur. Moartea Despinei ar fi trebuit să fie urmată de partajarea averii de la Izvorani între Ilinca și fiii ei și Vasilie spătar cu fiii lui, dar spătarul Vasilie a reușit să-și însușească aceste bunuri pentru ca apoi să le vîndă lui Andrei Rudeanul sluger.

Trecînd la critica externă a documentului din 9 noiembrie 1635, precizăm că acesta este difolio (29 × 28 cm), are filigran, este scris pe 20 de rînduri, nu este validat cu sigilii, ci cu cîinci amprente digitale însoțite de așa-zisele semnături ale emitenților acestei adevăriri. Analizînd actul sub aspectul grafic se constată că scriitorul a realizat nu numai textul documentului, ci și cel puțin trei semnături: a lui Dumitrașco fost mare vistier, a lui Mihai mare spătar (Coțofeanul) și a lui Barbu paharnic⁵⁸. În acest sens, se poate compara grafia numelor celor trei boieri din formula de început a actului cu cea a semnăturilor acestora pe care noi le considerăm false (Fig. 1). Falsificate⁵⁹ sînt de asemenea semnăturile lui

⁵⁷ Considerăm că vânzarea bunurilor de la Izvorani s-a făcut înainte de 8 februarie 1639 (Arh. St. București, m-reă Cîmpulung, XLVI/13, orig.), dată la care fiul lui Andrei Rudeanul, Dumitrașcu, le-a vîndut lui Matei Basarab — ca urmare a decesului tatălui său. De precizat faptul că acest act a fost adus la judecată în divanul lui Șerban Cantacuzino de către călugări, așa după cum apare în nota dorsală „1680 (7188) februarie. Iar s-au îndreptat în divan la Șerban voievod acest zapis“.

⁵⁸ Se știe faptul că într-o mulțime de acte scriitorul acestora semna pentru martorii neștiutori de carte; în cazul nostru situația este înscrisă obiectului și tehnicii de falsificare a unui document.

⁵⁹ A se compara semnăturile originale ale acestora conservate pe alte acte și cele prezente pe documentul din 1635 noiembrie 9.

Încercînd să discutăm data acestui act fals, nu putem spune decît că aceasta poate fi chiar cea indicată de scriitorul actului sau una foarte apropiată pentru că, atît Dumitrașco⁶¹ din Bogdănei fost mare vîstier, cît și Mihai Coțofeanul⁶² mare spătar dețineau la data respectivă dregătoriile specificate și, așa după cum s-au desfășurat lucrurile, Vasilie spătar avea nevoie de acest act la sfîrșitul anului 1635.

Referindu-ne în continuare la falsul din 13 ianuarie 1637 (1640)⁶³, se constată că scriitorul actului a falsificat de fapt semnăturile celor două emitente (Fig. 3), fapt ce nu era normal cel puțin pentru Despina⁶⁴, care știa carte și a semnat acte (Fig. 4).

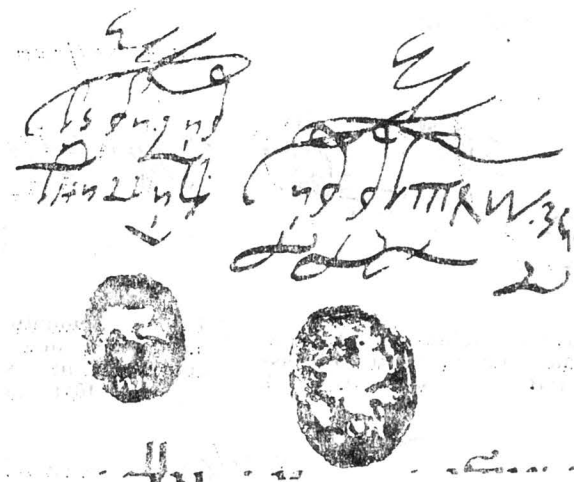

Fig. 4. Semnăturile și sigiliile originale ale lui Mușat vîstier și Despinei: vîstiereasa, fond Episcopia Argeș, III/11—1632 aprilie 24.

Analizînd concordanța dintre dregătoriile reale pe care marii boieri le dețineau la 13 ianuarie 1637 și cele precizate de actul fals, se observă că la acea dată: Teodosie Corbeanu nu era mare ban, Hrizea din Bogdănei nu era mare vornic, ci mare ban, Miho Racotă nu era mare logofăt⁶⁵, Drăgușin Deleanu nu era mare sluger și Dumitru Felieșanu nu era mare armaș⁶⁶. Hrizea este mențio-

⁶¹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 175.

⁶² Marcel D. Ciucă, *Divanul lui Matei Basarab*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1982, p. 321.

⁶³ Document (45 × 28,5 cm) pe hîrtie groasă are 19 rînduri, cinci sigilii imprimate în tuș (trei) și fum (două), note dorsale: „1. Zapisul Despinei și al Ilincăi pentru Izvorani. 2. Prescris de bun. 3. Sînt scoase din pachetul Izvoranilor. Să se întrebe pentru aceasta”. Ipoteza că documentul din 1637 ianuarie 13 este fals s-a conturat în împrejurările studierii genealogiei și sigiliilor familiei lui Mușat vîstier și a fost expusă în comunicarea cu această temă prezentată la sesiunea anuală a Complexului muzeistic Golești — noiembrie 1984.

⁶⁴ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11, orig.

⁶⁵ Marcel D. Ciucă, *art. cit.*, 322.

⁶⁶ Marieta Adam, *Lista unor dregători de categoria a doua, în sec. XV—XVII. Țara Românească*, în „Studii și materiale de Istorie Medie”, vol. IX, 1978, p. 186—190.

nat în divan mare vornic în 1639⁶⁷; iar Miho Racotă apare ca mare lofogăt într-un act din 3 ianuarie 1640⁶⁸. Concordanța dintre dregătorii este prezentă în cazurile lui Radu Cocorăscu mare vistier, Preda Brâncoveanu mare spătar și Vucina Sirbu mare paharnic⁶⁹.

Neconcordanța dregătorilor boierilor menționați ca martori pe actul din 1637 (1640) ne-a determinat să trecem la studierea semnăturilor unora dintre marii boieri. Pe actul din 1637 (1640) ianuarie 13 se observă că ductul acestora este întrerupt și îngroșat avînd aspect de linii desenate cu atenție și mîgală. Astfel că, supunîndu-le și comparării cu alte semnături ale acelorași mari boieri conservate pe documente autentice din epocă, considerăm ca false cel puțin sem-

D.J. CXCI/67 118 iulie 1634

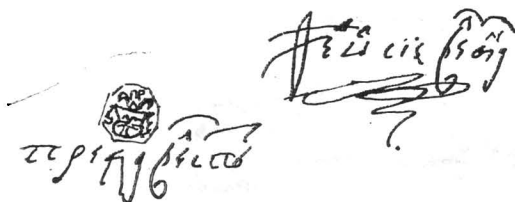

Fig. 5. Semnătura originală a lui Teodosie mare ban, colecția Documente istorice, CXCI/67 — 1634 iulie 22.

D.J. XXI/280 ian. 13 1641

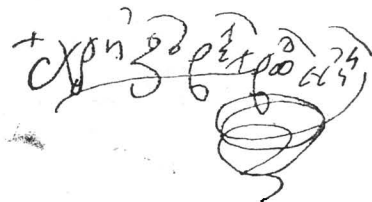

Fig. 6. Semnătura originală a lui Hriștea mare vornic, colecția Documente istorice, XXI/280 — 1641 ianuarie 13.

XLIII/43 1640 noiembrie 10

Fig. 7. Semnăturile originale ale lui Miho mare lofogăt și Radu mare vistier, colecția Documente istorice, XLIII/43—1640 noiembrie 10

⁶⁷ Marcel D. Ciucă, art. cit., p. 323.

⁶⁸ Catalog, vol. V., p. 26.

⁶⁹ Marcel D. Ciucă, art. cit., p. 322.

năturile lui Teodosie mare ban, Hrizea mare vornic (?), Miho mare lofogăt, Drăgușin Deleanu mare sluger, Dumitru Filieșeanu mare armaș, Radu Cocorăscu mare vistier și a lui Vucina mare paharnic⁷⁰.

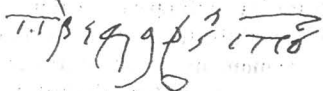
CXC VII/72 1640 dec 3

Fig. 8. Semnătura originală a lui Preda mare spătar, colecția Documente istorice, CXC VII/72 — 1640 decembrie 3.

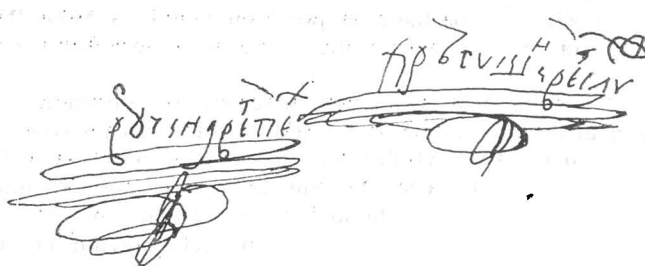
XLIII/42 D.Y 1640 noiembrie 18

Fig. 9. Semnăturile originale ale lui Vucina mare paharnic și Drăgușin mare sluger — colecția Documente istorice, XLIII/42—1640 noiembrie 18.

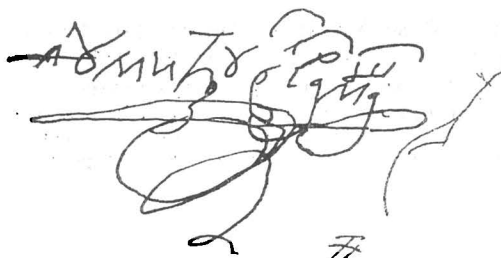

Fig. 10. Semnătura originală a lui Dumitru mare armaș, colecția Documente istorice, CXC VII/72 — 1640 decembrie 3.

Sigiliul utilizat pentru Despina și Ilinca pe actul în cauză este o încercare nereușită, rudimentară de falsificare a sigiliului autentic al Despinei vistihereasa pe care-l găsim conservat pe diata lui Mușat vistier. Sigiliul „bun” al Despinei

⁷⁰ De urmărit pentru această problemă ilustrația anexată: nu au fost comparate semnăturile martorilor cu dregătorii mărunte, întrucât aceștia ar fi putut semna acest act după ce falsificatorul a realizat semnăturile marilor boieri.

are gravat în cîmp imaginea Sfîntului Gheorghe asuprînd balaurul (compoziție identică cu cea de pe sigiliul soțului ei), numele posesoarei, (деспина)⁷¹, este de formă octogonală cu dimensiuni de 1,2/1 cm și este imprimat în tuș. Sigiliul falsificat pentru Despina⁷² este o redare schematică, liniară a imaginii Sfîntului Gheorghe, de fapt o simplă scrijelire a unei suprafețe metalice care nu conține gravarea numelui Despinei.

Dintre sigiliile utilizate la validarea documentului din 1637 (1640) punem sub semnul întrebării pe cel utilizat pentru Vucina mare vornic (octogonal, în cîmp o scenă de luptă). Din moment ce semnăturile acestora sînt false cei interesați nu puteau folosi decît niște sigilii falsificate sau care au aparținut altor personaje. De altfel, din cercetările noastre de pînă acum pentru Vucina mare vornic ne este cunoscut un singur sigiliu, cel ce cuprinde în scut o acvilă bicefală⁷³.

Subliniem faptul că importanța conținutului zapisului Despinei și Ilincăi ar fi trebuit să atragă după sine întărirea semnăturilor martorilor cu aplicarea sigiliilor acestora. Ne sînt cunoscute din epocă sigiliul lui Hrizea mare vornic (un scut mobilat cu un leu rampant purtînd în labe o spadă), al lui Preda Brîncoveanu (un scut dotat cu o acvilă bicefală) și cel utilizat de Miho Racotă (un scut oval cuprinzînd inițialele în alfabet grec ale numelui și dregătoriei sale). Credem că nu este lipsit de importanță să precizăm faptul că Miho Racotă, în calitate de emitent sau martor, și-a însoțit întotdeauna semnătura de impresiunea sigiliului amintit mai sus.

La cele prezentate pînă acum mai adăugăm că, încercînd să depistăm pe scriitorul actului în discuție, „Dumitru logofăt ot Pitești”, ca scriitor al altor documente, în scopul comparării scrisului acestuia, nu am putut să o facem, întrucît nu l-am întîlnit scriînd și alte acte. De semnalat este și faptul că numele Despinei și al Ilincăi sînt precizate în falsurile studiate, sub forma Dospina și Elenca.

Bazîndu-ne pe informațiile genealogice, pe cele privind circulația proprietăților aparținînd lui Mușat vistier, pe studiul diplomatic al documentelor și pe analiza atentă a izvoarelor sigilare, am stabilit că cele două acte false, trecînd drept autentice sute de ani, l-au făcut pe Vasilie spătar singurul posesor al bunurilor înaintașilor săi, iar apoi pe călugării mănăstirii Cîmpulung, ultimii proprietari ai acestora.

Modul de redactare și scriere al actelor ne dezvăluie o minte și o mînă cunoscătoare a formulatorului diplomatic, a limbii documentelor particulare, a marilor dregători ai acelei epoci, a tehnicii de validare, dovedindu-se a fi o persoană contemporană cu faptele analizate mai sus. Falsificatorii, căci documentele aduse în discuție sînt executate de mîini diferite, probabil scriitori de acte, au folosit hîrtie și cerneală autentice reușind să creeze la cererea lui Vasilie spătar falsuri totale de epocă.

R É S U M É

Si, en général, la recherche scientifique roumaine dans le domaine de l'histoire et la publication de documents contribuèrent à l'identification de beaucoup de faux parmi les actes de la „chancellerie princière”, une plus faible attention attirèrent les problèmes soulevés par les papiers privés faussés et leurs implications juridiques.

⁷¹ Arh. St. București, fond Episcopia Argeș, III/11.

⁷² Este evident faptul că Vasilie spătar cunoștea compoziția sigiliului părinților săi, dar la data la care s-a realizat falsul documentar și sigilar el nu se afla în posesia acestuia.

⁷³ Arh. St. București, colecția Documente istorice, XLIII/43, CXCVII/72, orig. Cunoaștem faptul că deseori mării dregători au utilizat mai multe tipuri de sigilii în timpul vieții și activității lor.

Fondée sur une riche argumentation d'ordre généalogique et diplomatique, l'auteur met en question deux d'entre ceux-ci, appartenant tous les deux à Vasilie, garde-épée (spătar) du prince régnant de la Valachie, l'un en date de 9 novembre 1635, l'autre de 13 janvier 1637 et conservés dans les fonds du monastère Cîmpulung.

PRÉCIS

Even if generally both the Romanian historical research and records publication reveal a lot of false documents of "princely chancellery" the matters concerning the false private papers and their juridical implication were less taken into consideration.

The authoress using a rich genealogic and diplomatic argumentation brings forward two records of this kind, both of them belonging to Vasilie Spătar from Wallachia, dated 9 November 1635 and respectively, 13 January 1637, kept in the fonds of Cîmpulung Monastery.

Sigilii sătești din județul Buzău (1835—1864)

MARIA GEORGESCU

În epoca feudală, ca și în cele ulterioare, folosirea sigiliilor este expresia unor raporturi juridice, din care decurgeau anumite drepturi, existența sigiliului propriu pentru o instituție sau persoană presupunând participarea ei la viața socială, economică și politică, interesul pentru conținutul actelor pe care le emitea.

În Țările Române folosirea sigiliului este cunoscută de timpuriu. Dar, dacă persoanele fizice de orice poziție socială beneficiau de un drept general, unanim și tacit recunoscut, de a folosi sigiliu, pentru tot ce nu ființa ca persoană fizică dreptul de sigiliu era, în principiu, un drept domnesc. Domnul conceda sau, pur și simplu, recunoștea, expres sau tacit, acest drept ȋrgurilor și orașelor, instituțiilor, organizațiilor, așezămintelor etc¹. Desigur că această situație se explică prin faptul că, dacă folosirea sigiliului de către persoanele fizice se făcea în probleme privind interesele directe ale acestor persoane, dreptul domnesc de sigiliu, concedat persoanelor juridice și morale, atrăgea după sine niște implicații sociale și politice majore, el decurgînd din *dominium plenum*. În orînduirea feudală, însă, satele erau socotite în primul rînd proprietatea domnului, a feudalilor laici sau eclesiastici, și mai puțin unități administrative de sine-stătătoare, de aceea era firesc ca ele să nu posede și, deci, să nu exercite dreptul de sigiliu.

Dreptul general de sigiliu este o consecință a aplicării Regulamentului organic. Toate satele, libere sau aservite, au urmat îndeobște regula generală. Sînt însă cazuri cînd sate puternice ca entitate social-economică au folosit sigiliu propriu înainte de perioada regulamentară. Astfel, este cunoscut faptul că satul Ocna din Moldova folosea sigiliu încă în prima jumătate a secolului al XVII-lea, satul Dragoslavele (Mușcel) în anul 1763², satul Prăjești (Prahova) în anul 1824³. Odată

¹ Emil Virtosu, *Despre dreptul de sigiliu*, în „Studii și cercetări numismatice”, vol. III, 1960, p. 334.

² Idem, *Note și discuții sigilografice*, în „St. cerc. numism.” vol. III, 1960, p. 538.

³ Maria Dogaru, *Matrice sigilare aparținînd instituțiilor din județul Prahova*, în „File din trecutul istoric al județului Prahova” 1970, p. 59.

cu aplicarea Regulamentului organic satele devin oficial unități administrative. Conform prevederii art. 264 se constituie judecătoriale sătești formate din preot și trei jurați aleși din cele trei trepte sociale ale satului. Aceste judecătorii cercetau în toate duminicile și sărbătorile, la casa preotului, toate prigonirile ivite între săteni, silindu-se a-i împăca. „De-i va împăca — specifică Regulamentul — să va da carte de împăciuire la mîna fieștecăreia părți, care carte să va scri de preotul și să va iscăli atît de toate mădulările judecătorii, cît și de prigonitoarele părți, sau cel ce nu va ști să scrie, după ce va însemna în carte acea întîmplare, va pune degetul său în loc de iscălitură”⁴. Judecătoriile de împăciuire puteau să judece prigonirile sătenilor pentru bunuri care nu treceau de zece sau cincisprezece taleri, iar hotărîrea lor în astfel de cazuri era executorie⁵. Dar atribuțiile lor nu erau numai judecătorești. Jurații satelor eliberau rîvașe de drum celor care aveau nevoie să meargă în alte sate unde nu erau cunoscuți, se îngrijeau de stringerea cerealelor de rezervă în magazia satului și țineau evidența cantităților acestora într-un catastif special, eliberau adeverințe de bună purtare tinerilor ce doreau să intre voluntari în miliția pămînteană sau adeverințe de paupertate bătrînilor și infirmilor spre a fi scutiți de dăjdii.

În afară de judecătoriile de împăciuire Regulamentul organic mai instituie la sate funcția de pîrcălab, ales anual de către săteni. Această funcție era necesară pentru ca subocîrmuitorii sau alți slujbași ai stăpînirii să nu mai aibe prilej de „a bîntui pe birnici în cel mai mic lucru”. De acum înainte numai pîrcălabul avea în seamă împlinirea birului conform listelor întocmite anterior de o comisie specială. Cu prilejul perceperii birului pîrcălabul era obligat să țină o evidență severă a contribuabililor și a sumelor încasate într-o condică pecetluită primită de la vistierie⁶. Se observă, deci, că atît judecătoriile de împăciuire cît și pîrcălabii minuiiau și aveau în grijă o serie de documente, de înscrisuri privitoare la problemele satului lor. Deși Regulamentul organic nu pomeneste nimic de vreo pecete a satului, el stabilește ca o condiție obligatorie de validare a documentelor semnarea acestora de către aleșii satului ca persoane autorizate în acest sens.

Dacă Regulamentul organic prevedea ca ședințele judecătoriilor de împăciuire să se țină în casa preotului, în anul 1833, printr-un ofis al **prezidentului** principatelor, se hotărăște ca în fiecare sat să fie „o casă cu cele trebuincioase lăviți, mese și dulap, care să va îndatora sătenii a o clădi după un plan uniform ce să va hotări și să va publicui de stăpînire” și care va folosi pentru adunarea juraților și pentru păstrarea cu rînduială a publicațiilor și poruncilor primite de la subocîrmuitori, a înscrisurilor și socotelilor satului sub îngrijirea preotului și pîrcălabului⁷. Ridicarea acestor case se va fi împlinit cu greu, pentru că, pe bună dreptate, satele mici, cu 20—30 familii, se plîngeau că, spre deosebire de satele mari cu 100—150 familii, nu-și pot permite să-și construiască după planul trimis de stăpînire, o casă din cărămidă. De aceea stăpînirea acceptă ca satele cu mai puțin de 100 familii să clădească o casă de adunare din pari și nuiete „alicită și lipită bine cu pămînt”, iar satele mai mari, din cărămidă, însă toate să respecte același plan⁸.

Dacă mai amintim și faptul că Regulamentul organic prevedea luarea în chezășie reciprocă a tuturor sătenilor și că obliga satele să-și înființeze o cutie la veniturile căreia să contribuie toți sătenii și din care să se plătească simbria pîrcălabului, ca și cheltuielile neprevăzute ale satului (plata dăjdiilor celor fugiți,

⁴ *Regulamentul organic*, București, 1832, p. 168.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 41.

⁷ Arh. St. Buzău, fond Prefectura județului Buzău, dosar 45/1833, f. 1—3.

⁸ *Ibidem*, f. 54.

a capitației celor morți etc⁹), ne dăm seama că satul devine, dintr-o comunitate umană mai mult sau mai puțin încheagată, o unitate socială, administrativă și juridică. Multitudinea și importanța documentelor emise de judecătoriile sătcești fac ca la un moment dat semnăturile să nu mai prezinte suficiente garanții de autenticitate, punându-se astfel problema utilizării unui semn de validare mai greu de contrafăcut sau falsificat.

Se știe că în Moldova sigiliile sătcești au fost introduse în iulie 1835 prin Pravila îndatoririlor și a pacinicilor¹⁰. În Țara Românească nu se cunoaște actul prin care s-a hotărât introducerea sigiliilor sătcești, dar este de presupus că el a fost emis în același an, pentru că tot acum își fac apariția pe documente primele sigilii sătcești. Sfatul sătcesc (judecătoria) aplica sigiliul pe: zapise de vânzare, învoieli pentru proprietăți, foi de zestre, cărți de judecată, foi de ispășanie, vechilețuri, diferite mărturii, rapoarte trimise forurilor superioare privind situația magaziiilor de rezervă și a perceperii capitației, jalbele sătenilor împotriva arendașilor și proprietarilor, răvașe de drum etc.

Pentru a se evita folosirea nejustificată a sigiliului matricea era formată din mai multe părți. Ion Codru Drăgușanu, călătorind în anul 1840 prin Țara Românească, constată că matricele sigilare erau formate din trei părți împreună cu o verigă. O parte se păstra la proprietarul moșiei, alta la paroh și a treia la unul din aleși¹¹. Pentru că din prima serie de matrice sigilare folosite de satele județului Buzău nu ni s-a păstrat nici una, putem admite că și aici primele matrice sigilare sătcești erau împărțite în trei. Mai târziu, în deceniul al V-lea, primele matrice sînt înlocuite cu o serie nouă. Acestea erau formate din două semicercuri de bronz unite în partea de deasupra printr-un fel de șurub prelungit cu un miner de lemn, crestă în așa fel încît să indice aplicarea în poziție corectă a matricei pe hîrtie¹².

Dacă o matrice sigilară era pierdută practica generală era de a se confecționa alta identică (după ce pierderea primeia era anunțată în Monitorul oficial), la care se adăuga cifra 2 deasupra legendei spre a se deosebi de prima matrice¹³. Pentru județul Buzău nu se confirmă această practică generală. Satul Caragele, care a avut și a folosit un prim sigiliu emis în anul 1836 și care, probabil, a fost pierdut, în anul 1837 își confecționează altul, cu aceeași emblemă și legendă, dar de dimensiuni mai mici și cu anul de emitere respectiv, pentru ca în anul 1840 să folosească un nou sigiliu, cu aceeași emblemă, cu legenda puțin modificată și cu anul de emitere corespunzător¹⁴.

Pentru o mai clară înțelegere a problemelor legate de studiul sigiliilor sătcești din județul Buzău trebuie menționat faptul că la 1 ianuarie 1845 suprafața județului a cunoscut o modificare importantă. Pînă la această dată județul Buzău cuprindea plasele Cîmpul și Sărata și plaiurile Pîrscov și Slănic, cu un total de aproximativ 172 sate¹⁵. Prin desființarea județului vecin Saac 38 sate din plaiul Despre Buzău au intrat în componența județului Buzău formînd plaiul

⁹ *Regulamentul organic*, București, 1932, p. 43.

¹⁰ Emil Vîrtosu, *Sigilii împărțite și sigilii sătcești*, în „St. cerc. numism.” vol. I, 1957, p. 36.

¹¹ Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, București, 1880, p. 100.

¹² Arh. St. București, Colecția de sigilii administrative, sig. 277 (Tisău), sig. 1359 (Valea Teancului), sig. 2843 (Calvini) ș.a.

¹³ Emil Vîrtosu, *Note și discuții sigilografice*, în „St. cerc. numism.”, vol. III, 1960, p. 523.

¹⁴ Arh. St. Buzău, Fond Prefectura jud. Buzău, dosar 34/1836, f. 83; dosar 23/1839, f. 96; dosar 5/1840, f. 113.

¹⁵ Plasa Cîmpului 76, plasa Sărății 29, plasa Pîrscov 35, plaiul Slănicului 32.

Buzăului, iar 8 sate desprinse din plasa Cîmpului și 15 sate din plasa Tohani au format plasa Tohani, revenind tot județului Buzău¹⁶. Menționăm, totodată, că prezentul studiu se bazează pe cercetarea sigiliilor aflate pe documentele Ocîrmuirii județului Buzău și ale subocîrmuirilor și pe cele ale colecțiilor aflate la F.A.S. Buzău, ca și pe cercetarea matricelor aflate la Direcția Generală a Arhivelor Statului¹⁷.

În studierea sigiliilor sătești considerăm că trebuie plecat de la cunoașterea sigiliilor județului, plaiurilor și plaselor, deoarece între acestea și cele sătești există elemente identice sau asemănătoare. Prima atestare a sigiliului județului Buzău ne-o oferă sigiliul domnesc al lui Nicolae Caragea din anul 1782 care înfățișează, în jurul emblemei Țării Românești, 17 medalioane cu emblemele județelor țării¹⁸, fiind însă de presupus că sigiliile județene au existat și au fost folosite mult mai devreme. Emblema județului Buzău este reprezentată de o biserică și o pasăre heraldică, păstrîndu-se astfel, cu unele modificări de gravare, în toată perioada avută în vedere.

În deceniul al IV-lea stemele plaiurilor și plaselor reproduc, într-o măsură mai mare sau mai mică, stema țării sau pe cea a județului. Astfel, sigiliul plaiului Slănic are în cîmp o acvilă cruciată deasupra căreia este gravată monograma subocîrmuitorului (M.B. = Mihail Berhă); în emblema plaiului Pîrscov este tot o acvilă cruciată, stînd pe o căprioară, iar în cea a plasei Cîmpul o biserică cu o singură turlă, flancată de două ramuri; sigiliul plaiului Sărății reproduc numai cupola, cu trei cruci deasupra; plaiul Despre Buzău din fostul județ Saac are în emblema un butuc de vie pe o terasă.

Evoluția sigiliilor sătești din județul Buzău în cadrul celor aproape trei decenii la care ne referim cuprinde două etape. Prima începe cu anii 1835—1836 cînd sînt înzestrate cu sigilii majoritatea satelor din plaiul Slănic și plasa Sărății și respectiv din plasa Cîmpului, plaiul Pîrscov și plaiul Despre Buzău. Un număr restrîns de sate beneficiază de sigiliu propriu mai tîrziu, chiar în anul 1840, cum este cazul satului Găgeni din plasa Sărății, lucru care ne face să credem că la data introducerii sigiliilor sătești ele nu îndeplineau caracterul unor unități suficient de închegate. De exemplu, satul Săseni folosește sigiliu propriu din 1835, dar același sigiliu îl folosește și satul Săsenii Noi pînă în anul 1839 cînd își confecționează sigiliul său.

Toate aceste prime sigilii sînt gravate prin incizie în intenția de a fi aplicate în ceară. În fapt, însă, ele au fost aplicate în fum, procedeu ieftin și oricînd la îndemînă. De asemenea, pe toate aceste sigilii este menționat anul confecționării matricei, iar cuvintele din legendă sînt scrise cu caractere chirilice.

Deoarece sigiliile sătești din cuprinsul unei plase sau unui plai, cu unele excepții, au elemente identice, le vom trata pe grupe corespunzătoare acestora. Astfel, sigiliile din plasa Sărății au formă rotundă cu diametrul de 28—30 mm. Majoritatea au în emblema o acvilă cruciată conturnată stînd de cele mai multe ori pe o creangă. Legenda este plasată în exergă lată de cca 7 mm anul fiind scris jos sub pasăre și cuprinde: cuvîntul „сѣр”, numele satului, „Ж. Е. П. А. СѢРѢИ”. Notă discordantă de la aceste trăsături fac acele sigilii emise după anul 1835. Este cazul sigiliilor satelor Verești (1836), Leșcești (1838), Costești (1838) și Dara de Sus (1838) care au în emblema o biserică cu o turlă, la primele două sigilii aceasta fiind flancată de două ramuri. La alte sate: Ogrăzi (1838), Găgeni (1840), Clondiru de Jos (1838) emblema este reprezentată tot de o pasăre, dar redată

¹⁶ B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic și istoric al județului Buzău*, București, 1892, p. 568.

¹⁷ Filiala Arh. St. Buzău nu deține nici o matrice sigilară sătească și nici o arhivă sătească.

¹⁸ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 58.

mai mult sau mai puțin stilizat și în poziții diverse, iar cuvintele din legendă sînt prescurtate prin trunchiere sau contracție. Credem că este posibil ca unele din aceste sate să fi avut sigiliu propriu încă din 1835, însă din motive necunoscute (dar, probabil, fiind pierdute sau furate) acestea au fost înlocuite cu sigilii noi, diferite de primele. În orice caz, satul Dara de Sus a folosit înainte de 1838 un sigiliu propriu emis în 1835, identic cu sigiliile satești emise în acel an în plasa Sărății. Situația este asemănătoare cu cea a satului Caragele, menționată mai înainte.

Sigiliile din plaiul Slănic, emise tot în anul 1835, au formă rotundă cu diametrul de 30 mm. În emblema este reprezentată o acvilă cruciată stînd pe o creangă. Legenda, plasată în exergă, pe lîngă anul emiterii, cuprinde: cuvîntul „САТ”, numele satului și „Ж. Ё. П. СЛАНИК”. Excepție fac sigiliile satelor Niculești și Poiana Ascunsă, avînd anul de emiterie 1838.

În plaiul Pîrscov sigiliile satești au fost introduse în anul 1836. Ele au formă ovală verticală, cu dimensiunile de 31—33 mm, respectiv 25—27 mm. Emblema o constituie acvila cruciată stînd pe un urs, lup sau căprioară. Legenda, plasată la marginea cîmpului sigilar, cuprinde: anul, „Ж. Ё. САРАС” și numele satului, fără să se specifice numele plaiului.

Satele plășii Cîmpul au dispus de sigilii din anul 1836. Acestea au formă rotundă cu diametrul de 23—26 mm. Excepție face sigiliul satului Gomoești, care este oval vertical. În cîmpul lor este redată o biserică în formă paralelipipedică, cu turla de cele mai multe ori plasată pe un colț. Legenda cuprinde: „1836 САРАС” și numele satului, și este plasată în marginea cîmpului sigilar. Excepție fac sigiliile satelor Macoveanca (1838), Siliști (1838), Potoceni (1838), Cotu Cioara (1837), Scărlătești (1839) și Caragele (1837 și 1840) care sînt ceva mai mari, iar în legendă sînt menționate, de data aceasta, plasa și inițialele județului.

Sigiliile satești din plaiul Despre Buzău al fostului județ Saac au fost emise tot în anul 1836, avînd formă rotundă cu diametrul de cca 26 mm. Emblema este reprezentată de un butuc de vie pe o terasă. Sub terasă se află trecut anul. La marginea cîmpului sigilar legenda cuprinde numele satului și cuvintele: „ПАКЪ ДЕСПРЕ БУЗЪ САРАС”. Alte sigilii au în cîmp trei butuci încadrați de două ramuri și asupriți de o balanță. Anul este trecut sub această compoziție, iar la marginea cîmpului sigilar se află scris: „ПАКЪ БУЗЪ САРАСИ ЖДАИ САРАС”, urmînd numele satului.

Aceste tipuri de sigilii descrise mai sus s-au folosit neîntrerupt pînă în anii 1842—1845 cînd, treptat, sînt înlocuite. Sigiliile din a doua perioadă au, fără excepție, aceeași emblema și, în general aceleași elemente de descriere. Legenda nu menționează anul de emiterie din care cauză data exactă a introducerii lor este greu de stabilit. Oricum, această dată este variabilă de la un sat la altul pentru că, dacă satul Valea Sibiciului folosea sigiliul de tip nou la 25 martie 1842, satul Cătina la 4 ianuarie 1843, iar satul Mînzălești la 9 martie 1845, satul Pănătău folosea la 22 mai 1845 sigiliul de tip vechi, pentru ca abia la 26 martie 1846 să folosească sigiliul nou. De asemenea, satul Pătirlagele de Sus folosea la 17 iunie 1844 sigiliul emis în 1836.

Toate aceste sigilii au formă rotundă cu diametrul de 32—33 mm, însemnele lor fiind gravate în excizie și fiind aplicate în tuș. În cîmpul sigilar emblema este redată de fațada unei clădiri eclesiastice cu trei turla și cu zidurile crenelate, iar în partea dreaptă a cîmpului este înfățișată o pasăre, de cele mai multe ori avînd aspectul unui corb, dar alteori fiind de dimensiuni foarte mici și semănînd cu o găină, pombel, cioară, graur, păstrîndu-și însă forma capului de răpitoare. Legenda cuprinde numele satului scris sub emblema, iar în exergă este menționat: „ЖДА. БУЗЪ П.А.”, urmînd numele plasei sau plaiului respectiv.

Acest tip de sigilii a fost folosit pînă la legea de organizare a comunelor rurale din anul 1864, iar de multe ori chiar și după această dată, fapt care s-ar explica prin aceea că procurarea sigiliilor comunale cerea o procedură complicată și severă. Comuna Pîrscov, de exemplu, folosea și în anul 1872 sigiliul sătesc, iar în cazul satelor Breaza și Vispești care au avut sigiliu comun se constată că fiecare a devenit în 1864 comună separată, dar comuna Breaza folosea sigiliul sătesc comun și în anul 1870, în timp ce comuna Vispești folosea sigiliu comun propriu.

Este de presupus că majoritatea satelor din județul Buzău au avut și au folosit sigiliu propriu, chiar dacă nu s-au constatat documentar decît pentru o parte din sate. Atunci cînd un sat era prea mic sau cînd două sate erau foarte apropiate, acestea se asociau și-și constituiau un singur sigiliu pe care se gravau numele ambelor sate și care era folosit ca atare. Astfel, întîlnim sigiliul comun al satelor Năeni și Proșca, Breaza și Vispești, Tohani și Bădeni, Valea Vii Pămînteni și Horjani. Au existat însă și sate care, cel puțin o parte din perioada avută în vedere, nu au dispus în nici un fel de sigiliu propriu, ele folosindu-se de sigiliul altor sate vecine. De exemplu, în anul 1842 satul Crivineni din plaiul Slănicului folosește sigiliul satului Valea Nucului, satul Ghiculești folosește în 1839 sigiliul satului Cîndeștii de Jos, iar satul Sărata folosește în același an sigiliul satului Nenciulești.

Coroborînd conținutul documentelor pe care sînt aplicate sigiliile cu cel al legendelor sigiliilor satești obținem informații prețioase cu privire la istoria administrativă a județului și la atribuțiile social-juridice ale satelor în perioada regulamentară și pînă la legea organizării comunelor rurale din 1864. Denumiri ca Nișcovu Adunat, Adunații ot Călmățui (astăzi Nișcov și Călmățui) ne confirmă cît se poate de oficial că aceste așezări se constituiseră de dată relativ recentă din oameni „adunați”. De asemenea, denumiri ca Pătîrlagele de Sus și de Jos, Cîndeștii de Sus și de Jos, Sibiciul de Sus și de Jos și altele (localități care astăzi există într-o singură așezare) ne certifică faptul că la datele respective existau cîte două așezări distinct organizate. În cazul satelor Pătîrlagele de Sus și de Jos se constată că la mijlocul deceniului V ele se unesc într-o singură localitate cu denumirea de Pătîrlagele, avînd sigiliu corespunzător.

Se observă, din nou, că unele sate se constituiseră din locuitori ai unui sat mai vechi, așezați într-un loc vecin unde au format un sat aparte, ulterior cele două așezări contopindu-se (exemplu: Tătărăștii Noi și Vechi, Lapoșu Vechi și Nou). De asemenea, numele de Valea Vii Pămînteni (azi Valea Vii) demonstrează că a existat aici un nucleu indigen, al pămîntului românesc, constituind la data respectivă o așezare de sine stătătoare, lîngă care s-au așezat ulterior elemente venite din afară.

Oficializarea, prin înscrierea în sigiliu, a denumirii de Nenciuleștii Moșneni, exprimă caracterul pe deplin moșnenesc al părții de sat respective, în timp ce o altă parte a satului era aservită. Interesant este faptul că inițial a existat un singur sigiliu pentru satul Nenciulești, pentru ca în deceniul al V-lea satul să se împartă în cele două părți (Nenciulești și Nenciuleștii Moșneni), fiecare avînd sigiliu propriu.

Unele modificări administrative pot fi și ele constatate prin studiul sigiliilor satești. De exemplu, sigiliul emis în 1836 al satului Pleșcoi îl identifică pe acesta ca aparținînd plasei Cîmpului¹⁹, în timp ce din legenda celui de-al doilea tip de sigiliu aflăm că satul respectiv intra în componența plaiului Pîrscov.

¹⁹ Coroborată cu conținutul documentelor, informația devine sigură.

Numeroase jalbe ale locuitorilor împotriva proprietarilor și arendașilor, adrese autorităților locale sau chiar domnului, sînt autentificate nu numai prin semnăturile locuitorilor, ci și prin cele ale aleșilor satului și prin aplicarea sigiliului. Astfel, jalba respectivă devine expresia oficializată a unei stări de fapt, acordîndu-se importanță deosebită nu numai documentului ca atare, ci și problemei la care aceasta se referă.

Din studiul legendelor sigilare și al documentelor putem stabili evoluția denumirilor unor localități. De exemplu, numele de Bisăuca, Bălunești, Țuguiațu, Siliști, Adunații ot Cîlnău, Ghiculești corespund actualelor sate: Bisoca, Bălănești, Pogoanele, Bilișteanca Poșta Cîlnău, Sătucu. Denumirea actualului sat Merei este indicată de sigiliul din 1835 ca fiind tot Merei, pentru ca sigiliul din deceniul al V-lea s-o consemneze sub forma „Tufele Mereilor“.

Emblemele sigiliilor sătești sînt uneori legate de trecutul locurilor respective, de bogățiile lor, ca și de ocupațiile locuitorilor. Astfel, biserica înfîlînită în sigiliile sătești din județul Buzău este expresia rolului important pe care l-a jucat marea autoritate feudală care a fost Episcopia Buzăului, știut fiind totodată că în zona de deal și de munte a județului au funcționat o mulțime de schituri și mănăstiri. Ursul, căprioara, butucul de vie, ramurile stilizate (dar care sînt ale unor plante de cultură) sînt simboluri ale unor bogății naturale specifice locului și ale ocupației locuitorilor din satele respective.

Sigiliile sătești constituie, de asemenea, repere pentru datarea documentelor fără dată. Ele atestă existența arhivelor sătești la acea dată, fiindcă folosirea unui sigiliu propriu implică neîndoiește existența unei evidențe a actelor scrise, ca și păstrarea lor într-o anumită formă.

În concluzie, putem afirma că marea majoritate a satelor buzoiene a beneficiat de sigiliu proprii începînd cu anul 1835 sau 1836 ca urmare a dezvoltării social-economice în general și a creșterii rolului comunității sătești în cadrul acestei dezvoltări. Apariția și după această dată a unor sigilii sătești se explică prin aceea că ele fie înlocuiesc sigiliile inițiale pierdute, fie sînt o consecință imediată a creșterii și transformării unei așezări rurale inițial neînsemnate într-o unitate economico-socială distinctă, care obține un rol juridico-administrativ bine definit.

R É S U M É

Le droit d'utilisation du sceau était dans les Pays Roumains général et unanimement et tacitement reconnu aux personnes physiques. C'est le prince régnant qui concédait ou reconnaissait ce droit aux villes ou bourgades, aux institutions, établissements etc.

L'auteur poursuit l'évolution des sceaux de quelques villages du département Buzău, qui ont bénéficié de ce droit depuis environ 1835—1836, et soumet à une analyse minutieuse les caractéristiques des impressions sigillaires.

P R É C I S

In the Romanian Countries the right to use a seal was generally, unanimously and tacitly recognized for physical persons. The hospodar was that who conceded or recognized this right to townlets and towns, to institutions, establishments a.s.o.

The authoress has in view the development of some village seals of Buzău county which benefited by this right since 1835—1836 and she carefully analyses the characteristics of seals.

Particularități ale documentelor românești emise în Dobrogea înainte de 1877

TUDOR MATEESCU

Vechimea culturii scrise românești din Dobrogea este foarte greu de stabilit pe baza datelor de care dispunem până în prezent. Ea este strîns legată de existența școilor românești care au funcționat în această provincie și despre care se găsesc informații sigure încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea¹. Din același secol datează și cele mai vechi înscrisuri în limba română, constînd în însemnări pe cărți de cult, aflate la mai multe biserici din Dobrogea². Documente propriu-zise, emise de instituții sau adresate acestora, s-au păstrat însă numai după 1800.

Datorită faptului că limba română era cunoscută de toți locuitorii Dobrogei³, servind, ca și în Transilvania, ca mijloc de înțelegere între grupurile etnice conlocuitoare⁴, chiar autoritățile otomane au folosit-o în cancelariile lor, emițînd documente în această limbă⁵. Colonelul Fălcoianu, însărcinat să facă un studiu asupra situației Dobrogei la 1878, constata că, în cazaua Hîrșova, „corespondența oficială se face în limba română”⁶. Acest lucru îl făceau însă și alte instituții otomane ale provinciei. În acest sens, este semnificativ faptul că, în corespondența cu autoritățile din Țara Românească, dregătorii otomani din Dobrogea au folosit în primul rînd limba română, pe cînd cei din Bulgaria au utilizat numai limbile turcă și greacă.

Documentele în limba română emise în Dobrogea, provenind fie de la populația românească, fie de la oficialitățile otomane, prezintă o serie de particularități, care merită să fie scoase în evidență. În primul rînd, formularul diferă de cel al documentelor din Țara Românească, fiind influențat oarecum de formularul actelor turco-osmane. În legătură cu aceasta, trebuie observată, mai întîi, lipsa, de regulă, a antetului cu denumirea instituției emitente. În forma obișnuită îl găsim foarte rar, ca, de pildă, într-o corespondență din 23 octombrie 1847, unde apare, în stînga, sus: „Cîrmuirea cetăți(i) Silistra”⁷. Ceva mai frecvent se întîlnește titlul dregătorului din fruntea instituției respective: „Mudirul cetăți(i) Silistra”⁸ sau „Ciorbăgiul cetăți(i) Silistra”⁹.

Diferă de asemenea formula de adresare, care corespunde foarte rar cu cea folosită în cancelariile din Țara Românească: „Ci(înstitei) Cîrmuiri a

¹ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea*, București, 1979, p. 94—95.

² Constantin Cioroiu, Aurel Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 51 și urm.

³ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p. 63—64.

⁴ Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 63.

⁵ Tudor Mateescu, *Permanența și continuitatea...*, p. 105—106.

⁶ Ion Bitoleanu și Gh. Dumitrașcu, *Românii din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne*, în „Revista de istorie”, XXXIX (1976), nr. 6, p. 877.

⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, volum întocmit de..., București, 1975, p. 135. (Vezi și reproducerea la planșa nr. 6).

⁸ *Ibidem*, p. 128, 131, 134.

⁹ *Ibidem*, p. 138.

jud(etului) Ialomița“¹⁰. Adresarea privea, de regulă, potrivit obiceiului otoman, persoana vizată direct: „D. domn cirmuitor al Jud. Ialomiț(a)“¹¹ sau „Domnii sale căpitan Lăzărean(u), comandirul punctului Călărași“¹², „Pentru d.d. Alecu, directoru(l) carantini(i) Olteni(ța)“¹³ etc. Apar însă și formulări mai complicate: „Cu frățească și prietenească dragoste dum(nea)v(oastră) cinstiți judecători ai Călărașilor“¹⁴.

În ceea ce privește numele emitentului expeditor acesta poate fi redat lapidar, ca și în antet: „Mudirul cetăți(i) Silistra, Niuman Bei“¹⁵ sau, oarecum diferit „De la dumnealui aian Ameda ot Hîrsova“¹⁶, pentru a se ajunge la formule mai lungi: „Stăpînirea (sic) Silistriei în lipsa mării salii (pașa), al doilea eu Muselim Arif Aaa“¹⁷. Într-un document particular din 1835 este trecut la sfîrșit numele celui care l-a scris, deoarece emitentul era, foarte probabil, meșteșugător de carte: „Eu popa Theodor din sat(ul) Vetrina“¹⁸.

Spre mijlocul secolului al XIX-lea, la documentele emise de cancelariile administrației otomane, apare, în antet, și numărul de înregistrare¹⁹, dovadă a introducerii sistemului arhivei de registratură²⁰, sistem care, pînă la 1877, nu s-a putut totuși generaliza. Spre sfîrșitul stăpînirii otomane, instituțiile românești din Dobrogea, cum au fost școala de la Silistra sau cea de la Tulcea, au folosit, la emiterea documentelor, formularul cancelariilor din România cu toate elementele lui, inclusiv numărul de înregistrare²¹.

În general, scrierea acestor documente este corectă, dovedind că diecii respectivi erau români sau buni cunoscători ai limbii române. La unele însă, scrisul este colțuros, greu lizibil, influențat, fără îndoială de alfabetul arab, așa cum se prezintă, de pildă, o scrisoare a aianului de la Hîrsova din ianuarie 1849. În același document²², ca și în altele²³, apar foarte multe cuvinte românești scrise greșit, fiind nevoie de anumite eforturi pentru a ghici forma corectă. Este sigur, în aceste cazuri, că diecii erau turci sau tătarî.

Alteori, cuvintele turcești apar deformate, fiind mai greu de redat în scrierea chirilică românească. Așa este, de exemplu, cuvîntul *ağa*, titlu inferior în ierarhia otomană, adăugat de regulă la nume, pe care îl întîlnim sub formele *A*²⁴ sau *Aaa*²⁵ ori contopit cu numele: *Ameda*²⁶, în loc de Ahmed Ağa. O situație similară găsim și în cazul unor toponime turcești: „cazaoa Costenge (tc. *Köstenence*) și cazaoa Babali(i)“²⁷ sau „Anadol“²⁸ în loc de Anatolia. Interesant este și faptul că unele cuvinte românești apar cu sens diferit față de cel obișnuit, ca,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 131.

¹² *Ibidem*, p. 128. Adresa exterioară, în limba turcă, este identică. (*Ibidem*, p. 129).

¹³ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1287/1842, f. 9, 26.

¹⁴ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79.

¹⁵ *Ibidem*, p. 129, 131.

¹⁶ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849, f. 3.

¹⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79.

¹⁸ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2363/1834, f. 87.

¹⁹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 128, 131, 134, 138.

²⁰ Idem, *Arhivele din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor“, an LI, 1974, vol. XXXVI, nr. 1—2, p. 233.

²¹ Idem, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 273—274, 276, 283, 286.

²² Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849, f. 3.

²³ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 79, 83.

²⁴ *Ibidem*, p. 140.

²⁵ *Ibidem*, p. 79.

²⁶ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849, f. 3.

²⁷ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 83.

²⁸ *Ibidem*, p. 140.

de pildă, *moșnean*²⁹ și *moșier*³⁰, termeni care, pentru epoca stăpînirii otomane, în Dobrogea, aveau, amîndoi, înțelesul de „arendăș”.

Totodată apar expresii populare din vorbirea locală, care nu se pot întîlni în documentele oficiale de la stînga Dunării. Astfel, într-un raport al carantinei Gura Ialomiței din 9 noiembrie 1836, referitor la Ioniță Nădrag, un locuitor al satului Ulmii de lîngă Hirșova, cunoscut călcător al cordonului carantină, se spune că „secretarul orînduitului imbrohor” al locului „l-au certat cu oareșcare bătae” și apoi l-a arestat³¹. Expresia este luată, foarte probabil, din corespondența, care nu s-a păstrat, cu autoritatea otomană de la Hirșova. Ne-a parvenit însă, deși numai în copie, adresa din 28 ianuarie 1838 a aianului Hirșovei, în care se arată că acest Ioniță Nădrag fusese căutat în toate satele de pe marginea Dunării „și la toate tîrlile mocănești”, și nu fusese „găsit nicăierea”³².

La 27 ianuarie 1841, carantina Oltenița raporta despre cererea lui Jordache, ciorbăgiul de la Turtucaia, care avea o soră, baba Maria Albuleasa, de 80 de ani, aflată la un ginere al ei din satul Chirnogi, și pe care voia „a o lua la casa sa unde să-și lepede rămășița vieții(i) sale, fiindcă ginere-său nefcetat o gonește afară”³³. Limbajul este, în mod sigur, al cererii care, de asemenea, nu s-a păstrat, dacă nu cumva a fost doar verbală. Alt caz apare în adresa din 30 mai 1856 a cîrmuitorului orașului Turtucaia, referitoare la un locuitor de acolo, căruia autoritățile Țării Românești îi confiscaseră luntrea. În final se arată că „acel om, care i s-au luat luntrea, toată aceia a fost starea lui și un suflet... fiindcă acea luntre-i erea hrana și plugu(l)”³⁴. În ianuarie 1849, aianul Hirșovei, predînd doi fugari carantinei Gura Ialomiței, scria următoarele: „Iată eu trimit pe acești 2 oameni la dumneavoastră; să-mi trimiteți(i) pe un mocan ce au fugit de la gros eri dimineață, văzîndu-l oamenii trecînd” (Dunărea)³⁵. Pe la 1862, dascălul Apostol Teodorescu îi scria următoarele preotului Ilie din Alibeichioi (azi Izvoarele, județul Tulcea): „ecsariul³⁶... nici o para măcar nu mi-au strîns, zicînd că nici Sf. Tale nu-ți dă liafa, nici mie, că te vede pără (pre) Sfinția Ta că nu-i cauți după cum să cuvine în asemenea scopos”³⁷.

Documentele emise, în limba română, în Dobrogea înainte de 1877 aparțin întru totul tezaurului culturii românești. Particularitățile lor, care nu afectează cu nimic această apartenență, sînt datorate condițiilor specifice ale Dobrogei, existenței unor instituții ale românilor din această provincie deosebite de cele de la stînga Dunării, toate fiind, în ultimă instanță, determinate de îndelungata stăpînire otomană.

²⁹ *Ibidem*, p. 138.

³⁰ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 2363/1834, f. 87.

³¹ Tudor Mateescu, *Documente privind istoria Dobrogei...*, p. 77.

³² *Ibidem*, p. 83.

³³ *Ibidem*, p. 105.

³⁴ *Ibidem*, p. 217.

³⁵ Arh. St. București, fond Comitetul Carantinelor, dosar 1241/1849, f. 3.

³⁶ Despre *exar* (*ecsariu*, *icsariu*), care era episcopul bisericii, dar care îndeplinea și alte funcții, vezi Tudor Mateescu, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Biserica ortodoxă română”, XCV (1977), nr. 9—12, p. 973.

³⁷ [N. Iorga], *O condică de pomîni dobrogeană în 1859*, în „Revista istorică”, XI, 1925, nr. 7—9, p. 214.

Manifestări ale Arhivelor Statului prilejuite de aniversarea a 65 de ani de la făurirea P.C.R.

Angajate, alături de întregul popor, în uriașul efort pentru înfăptuirea în-suflețitoarelor obiective stabilite de Congresul al XIII-lea, cadrele Direcției Generale a Arhivelor Statului au sărbătorit un eveniment de covârșitoare însemnătate politică, încrustat pentru totdeauna cu aur în analele patriei: împlinirea a șase decenii și jumătate de existență glorioasă, eroică a Partidului Comunist Român.

Făurirea în urmă cu 65 de ani a Partidului Comunist Român a determinat producerea unor mutații profunde, calitativ noi sub raport politic, ideologic și organizatoric, în mișcarea revoluționară din țara noastră, clasa muncitoare avînd de acum un caracter clarvăzător, înarmat cu un program amplu, de esență nouă, însuflețitor. Partidul Comunist și-a asumat răspunderea istorică de a conduce cu fermitate lupta grea pentru o lume nouă, lipsită de exploatare, pentru înfăptuirea năzuințelor celor mai fierbinți ale celor ce muncesc.

Manifestările prilejuite de aniversarea glorioșului jubileu atît în aparatul central, cît și la filialele județene au fost menite să pună în lumină izvoarele documentare, sursă de cunoaștere și dezvoltare a cercetării istorice.

În cadrul manifestărilor științifice organizate un loc aparte îl ocupă Simpozionul „Partidul — conștiință înaintată, revoluționară a poporului”, organizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului.

În comunicarea 8 Mai 1921 — 8 Mai 1986, susținută de prof. univ. dr. Gheorghe Ioniță se arată: „Continuător demn al glorioaselor tradiții patriotice și revoluționare ale clasei muncitoare, ale maselor largi populare, partidul a acționat, încă de la făurirea sa, ca o puternică forță națională, a slujit cu devotament și înaltă clar-

viziune idealurile supreme ale poporului — idealurile libertății și dreptății sociale, independenței și unității naționale, cauza socialismului și comunismului”. Comunicarea *Informații din documente externe despre mișcarea muncitorească și socialistă din România*, prezentată de Teodor Bucur, arhivist principal la D.G.A.S., a evidențiat, pe baza surselor externe de cercetare, că: „Formîndu-se și dezvoltîndu-se în epoca istorică a mișcărilor revoluționare din 1784, 1821, 1848, a luptei pentru făurirea statului român modern, în 1859, și a cuceririi independenței de stat în 1877, trăgîndu-și seva și vitalitatea din milenara istorie a poporului nostru, Partidul politic al clasei muncitoare s-a situat cu fermitate în fruntea luptei împotriva asupririi și exploatării, a subordonării țării monopolurilor străine, pentru salvagardarea independenței și suveranității naționale”. *Activitatea internațională a Partidului Comunist Român în perioada interbelică* a fost titlul comunicării susținute de prof. univ. dr. Iulian Cărtănă, care sublinia că „Partidul Comunist Român a preluat și dezvoltat marile tradiții ale poporului nostru, de conlucrare, de sprijinire reciprocă și prietenie cu alte popoare”. Acționînd împotriva pericolului fascismului în propria-i țară, pentru apărarea independenței și integrității acesteia, P.C.R. a contribuit și la bătălia pe plan internațional, manifestîndu-și solidaritatea cu lupta antifascistă de pretutindeni. Comunicarea *Documente externe despre activitatea P.C.R. pentru apărarea suveranității și independenței României*, prezentată de Ștefan Hurmuzache, șef de serviciu din D.G.A.S., relevă că „Cercetarea documentelor externe confirmă faptul că prezența și afirmarea mișcării muncitorești în chestiunile nodale ale țării, afirmarea ei în timp,

în prim-planul tabloului politic intern, și activitatea partidului clasei muncitoare din România pentru realizarea aspirațiilor ei revoluționare s-au impus atenției opiniei publice internaționale și s-au aflat permanent în analizele diplomaților străini, în comentariile observatorilor și analiștilor politici din timpul celui de al doilea război mondial care încercau să evalueze evoluția politico-militară a României și consecințele ei pentru lumea europeană". În comunicarea *Pacea, opțiune fundamentală a Partidului Comunist Român*, întocmită de Gheorghe Socol, arhivist principal în D.G.A.S., se arată că „trăsătura definitorie a politicii externe românești o constituie politica sa de pace, pacea figurând ca unul din obiectivele strategice ale Partidului Comunist Român făcând în urmă cu 65 de ani"; „o retrospectivă a celor 65 de ani care au trecut arată că, înscriindu-se în tradiția proprie a poporului nostru și continuând începutul făcut de societatea română, partidul politic al clasei muncitoare din țara noastră a desfășurat, cu deosebire în anii de când în fruntea sa se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, o remarcabilă activitate în favoarea păcii. La aniversarea gloriosului jubileu al partidului s-a evocat cu adânc respect, admirație și prețuire faptul că, în rândurile P.C.R. au crescut și s-au călit militanți de frunte ai partidului, devotați trup și suflet cauzei poporului român, idealurilor sale. În acest cadru de luptă revoluționară s-au format și s-au afirmat cu putere strălucitele calități politice și organizatorice de mare conducător ale tovarășului Nicolae Ceaușescu. Marile merite dobândite în lupta revoluționară, înaltele calități de conducător politic manifestate în anii revoluției și construcției socialiste, atașamentul și dăruirea pline de abnegație față de popor, patriotismul înflăcărat, înaltul umanism al tovarășului Nicolae Ceaușescu au determinat alegerea sa de către forumul comuniștilor români, la Congresul al IX-lea, în funcția supremă de conducere a partidului". Comunicarea *Epoca Ceaușescu — epoca marilor împliniri*, prezentată de Elena Iosefide, arhivist principal în D.G.A.S., menționa că: „evocând drumul de jertfe și victorii străbătut de gloriosul nostru partid, se detașează cu putere faptul că perioada cea mai măreață în înfăptuiri din întreaga noastră istorie este cea inaugu-

rată de Congresul al IX-lea al partidului. Cu deplină îndreptățire, cu mândrie patriotică, în semn de înaltă stimă și prețuire, poporul român a atribuit acestei epoci de glorioase împliniri, numele conducătorului strălucit al partidului și al țării — Epoca Nicolae Ceaușescu". Viața, istoria au dovedit că Partidul Comunist Român constituie o uriașă forță politică, că obiectivele stabilite de partid, în consens cu voința națională, înflăcărează masele, mobilizează toate energiile creatoare ale țării, demonstrând forța și realismul tezei teoretice a secretarului general al partidului nostru conform căreia socialismul se construiește cu poporul și pentru popor".

Expoziția organizată în holul Direcției Generale a Arhivelor Statului a fost menită să completeze și să ilustreze cu puterea faptelor epoca de adânci împliniri în devenirea socialistă a patriei noastre intrată în istorie sub denumirea de „Epoca Ceaușescu".

Filialele județene ale Arhivelor Statului au organizat simpozioane omagiale și expoziții fotodocumentare, de carte social-politică, mese rotunde și concursuri „Cine știe, răspunde", au publicat documentare în presa locală.

Au fost prezentate expuneri, conferințe și comunicări științifice, ce au reliefat contribuția mișcării muncitorești la dezvoltarea generală a luptei Partidului Comunist Român pentru dreptate și libertate socială și națională, orientate pe următoarea tematică: P.C.R. — moștenitorul și continuatorul celor mai avansate tradiții de luptă ale poporului român; P.C.R. — stegarul luptei poporului român împotriva pericolului fascismului și revizionismului; P.C.R. — conducătorul operei de edificare socialistă a țării.

În această ordine de idei, menționăm simpozioanele a căror tematică a relevat aspecte ale activității Partidului Comunist Român în diferitele zone ale țării, în lumina unei documentații istorice bogate și inedite.

Congresul din 8 Mai 1921 și însemnătatea lui pentru mișcarea muncitorească revoluționară din România a fost comunicarea prezentată la simpozionul organizat de Inspectoratul școlar județean Alba și de Filiala Arhivelor Statului județul Alba. *Momente principale ale mișcării muncitorești arădene în perioada interbelică* a fost titlul comunicării prezentate de

filiala Arad la sesiunea de comunicări științifice din cadrul festivalului „Primăvara arădeană 1986”, iar filiala Bacău a participat cu comunicarea *Făurirea Partidului Comunist Român — moment epocal în evoluția mișcării muncitorești, revoluționare din România, în pregătirea, organizarea și desfășurarea victorioasă a revoluției și construcției socialiste în patria noastră* la simpozionul omagial organizat de Comitetul județean Bacău. „65 de ani sub stindardul Partidului Comunist Român” a fost titlul simpozionului organizat de Arhivele Statului Bistrița-Năsăud în colaborare cu filiala locală a Societății de științe istorice și Comisia metodică a profesorilor de istorie.

Filiala Botoșani a organizat în colaborare cu Muzeul județean Botoșani simpozionul „65 de ani de luptă și victorii”, la care au fost prezente comunicările: *Noi izvoare documentare privind activitatea P.C.R.; Aspecte ale luptei P.C.R. pentru suveranitatea și independența patriei; Trăsăturile procesului de clarificare ideologică din cadrul mișcării muncitorești din România în perioada anterioară făuririi P.C.R.; Activitatea P.C.R. pe teritoriul județului Botoșani în anii independenței.*

La sesiunea științifică jubiliară organizată în municipiul Brăila, filiala Arhivelor Statului a prezentat comunicarea *Acțiuni și manifestări ale comunistilor brăileni în perioada interbelică*. Arhiviștii filialei Brașov au participat la simpoziunile organizate cu următoarele comunicări: *Contribuții privind mișcarea muncitorească din județul Brașov în anii 1918—1921; Procesul din anul 1936 de la Brașov al militanților comuniști și antifasciști în fruntea cărora s-a aflat tovarășul Nicolae Ceaușescu.*

La Simpozionul organizat de Filiala Cluj a Arhivelor Statului la Universitatea cultural-științifică Cluj-Napoca s-au prezentat comunicările: *Unitatea, independența și suveranitatea patriei în concepția și practica P.C.R., P.C.R. — continuator și promotor al celor mai înaintate tradiții de luptă revoluționară ale poporului român. Comunicările: P.C.R. — continuatorul celor mai înaintate tradiții ale luptei poporului român pentru dreptate socială și libertate națională și Tradiții revoluționare călărășene* au fost susținute la simpozionul organizat pe platforma siderurgică Călărași.

Arhiviștii filialei Dolj au fost prezenți cu comunicări la sesiunea de comunicări științifice a Complexului

muzeal județean, la simpozionul Comitetului Municipal P.C.R. Craiova, la manifestările politico-ideologice și cultural-educative organizate de Comitetul Municipal P.C.R. Craiova și Comitetul Municipal al Culturii și Educației Socialiste precum și la cel de-al IX-lea simpozion „Mehedinți — cultură și civilizație”. Au fost susținute comunicările: *Date documentare privind contribuția oltenilor la înfăptuirea Marii Uniri, Date referitoare la începuturile organizării profesionale a muncitorimii doljene, Documente privind organizarea și activitatea mișcării comuniste din Oltenia, în anii 1938—1940*. Filiala Galați a organizat la Combinatul siderurgic simpozionul „Momente memorabile ale unui drum eroic de luptă și victorii sub conducerea P.C.R.”, iar la simpozionul intitulat „65 de trepte și împliniri sub steagul glorios al P.C.R.”, organizat de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Gorj în colaborare cu filiala de științe istorice a Academiei și filiala Gorj a Arhivelor Statului, care a avut loc la Rovinari, s-a prezentat comunicarea *Mișcarea muncitorească în județul Gorj*. La simpoziunile organizate de Complexul muzeal județean, filiala Harghita a prezentat comunicarea: *Mărturii documentare privind mișcarea socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea pe teritoriul județelor Ciuc și Odorhei — premisă a făuririi P.C.R.* „Partidul Comunist Român — organizatorul și continuatorul tradițiilor revoluționare ale poporului român” s-a intitulat simpozionul organizat de filiala Ialomița a Arhivelor Statului în colaborare cu Inspectoratul școlar județean. La simpozionul organizat de Comitetul județean de Cultură și Educație Socialistă Olt, a fost prezentată comunicarea *Mărturii documentare privind mișcarea socialistă și revoluționară de pe meleagurile Oltului de Jos*. Arhiviștii filialei Satu Mare au prezentat comunicările: *Făurirea P.C.R. moment de cotitură în mișcarea muncitorească din România și Epoca Nicolae Ceaușescu — perioada celor mai grandioase înfăptuiri din istoria patriei* la simpoziunile organizate de Muzeul județean și Cabinetul județean P.C.R., la Inspectoratul școlar județean și la Uzina „Unio”. Filiala Sibiu a fost prezentă cu comunicarea *Concepția novatoare, profund științifică și originală a tovarășului Nicolae Ceaușescu privind necesitatea cunoașterii istoriei unitare a României, a poporului nostru* la simpozionul Co-

misiei române de istorie militară, filiala Sibiu. Comunicările întocmite de arhiviștii filialei Suceava pentru simpozionul „Omagiu gloriosului partid” au fost prezentate în fața propagandiștilor din Suceava, Fălticeni, Gura Humorului, Cîmpulung, Solca și Vatra Dornei. Comunicările *Contribuții documentare privind starea de spirit antifascistă a populației din județul Timiș-Torontal în anii 1940—1944 și Aspecte ale procesului de democratizare a aparatului de stat din județul Timiș în perioada 23 august 1944 — 6 martie 1945* întocmite de arhiviști ai filialei Timiș au fost incluse în programele sesiunilor de comunicări științifice organizate de: Comitetul municipal U.T.C. Lugoj în colaborare cu filiala Lugoj a Societății de științe istorice, precum și la simpozionul organizat de Comitetul comunal de Educație Politică și Cultură Socialistă în colaborare cu filiala Lugoj a societății de științe istorice și cu comitetul comunal Făget.

La simpozionul organizat de Comisia județeană de istorie militară Vrancea au fost prezentate comunicările: *Mișcarea muncitorească în fostul județ Putna și Participarea comuniștilor vrînceni la înfăptuirea actului revoluționar de la 23 August 1944*, de arhiviști ai filialei Vrancea a Arhivelor Statului.

Sărbătorirea celor 65 de ani constituie un înălțător omagiu adus P.C.R. — partid al întregii națiuni, puternic catalizator politic și organizatoric al poporului în uriașa operă de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră liberă și suverană.

Comunicările prezentate, întocmite pe bază surselor documentare arhivistice interne și externe, au evocat drumul de jertfe și victorii străbătut de Partidul Comunist Român în cele șase decenii și jumătate de existență, ce s-au înscris cu litere de aur în istoria României, în lupta poporului nostru pentru eliberare socială și națională, pentru libertate, independență și socialism.

Dînd o înaltă și unanimă prețuire luptei eroice a partidului, comunicările au înfățișat vasta activitate revoluționară desfășurată de tovarășul Nicolae Ceaușescu în momentele cele mai importante ale mișcării muncitorești din țara noastră, abnegația și dăruirea patriotică cu care a militat sub flamurile de luptă ale partidului comunist pentru înlăturarea exploatării, împotriva fascismului și războiului

pentru gloria patriei străbune, pentru construirea cu succes a socialismului pe pămîntul României. Comunicările au pus în evidență activitatea internațională a Partidului Comunist Român, puternicul ecou pe care îl au pe plan internațional acțiunile de pace ale României socialiste, ale președintelui Nicolae Ceaușescu.

Totodată, comunicările arhiviștilor au oferit informații prețioase asupra dezvoltării mișcării muncitorești și revoluționare locale. Evocînd ani învolburăți, brăzdați de adînci reforme democratice și înfăptuiri revoluționare ele au reliefat înaltele virtuți ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, încrederea sa nestrămutată în capacitatea de muncă și creație a poporului nostru, în spiritul de dreptate al maselor largi populare, în convingerea fermă că numai socialismul poate să asigure bunăstarea și fericirea poporului, independența și progresul României.

„...La cea de-a 65-a aniversare a existenței Partidului Comunist Român și a peste 100 de ani a mișcării muncitorești revoluționare — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la adunarea solemnă consacrată aniversării a 65 de ani de la făurirea P.C.R. — putem afirma cu îndreptățită mîndrie că, prin întreaga sa activitate, partidul nostru a demonstrat și demonstrează că nu a avut și nu are decît un singur țel suprem — marea poporului și a întregii națiuni, bunăstarea și fericirea oamenilor muncii, apărarea independenței și suveranității țării, victoria socialismului și comunismului în România”.

Încununînd sutele de manifestări ce au avut loc pe întreg cuprinsul țării, prin care oamenii muncii au cinstit acest scump eveniment aniversar, adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român de C.C. al P.C.R. a constituit un moment vibrant și înălțător, expresie a omagiului profund pe care întreaga țară îl aduce P.C.R., secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a cărui eroică activitate revoluționară se identifică, de peste cinci decenii, cu însăși istoria noastră națională. De mai bine de o jumătate de secol nu există nici un eveniment important în viața partidului și a țării la care să nu fi participat nemijlocit, în primele rînduri, cel ce este azi ctitorul genial al României noi socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

SILVIA POPOVICI

Sesiunea Biroului CIBAL și Conferința științifică „Documentele diplomatice—surse importante ale studiilor balcanice” (München, 4—6 mai 1986)

În zilele de 4—5 mai 1986, la sediul Arhivelor Centrale ale Statului din Bavaria (München — R.F.G.), s-a desfășurat sesiunea Biroului CIBAL, la lucrările căreia a luat parte și o delegație a Arhivelor Statului din România. Ordinea de zi a sesiunii a cuprins prezentarea dării de seamă privind realizarea programului de lucru al CIBAL în perioada iunie 1985 — aprilie 1986, discutarea proiectului de program al activităților CIBAL pe următorii trei ani, precum și dezbaterile unor măsuri organizatorice referitoare la pregătirea sesiunii Consiliului CIBAL și a celei de-a 10-a aniversări de la înființare (Sofia, octombrie 1986).

În luările de cuvânt ale prof. G. Kournoutos (Grecia), președintele CIBAL, și ale prof. N. Todorov (Bulgaria), secretarul general al CIBAL, a fost relevată cu satisfacție realizarea programului stabilit în vara anului 1985, precum și corelarea acestuia cu programele de activitate ale UNESCO și ale Consiliului Internațional al Arhivelor (C.I.A.). Președinții comisiilor permanente ale CIBAL: prof. O. S. Schmidt (URSS) — Comisia de manuscrise; dr. I. Borsa (Ungaria) — Comisia de arhive și microcopii; prof. I. Karaïannopoulos (Grecia) — Comisia de documente medicale, au raportat asupra realizărilor de până acum, referindu-se cu deosebire la unele aspecte ale activității viitoare. Astfel, prof. O. S. Schmidt a accentuat necesitatea elaborării unor criterii metodologice unitare pentru alcătuirea catalogului manuscriselor slave, sugerind oportunitatea unei întruniri a specialiștilor în domeniu cu prilejul viitorului Congres de slavistică. Dr. I. Borsa a insistat asupra colaborării rodnice între membrii CIBAL la realizarea proiectului de microfilme ale unor surse documentare de interes comun, subliniind aprecierea de care se bucură activitatea Comisiei de arhive și microcopii din partea UNESCO și C.I.A. (reprezentată la München de secretarul executiv, dr. Charles Kecske-méti).

La rîndul său, prof. I. Karaïannopoulos, relevînd necesitatea sprijinirii mai intense a activității Comisiei de documente medicale, a atras atenția asupra necesității elaborării unui model de fișă pentru documentele medicale, acesta urmînd să stea la baza editării viitoarelor colecții de izvoare.

În alocuțiunea sa, prof. N. Todorov, a informat participanții la sesiunea Biroului despre constituirea la sediul CIBAL (Sofia) a unei biblioteci documentare de circa 20 000 volume care, împreună cu depozitul de microfilme reprezintă o bogată bază de documentare pentru istoria popoarelor din Balcani pusă la dispoziția cercetătorilor prin sala de studiu special amenajată. Prof. N. Todorov a subliniat în același timp importanța organizării unor manifestări științifice cu o participare cît mai largă în interesul promovării studiilor balcanice.

Discuțiile purtate pe marginea bogatului proiect de program al CIBAL au prilejuit relevarea unor aspecte de mare importanță pentru activitatea viitoare. Astfel, dr. Charles Kecske-méti a insistat în mod deosebit asupra necesității creării unei bănci de date și a constituirii unui sistem informatic automat, cuprinzînd toate sursele documentare deținute de CIBAL, ca un instrument de informare operativă a tuturor cercetătorilor interesați în studiile balcanice și mediteraneene.

Se mai cuvine amintit faptul că la lucrările sesiunii a luat parte pentru prima dată — în calitate de observator — o delegație din R.P.S. Albania, care și-a exprimat interesul față de bogatul program de activitate al CIBAL, subliniind avantajele frecventării cursurilor de pregătire profesională.

În încheierea dezbaterilor s-a stabilit că sesiunea Consiliului CIBAL și festivitățile prilejuite de cei 10 ani de la înființarea CIBAL vor avea loc la Sofia începînd cu 30 octombrie 1986.

Participanților la sesiunea Biroului CIBAL li s-a oferit apoi ocazia vizitării depozitelor și laboratoarelor de

restaurare și microfilmare ale Arhivelor Centrale de Stat ale Bavariei. Cu acest prilej au fost remarcate în mod deosebit mijloacele moderne de păstrare și conservare a documentelor. De asemenea, au stîrnit interes sistemele de asigurare a documentelor în depozit.

În zilele de 5—6 mai 1986, la inițiativa Arhivei federale (Bundesarchiv), a Arhivei Centrale de Stat a Bavariei (Bayerisches Hauptstaatsarchiv) și a Institutului de studii sud-est europene (Südost Institut), s-a desfășurat la Tutzing, în apropiere de München, conferința științifică pe tema „Documentele diplomatice — surse importante ale studiilor balcanice”. Din cele 20 comunicări prezentate ne-au reținut atenția în mod deosebit următoarele: dr. K. Oldenhage (R.F.G.), *Izvoare pentru istoria țărilor balcanice la Arhiva federală din Koblenz*; dr. J. H. Busley (R.F.G.), *Izvoare pentru istoria țărilor balcanice la Arhiva Centrală de Stat a Bavariei*; dr. K. Nehring (R.F.G.), *Rapoartele și relatările finale ale soldaților imperiale la Constantinopol ca sursă pentru istoria sud-est europeană în secolele XVI—XVIII*; M. Gustafson (S.U.A.), *Documente diplomatice ale S.U.A. referitoare la istoria balcanică*; dr. P. Carucci (Italia), *Sursele diplomatice din perioada Restaurăției (1815—1861) referitoare la țările balcanice*; dr. L. Mannino (Italia), *Documente diplomatice italiene de la unirea Italiei pînă la sfîrșitul primului război mondial (1861—1918)*; S. Weller (Elveția), *Arhivele Ligii Națiunilor*; dr. D. Lukač (Iugoslavia), *Documente diplomatice din arhivele*

Iugoslaviei privind istoria popoarelor balcanice pînă în anul 1945; dr. St. Malfèr (Austria), *Actele cu caracter diplomatic și istoria bisericii*; Austria și Balcanii (1848—1918); dr. E. Palotás (Ungaria), *Izvoare diplomatice austriece despre politica monarhiei habsburgice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*; N. Svolopoulos (Grecia), *Fondul Memoriei și documente din Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franței — sursă de istorie a Imperiului otoman și a popoarelor balcanice*; K. Mancev (Bulgaria), *Arhivele diplomatice bulgare despre istoria popoarelor balcanice (1919—1939)*.

Se cuvine subliniat faptul că cea mai mare parte a comunicărilor prezentate a semnalat numeroase surse documentare referitoare la istoria modernă și contemporană a României, remarcîndu-se cele privind procesul de înființare al statului național unitar român în contextul politic internațional din epocă și politica României interbelice, de apărare a independenței naționale și apărare a statu-quo-ului teritorial.

Desfășurate la un înalt nivel științific, într-o atmosferă de colaborare și înțelegere, lucrările conferinței științifice de la Tutzing au contribuit nu numai la o mai bună cunoaștere și interpretare a surselor diplomatice privind istoria țărilor din Balcani, ci au prilejuit totodată un util schimb de experiență în domeniul metodologiei de cercetare și publicare a acestor izvoare specifice.

MARIA PÎRVULESCU
COSTIN FENEȘAN

Primul an de activitate a Laboratorului de studii otomane

Cercetările întreprinse în arhivele, bibliotecile și muzeele din străinătate au avut și au ca rezultat firesc îmbogățirea tezaurului arhivistic național și, implicit, dezvoltarea bazei documentare a istoriografiei. Valorificarea științifică a acestui prețios material documentar — păstrat, în bună măsură la Direcția Generală a Arhivelor Statului, sub formă de microfilme și xerografii — s-a realizat într-o multi-

tudine de forme, între care menționăm editarea unor corpusuri și ediții de documente, studii și articole elaborate pe baza informațiilor cuprinse în ele, instrumente de informare științifică etc. În aceeași ordine de idei, relevăm necesitatea pregătirii de specialiști, îndeosebi, în privința unor limbi și paleografii dificile prin însăși natura lor (slavă, latină, turco-osmană). Instituțiile de profil (de pildă,

Direcția Generală a Arhivelor Statului, unde funcționează Centrul de perfecționare a cadrelor) acordă atenția cuvenită acestei chestiuni, asigurând, prin forme și mijloace specifice, desăvârșirea pregătirii profesionale a „schimbului de mline” în domeniul istoriei.

Împlinirii unui asemenea deziderat îi este subsumată și constituirea Laboratorului de Studii Otomane de pe lângă Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din București. Ședința inaugurală a avut loc în ziua de 26 iunie 1985*; au participat reprezentanți ai Ministerului Educației și Învățământului, cadre universitare și didactice, studenți, cercetători ai institutelor de profil din capitală, arhiviști din Direcția Generală a Arhivelor Statului, muzeografi din București și din alte localități ale țării.

Circumstanțele favorabile constituirii Laboratorului de studii otomane, precum și menirea acestuia au fost înfățișate de prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, care în cuvântul său de deschidere, a arătat printre altele: „În adevăr, crearea acestui Laborator era de mult necesară, numai că acum a devenit și posibilă. Datorită marii deschideri spre lume promovată de România socialistă, de Președintele Nicolae Ceaușescu, în ultimii 20 de ani, îmbunătățirii relațiilor țării noastre cu toate țările sud-est europene și, în acest cadru, ridicării pe o treaptă superioară a prieteniei și colaborării multilaterale cu Republica Turcia, a devenit posibil accesul cercetătorilor români în fabuloasele arhive turcești, s-au intensificat legăturile dintre forurile științifice românești și cele turcești. [...] Crearea Laboratorului de Studii Otomane a pornit de la necesitatea creșterii de noi turcologi, capabili să valorifice imensul tezaur de documente turco-osmane, precum și de la nevoia de a studia mai profund și dintr-o perspectivă interdisciplinară, modernă, relațiile dintre Țările Române și Imperiul Otoman de-a lungul secolelor, statutul autonom al Principatelor față de Poartă. Subliniem că aportul documentelor turcești este din ce în ce mai important în unele probleme majore ale istoriografiei noastre, prezentate denaturat de unele lucrări străi-

ne. În special din țările vecine. Or, pentru a ajunge la aceste documente, pentru a lucra direct cu ele, istoricul are nevoie de o pregătire specială — de limbă, paleografie, diplomatică, epigrafie, numismatică și metrologie otomane — pe care, în mod obiectiv, programa facultăților noastre nu poate să o asigure decât parțial. Iată de ce, în lipsa unui institut specializat s-a impus necesitatea creării acestui Laborator cu rosturi didactice și științifice“.

Cu același prilej, a fost prezentat Statutul Laboratorului de Studii Otomane în care este menționat și Comitetul de conducere al acestuia, avînd următoarea componență: prof. univ. dr. Gh. I. Ioniță, decanul Facultății de Istorie-Filosofie și directorul Institutului de Studii Sud-Est Europene, președinte; conf. univ. Mihail Guboglu, membru al Societății Turce de Istorie, și lect. univ. dr. Mihai Maxim, Facultatea de Istorie-Filosofie, vicepreședinti; Ion Matei, Anca Ghiță, dr. Cristina Feneșan, Mustafa A. Mehmet, Institutul de Studii Sud-Est Europene; dr. Tahsin Gemil, Virgil Ciociltan, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”; Valeriu Veliman, Direcția Generală a Arhivelor Statului, membri; prof. Dorin Matei, secretar.

Ședința inaugurală a continuat cu prezentarea de către prof. dr. Virgil Cândea a comunicării *Descoperirea manuscrisului original al Istoriei Imperiului Otoman de Dimitrie Cantemir*. Polivalența contribuțiilor în domeniul osmanisticii ale luminatului principe moldovean a fost ilustrată, o dată în plus, și de cercetătoarea Anca Ghiță, prin sugestiva sa expunere, *Introducere în creația muzicală a lui Dimitrie Cantemir*, urmată de audierea unei partituri cantemiriene.

Activitatea propriu-zisă a Laboratorului de Studii Otomane a început în luna septembrie 1985. Potrivit planului de muncă, s-au desfășurat, lunar, ședințe de comunicări; totodată, s-au organizat (de două ori pe lună) cursuri cu caracter practic, de perfecționare a cunoștințelor de limbă și paleografie turco-osmană, menite să faciliteze mai buna pregătire a tinerilor (studenți ai Facultăților de Istorie-Filosofie și de Limbi străine, secția limbi orientale; profesori, cercetători, arhiviști, muzeografi) preocupați de osmanistică.

În cadrul Laboratorului, s-au prezentat, la datele menționate, urmă-

* Pentru detalii, vezi Dorin Matei, *Constituirea Laboratorului de studii otomane de pe lângă Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București*, în „Revista de istorie”, tom 38, nr. 12/1985, p. 1235—1238.

** Apud idem, art. cit., p. 1235—1236.

toarele comunicări: 23.X.1985 — dr. Tahsin Gemil, *Noi puncte de vedere privind cronologia primelor lupte antiotomane ale lui Mircea cel Bătrîn*; prof. Călin Felezeu (Curtea de Argeș), *Manuscrise românești din secolele XVII—XVIII privind societatea otomană*; prof. univ. dr. Dinu Giurescu, *Al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istorie (Stuttgart, VIII.1985)*; 20.XI.1985 — conf. univ. Mihail Guboglu, *Despre arhivele din Republica Turcia și însemnătatea lor pentru istoria Țărilor Române*; idem, *Noutăți editoriale din Republica Turcia*; 18.XII.1985 — Valeriu Veliman, *Autonomia Țărilor Române față de Poartă în a doua jumătate a sec. XVIII în lumina unor noi documente turcești*; Mustafa Ali Mehmet, *Al V-lea Congres Internațional de Turcologie (Istanbul, IX.1985)*; 22.I.1986: — dr. Florin Constantiniu, *Poarta Otomană și politica socială a domnilor fanarioți*; 19.II.1986 — dr. C. Rezachevici, *Poziția lui Martin Kromer în Seimul polon față de relațiile moldo-polono-otomane*; 19.III.1986 — lect. univ. dr. Mihai Maxim, *Domnii români în protocolul Porții Otomane (sec. XVI)*; prof. Dorin Matei (București), *Poseziuni românești în*

sudul Dunării. Sec. XV—XVI; 16.IV.1986 — Ion Șendrulescu, *Aspecte ale relațiilor româno-otomane. 1900—1906*; Bogdan Murgescu (student, an IV), *Cererea militară otomană și piața românească. Un studiu de caz: 1672*.

Tematica acestor comunicări — urmărirea cu viu interes de fiecare dată de numeroși participanți, între care și arhiviști din Direcția Generală a Arhivelor Statului, și completate cu intervenții din partea autorilor și a asistenței — a evidențiat, cel mai adesea la modul sintetic, particularitățile relațiilor româno-otomane, debaterile pe care le-a prilejuit fiind de natură să contribuie la elucidarea, în special, a multiplexelor aspecte ale statutului de autonomie al Țărilor Române față de Poarta Otomană de-a lungul secolelor.

Comunicările respective urmează a fi publicate într-un volum editat sub egida Laboratorului de Studii Otomane. De asemenea, se preconizează publicarea unei *Bibliografii generale a relațiilor româno-otomane* și a unui *Dictionar de termeni și instituții otomane*.

VALERIU VELIMAN

Simpozionul „Cercetarea și valorificarea Patrimoniului Cultural Național și a Fondului Arhivistic Național”. Ediția a II-a (Miercurea-Ciuc, 16 mai 1986)

În cadrul manifestărilor prilejuite de „Zilele Muzeale harghitene” organizate de Complexul Muzeal județean Harghita, sub egida Comitetului județean de Cultură și Educație Socialistă, în colaborare cu alte instituții de profil printre care și Filiala Arhivelor Statului județul Harghita, a avut loc a II-a ediție a simpozionului „Cercetarea și valorificarea Patrimoniului Cultural Național și a Fondului Arhivistic Național”.

Manifestarea, care se impune tot mai mult în rîndul specialiștilor, precum și al publicului iubitor de istorie¹, s-a desfășurat în sala de festivi-

tăți a Complexului muzeal situată în Cetatea Miko, monument de arhitectură din secolul al XVII-lea.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. Maria Cotfas, vicepreședinte al Comitetului județean de Cultură și Educație Socialistă, care a reliefat importanța simpozionului, modalitate de valorificare a cercetărilor întreprinse de muzeografi, arhiviști, profesori de istorie.

Corneliu Lungu, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, a prezentat comunicarea *Aspecte ale mișcării muncitorești din perioada interbelică reflectate în documentele instanțelor judecătorești*, în care a relevat o serie de documente mai puțin cunoscute sau inedite din fondurile păstrate de Arhivele Statului, documente care

¹ Vezi cronică a primei ediții, în „Revista Arhivelor”, An. LXVIII (1986), vol. XLVIII, nr. 1, p. 95—96.

atestă activitatea P.C.R. și a organizațiilor sale de masă legale și ilegale în perioada interbelică, rolul comuniștilor în organizarea și conducerea marilor bătălii de clasă. În continuare, Elisabeta Muckenhaupt, muzeograf la Complexul muzeal județean Harghita din Miercurea Ciuc, a prezentat comunicarea *Ediții oporiniene în colecții de carte veche din județul Harghita*. Autoarea, pasionată cercetătoare a valorilor bibliofile păstrate în patrimoniul județului Harghita, a făcut o scurtă trecere în revistă a activității de tipograf și editor a lui Joannes Oporinus (1507—1568), unul dintre cei mai reprezentativi tipografi și editori din Basel, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, după care a descris 13 ediții oporiniene aflate în colecții harghitene (Biblioteca documentară Odorheiu Secuiesc, culte). Dintre acestea se remarcă lucrările lui Hesiod, Filip Melanchton, Martinus Cromerus, Antonio Bonfini, lucrările ultimilor doi conținând și date importante privind istoria țării noastre. Comunicarea, în intenția autoarei, este o contribuție la întocmirea catalogului complet al tipografiei.

Liviu Boar, de la Filiala Arhivelor Statului județul Harghita, pe baza unui bogat material arhivistic, în mare parte inedit, a vorbit despre *Relațiile scaunelor secuiești Ciuc, Giurgeu și Cașin cu Moldova în secolul al XVIII-lea*. Autorul a ilustrat o constantă a istoriei noastre naționale, și anume permanența legăturilor economice, sociale, politice, spirituale dintre populația celor trei Țări Românești despărțite prin bariere artificiale, impuse cu forța.

Profesorul Albert David, directorul Liceului „Dr. Petru Groza” din Odorheiu Secuiesc, a adus o serie de noi

date documentare la cunoașterea și elucidarea unor probleme legate de *Domeniul cetății Odorheiu Secuiesc*. Autorul a făcut un scurt istoric al domeniului cetății Odorheiu Secuiesc și, pe baza unor conscripții din secolele XVII—XVIII, a prezentat situația social-economică și politică a acestuia de-a lungul timpului.

Jolanta Miklos, de la Muzeul județean Sfintu Gheorghe, județul Covasna, a prezentat comunicarea *Un manuscris medical inedit din secolul al XVII-lea aflat în patrimoniul județului Covasna*. Manuscrisul, necunoscut pînă în prezent specialiștilor, se află în patrimoniul Bibliotecii documentare a Liceului de matematică-fizică din municipiul Sfintu Gheorghe și este coligat cu *Herbarium*-ul lui Méliusz Juhász Péter, prima lucrare botanică medicală în limba maghiară, apărută la Cluj, în anul 1578, în tipografia lui Heltai Gáspár. Manuscrisul inedit prezentat de autoare în comunicare este intitulat *Liber medicinalis*, datat 1 august 1650, și a fost întocmit de spîterul-chirurg Kuncsiczky Borbély György. Manuscrisul conține o bogată colecție de rețete pentru leacuri, precum și un ansamblu de cunoștințe practice.

În încheiere, prof. Maria Cotfas a mulțumit celor prezenți pentru participarea la această a doua ediție a simpozionului și a lansat invitația de participare la următoarea ediție tuturor slujitorilor și iubitorilor științei istoriei.

Participanții au vizitat apoi expoziția organizată în incinta Complexului muzeal, dedicată aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român.

LIVIU BOAR

SOMMAIRE

CONTENTS

2500 ANNÉES DEPUIS LES PREMIERS COMBATS POUR LA LIBERTÉ ET L'INDÉPENDANCE SOUTENUS PAR LE PEUPLE GETO-DACE

- V. MANOLE — La contribution de la Dacie au complètement de l'effectif de l'armée romaine 241
- C. FENEŞAN — Un projet inconnu du XVIIIe-ème siècle d'un corpus consacré à l'histoire de la Dacie libre, romaine et postromaine 251
- A. CACIORA, E. GLÜCK — Manuscrits d'Arad sur la continuité et l'unité du peuple roumain 260

600 ANNÉES DEPUIS L'AVÈNEMENT DU PRINCE MIRCEA L'ANCIEN

- ŞT. ŞTEFĂNESCU — Mircea le Grand — défenseur des Roumains et de l'Europe au Bas Danube 264
- R. CONSTANTINESCU — Considérations sur les limites chronologiques et géographiques du pouvoir de Mircea l'Ancien (I) 271

THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE

- FL. OPREA — L'état hygroscopique du papier et son rôle dans le processus de laminage des documents historiques 285

NOUVEAUX ACCROISSEMENTS

- N. CHIPURICI — A la F.A.E. Mehedinţi 288

REVUE DES FONDS ET DES COLLECTIONS

- G. GĂNET — Le conseil d'administration de l'Hôtel de ville de l'ancien Birlad 296
- L. BOAR — La collection des tables d'impôts pour les habitants des comitats Alba de Sus, Tirnava, des sièges saxons Rupea et Sighişoara, ainsi que des sièges sicules Odorhei et Trei Scaune (1818—1848) 301

DOCUMENTS

- GION D. IONESCU — Trois documents princiers retrouvés 307
- P. CERNOVODEANU — La correspondance diplomatique de Constantin Brâncoveanu (IV) 311
- M. SPIRIDONEANU — Le journal d'Irène Mavrocordat (IX) 318

SCIENCES SPÉCIALES

- F. RINZIŞ — Deux documents faux de la première moitié du XVIIe-ème siècle (Valachie) 327
- M. GEORGESCU — Sceaux villageois du département Buzău (1835—1864) 341
- T. MATEESCU — Particularités des documents roumains émis dans la Dobroudja avant 1877 348

CRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE 351

2500 YEARS SINCE THE FIRST STRUGGLE OF THE GETA-DACIAN PEOPLE FOR LIBERTY AND INDEPENDENCE

- V. MANOLE — Dacia's contribution to completion of the Roman army forces 241
- C. FENEŞAN — An unknown project from the 18th century regarding a corpus for history of oRman and post-Roman free Dacia 251
- A. CACIORA, E. GLÜCK — Manuscripts of Arad relating to the Romanian people's continuity and unity 260

600 YEARS SINCE THE PRINCE MIRCEA THE OLD ASCENDED THE THRONE

- ŞT. ŞTEFĂNESCU — Mircea the Great — a guard at the Lower Danube for defending Romanians and Europe 264
- R. CONSTANTINESCU — Considerations as regards the chronological and geographical limits of Mircea the Old's rule (I) 271

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

- FL. OPREA — Role of paper hygroscopic condition in process of historical records lamination 285

NEW ACCESSIONS

- N. CHIPURICI — The State Archives of Mehedinţi county 288

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

- C. GĂNET — The Community House Trusteeship of Birlad townlet 296
- L. BOAR — Collection of tax lists for inhabitants of Alba de Sus, Tirnava, Saxon Seats Rupea and Sighişoara and Szekler Seats Odorhei and Trei Scaune counties (1818—1848) 301

RECORDS

- GION D. IONESCU — Three princely charters rediscovered 307
- P. CERNOVODEANU — From Constantin Brâncoveanu's diplomatic correspondence 311
- M. SPIRIDONEANU — From Irina Mavrocordat's diary (IX) 318

SPECIAL SCIENCES

- F. RINZIŞ — Two false records from the first half of the 17th century (Wallachia) 327
- M. GEORGESCU — Village seals of Buzău county (1835—1864) 341
- T. MATEESCU — Characteristics of Romanian records issued in Dobrudja prior to 1877 348

CHRONICLE OF SCIENTIFIC LIFE 351

INHALT

2500 JAHRE SEIT DEN ERSTEN KÄMPFEN DES GETO-DAKIENSCHEN VOLKES FÜR FREIHEIT UND UNABHÄNGIGKEIT

- V. MANOLE — Dakien's Beitrag zur Ver-
vollständigung der Kampfstärke des rö-
mischen Heeres 241
- C. FENEŞAN — Ein unbekanntes Vorhaben
aus dem 18. Jh. eines Korpus zur Geschichte
des freien, römischen und poströmischen
Dakiens 251
- A. CACIORA, E. GLÜCK — Arader Hand-
schriften über die Kontinuität und Einheit
des rumänischen Volkes 260

600 JAHRE SEIT DER THRONBESTEIGUNG DES FÜRSTEN MIRCEA DES ALTEN

- ST. ŞTEFĂNESCU — Mircea der Grosse —
Wachposten in der Abwehr der Rumänen
und Europas an der unteren Donau 264
- R. CONSTANTINESCU — Betrachtungen
über die chronologischen und geogra-
phischen Grenzen der Herrschaft Mircea
des Alten (I) 271

ARCHIVTHEORIE UND -PRAXIS

- FL. OPREA — Die Rolle des hygroskopi-
schen Zustandes des Papiers beim Lami-
nierungsverfahren geschichtlicher Doku-
mente 285

NEUERWERBUNGEN

- N. CHIPURICI — Archivzweigstelle Me-
hedinji 288

BESTANDS- UND SAMMLUNGS- VORFÜHRUNGEN

- G. GÂNEŢ — Die Vormundschaft der
Stadtverwaltung des Marktfleckens Birlad 296
- L. BOAR — Die Steuerverzeichnissammlung
der Bewohner aus den Komitaten Alba Su-
perior, Tirnava, den sächsischen Stühlen
Rupea und Sighişoara und den Szekler-
stühlen Odorhei und Trei Scaune (1818—1848) 301

DOKUMENTE

- GION D. IONESCU — Drei wiedergefundene
Fürstenurkunden 307
- P. CERNODOEANU — Aus dem diploma-
tischen Briefwechsel des Fürsten Constan-
tin Brăncoveanu (IV) 311
- M. SPIRIDONEANU — Aus dem Tagebuch
der Irene Mavrocordat (IX) 318

HILFSWISSENSCHAFTEN

- F. RÎNZIŞ — Zwei gefälschte Urkunden
aus der ersten Hälfte des 17. Jh. aus der
Walachei 327
- M. GEORGESCU — Dorfsiegeln aus dem
Kreise Buzău (1835—1864) 341
- T. MATEESCU — Eigentümlichkeiten der
vor 1877 in der Dobrudscha ausgestellten
rumänischen Dokumente 348

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN

- LEBENS 351

СОДЕРЖАНИЕ

2500 ЛЕТ СО ВРЕМЕНИ ПЕРВЫХ БИТВ ГЕТО-ДАКИЙСКОГО НАРОДА ЗА СВОБОДУ И НЕЗАВИСИМОСТЬ

- В. МАНОЛЕ — Вклад Дакии в укомплектова-
ние численного состава римской армии 241

- К. ФЕНЕШАН — Неизвестный проект XVIII
века истории свободной, римской и послерим-
ской Дакии 251

- А. КАЧИОРА, Е. ГЛЮК — Арадские ру-
кописи о постоянстве и единстве румынского
народа 260

600 ЛЕТ С МОМЕНТА ВОСШЕСТВИЯ НА ТРОН ГОСПОДАРЯ МИРЧИ СТАРОГО

- ШТ. ШТЕФЭНЕСКУ — Мирча Старый — страж
на Нижнем Дунае в защиту румын и Европы 264

- Р. КОНСТАНТИНЕСКУ — Соображения о хро-
нологических и географических границах гос-
подства Мирчи Старого (I) 271

АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

- ФЛ. ОПРЯ — Роль гигроскопического состо-
яния бумаги в процессе лиятования историче-
ских документов 285

НОВЫЕ ПРИОБРЕТЕНИЯ

- И. КИЛУРНИЧ — Ф. А. С. Мехединць 288

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

- Г. ГЭНЕЦ — Попечительство Общины Бырлад-
ской примарии 296

- Л. БОАР — Коллекция таблиц налогов, которым
подвергались жители комитатов Алба де Сус,
Тырлава, Скаупеле сасешь, Рупя и Сигишоар-
ы, а также Скаупеле сасешь Одогрехей
и Трей Скауне <1818—1848> 301

ДОКУМЕНТЫ

- ДЖИОН Д. ИОНЕСКУ — Три найденных госпо-
дарских грамоты 307

- П. ЧЕРНОВОДЕАНУ — Из дипломатической
переписки Константина Брынковяну (IV) 311

- М. СПИРИДОНИУ — Из дневника Ирины
Маврокordat (IX) 318

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

- Ф. РЫНЗИШ — Два фальшивых документа
первой половины XVII (Царя Ромыленэ) 327

- М. ДЖЕОРДЖЕСКУ — Сельские печати уезда
Бузау (1835—1864 гг.) 341

- Т. МАТЕЕСКУ — Особенности румынских
документов, издаваемых в Добрудне до 1847 года 348

ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ 351

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la oficiile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare, dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat într-o limbă de circulație internațională. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă,
P.O.Box 12 — 201, telex
10376, presfir București, Calea
Griviței nr. 64—66, telefon
17.60.10

R.M. ISSN 0034 — 7043

Articles appearing in this journal are
abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACT and AMERICA HISTORY
AND LIFE

C. 2376 — I. P. „INFORMAȚIA”
str. Brezoianu nr. 23—25, București
Republica Socialistă România